

Ms. 1.

18

Subkoly - A Subkolyot
Subkolyot

18

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI HEINRICH GUSZTÁV.

1.

A SZÉKELYEK
ERDÉLYBEN

IRTA

ARANYOS-RÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR.

KIADTA

HEINRICH GUSZTÁV.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1897.

BEVEZETÉS.¹

I.²

Aranyos-Rákosi Székely Sándor 1797. szept. 13-án született³ Kaal helységben (Marossszék), hol atyja, Székely István, unitárus pap volt. Anyja Szabédi Szekeres Klára. Czimeres nemes (armális) családból származott. E család

¹ Az Irodalomtörténeti Közleményekben (V. évf., 1895) megjelent értekezésnek tetemesen javított és bővített átdolgozása.

² A költő életének főforrásai (saját főljegyzésein kívül): *Erdélyi Unitárius Püspök, Néhai Főtisztelendő Székely Sándor úr Gyászemléke*, írta Gyöngyösi István vargyasi unitárius pap. Kolozsvárt, MDCCCLII, 16 l., a főpásztor példás életének és áldásos működésének meleg rajza. — Toldy Ferencz, *Magyar Költők Élete*, 1871. II. 246—249. l., — és különösen Jakab Elek alapos cikke Székely Sándorról: *Figyelő* XIII., 1882. 161—183. és 262—276. ll. — A legmelegebb köszönettel tartozom Kanyaró Ferencz unitárius főgymnasiumi tanár úrnak, a ki a kézirat anyag fölhasználásában s egyebekben is legnagyobb készséggel volt segítségemre.

³ S valószínűen októb. 4-én kereszteltetett meg. Székely András kaali lelkész úr ugyanis értesíti Kanyaró Ferenczet 1895 febr. 12-én kelt soraiban: «Régi anyakönyvünk 71. lapján, 1797. évről, ez áll: *Die 4-ta* (talán augusztus, mert a latin szót nem tudom elolvasni) *kereszteltetett meg a kitsi fiam Sándor. Székely Paroch. Kalensis.*» Természetes, hogy az olvashatatlan szó nem lehet augusztus, hanem valószínűen október.

alapítója Székely Boldizsár, kinek neje Joó Anna volt. Báthori Gábor erdélyi fejedelemnek egy 1610 febr. 10-én Görgény várában kelt oklevele említést tesz Székely Boldizsárnak Aranyos-Rákoson és Sinfalván levő birtokáról és primipilusnak mondja őt. Ennek fia, Miklós, nyert 1674 szeptember 1-én czimeres nemességet, melyre a költő, valamint székely voltára is, mindig büszke volt, bár a tények által nem igazolt túlzás, a mit némely életirója állít, hogy neve elől sohasem hagyta el nemesi praedikátumát.

Sándor, úgy látszik, gondos nevelésben részesült. Atyja (sajátkezüleg írt önéletrajzában) panaszolja is, hogy fiának neveltetése sokba került. Székely István igen művelt, költészet- és zenekedvelő férfiú volt; zenekedvét és hegedűjét költő fiára is hagyta, ki oly kitűnően játszott a hangszeren, hogy Bécsben műkedvelői magán-concertben Haydn egy miséjének előadásában maga is közreműködhetett. A költőnek egész életén át nagy öröme telt a zenében; nemcsak szívesen játszott a hegedűn és énekelt, hanem egyik-másik unitárius egyházi éneket maga látta el dalammal (l. alább) és utóbb Ádám nevű fiát is megtanította hegedűlni.

Székely Sándor 1814-ben, miután az alsó osztályokat Székely-Keresztúron, hol 1808 óta tanult, kitűnően elvégezte, tógás diák lett Kolozsvárott; 1818-ban és 1819-ben az etymologisták köztanítóását viselte és 1819 november 6-án kelt iskolai bizonyítványa szerint tantárgyai nagyobb részében kitűnő volt. A következő évben, 1820 július 18-án kelt felsőbb iskolai bizonyítványa szerint, ez év első felében a királyi lyceumban tanult jogi tantárgyakból kitűnő vizsgálatot tett, de a második félévben csak július 13-ig hallgathatta az előadásokat, mert a dicső-szentmártoni zsinat már július 1-én akadémiára megválasz-

totta Székelyt, kinek tehát peregrinálásra kellett indulnia.¹ Ez okból magánvizsgálatot tett, szintén kitünő sikerrel.

Az osztrák kormány elzárta ez időben a protestáns ifjaktól a külföldet és így Székely is csak Bécsbe mehetett, hová 1820 december 10-én érkezett.² Az ágostai és helvét hitvallásuak cs. k. theologiai tanintézetének albumába 1821 április 3-án³ írta be nevét, mint az ág. hitv. evang. theologiai fakultás rendes hallgatója. A nagy császári székváros eleven, pezsgő életével és szokatlan zajával természetesen nagy hatással volt a félreeső székely helységek csendjéhez szokott fogékony ifjúra, a ki «mindamellettt úgy képzelte magát, mint egy idegen sziget madara, mely bármi cifra kaliczkában van, szirtos hazája felé fordul énekelni.»⁴ Tanulmányait itt is kitünő sikerrel végezte, mire 1821 május 21-én elhagyta Bécset. Az erdélyi unitáriusok főtanácsa már 1822 jan. 21-én kinevezte őt tordai papnak, és Székely ez állomását három nappal június 6-án történt haza érkezése után elfoglalta.⁵ A papi vizsgá-

¹ Azaz be kellett járnia az erdélyi unitárius vallásközönséget, hogy hazájával és hitsorsosaival megismerkedjék és ezek őt megismerjék. A hívek és egyházközségek ily alkalommal tehetségek szerint pénzzel is segítették a peregrinálót, hogy külföldi egyetemre mehessen. Jakab Elek szerint rendszeren ezer forintnál több gyűlt be ez úton. Székely július 29-től november 18-áig járta be Erdélyt.

² «December 10-én 9 órakor léptem be legelőbb Bécsbe, három egész heti éjjeli nappali jövelelem után», írja 1821 január 30-án Bécsben kelt levelében.

³ Révész Kálmán szerint (*Az unitárius történetírás legújabb remeke*, Debreczen, 1895, 22. l.) a beiratkozás április 2-án történt.

⁴ Ugyanazon bécsi levelében, l. e bevezetés végén.

⁵ A *Munkákban* (l. alább) a *Dierniász* másolata után a következő bejegyzés olvasható: «Laktam akkor Bécsbe felérkezvén

latot mint tordai pap a szabédi zsinaton tette le, mire fölszenteltetett. Az 1823 július 9-én kelt püspöki rendelet végleg megerősítette őt hivatalában, miután ez évi július 4-én a bágyoni zsinat őt a gymnasiumban a theologia, görög és német nyelv tanításával is megbizta volt. Itt egyévtizedig működött, 1830 augusztus 22. óta egyúttal mint a gymnasium-igazgatója,¹ mire a nyárad-szent-lászlói zsinat őt

a Landstrassen Gärtnergassa No 12 im 1. Stock. — 1820 X-ber 10-én vasárnap érkeztem Bécsbe, 1822. május 21-én hétfőn indultam ki Bécsből haza. Pünkösöd szombatján Pesten voltam, első napján is, másodnap jöttünk. 1-a junii Kolozsvárra jöttem 4 óra tájt, 6-ra Tordára, 9-a békőszönték.»

¹ Ez időben Székely 1831 április 24-én a tordai unitárius gymnasium anyakönyvébe, mint az intézet igazgatója, a fennálló szokás szerint, maga sajátkezűleg a következőkben jegyezte be életrajzát: «Született 1797 szept. 13-án délutáni 1 órakor. Atyja Aranyos-Rákosi Székely István, akkor kaali unitárius pap és marosközi esperes-helyettes volt, anyja Szabédi Szekeres Klára. 1808. szept. 1-én ment tanulni a székely-keresztúri középtanodába, hol hat évig tanult s 1814 szept. 1-én jött ki a kolozsvári főiskolába (Collegium), hol a philosophiai és theologiai tudományokat öt év alatt végezte. 1819 november 1-én a kir. Lyceumban a törvényt kezdte tanulni s egy év múlva 1820 november 17-én az unitárius egyház pap-és tanárjelöltté választván: annak költségén külföldi egyetemekre ment honnan 1822 május 21-én indult vissza, jun. 1-én érkezett Kolozsvárra, 6-án Tordára, hová már korábban pappá neveztetvén ki, jun. 9-én bé is köszöntött; mint pap 1823 jul. 4-étől fogva, a bágyoni zsinat végzése következtében, a gymnasiumban is tanította a theológiát, görög és német nyelvet 1830-ig. Ez évi augusztus 22-én a dombói zsinat addigi tanár Abrudbányai Szabó Sámuel — a 70 éves öreget — a theologia tanárául Kolozsvárra rendelte áthelyeztetni, helyébe őt a gymnasium igazgató tanárának választotta, de ő e mellett a papságot is folytatta 1831 április 24-ig. Két neje volt, az első nemes Csipkés Erzsébet, Csipkés Albert leánya, kivel három évet élt, a második Nagy Rozália. Dominus Protector meus» (Ez volt a jelszava.) A latin eredetiből e magyar fordításban közli Jakab Elek, id. h. 167. l.

1832 augusztus 23-án a történelem és hittan tanárává Kolozsvárra helyezte át, hol azután szept. 1-je óta a hittant, valamint a héber és görög nyelvet tanította. A következő évben az ürmösi zsinat Székelyt Molnos Dávid egyházi főjegyző mellé segéddé nevezte ki, 1836-ban pedig igazgató tanár lett és az maradt 1838-ig. Ez időben földrajzot, időszámítást, egyetemes és hazai történelmet tanított. A tordai zsinat 1838 augusztus 22-én egyházi rendes főjegyzővé, 1843 október 9-én, Székely Miklós püspök elhunytával, püspöki helyettesé, 1845 aug. 24-én pedig a homoród-almási zsinat püspökké választotta meg.

Székely meghalt 1854 jan. 27-én püspöki körútja alkalmával Maros-Szentkirályon. Sírja Kolozsvárt az úgynevezett Demeter-kertben van.

Olajfestésű arcképe (fiának rajza után?) megvan az unitárius képviselő-tanács tanácstermében, kisebbszerű arcképe (könyomat, Simén Domokos rajza után) megjelent Stein János kiadásában (Unitárius püspökök arcképcsarnoka). Ugyanezt kicsinyítve kiadta Borbély György az eposz kiadásának mellékleteként. Kolozsvárt és Tordán kegyelettel őrzik emlékét; Kaalban, szülőfalujában, már alig emlékeznek reá. Szülőházát lebontották és újra építették.¹

Három neje volt: Aranyos-Rákosi Csipkés Erzsébet, kivel három évig (1823—26.) élt; — Köpeczi Nagy Rozália, kit 1828-ban vett nőül és ki 1835-ben halt meg; — Hincszsuzsanna, kivel nyolcz hónappal második nejének halála után Kolozsvárt kelt össze és a ki csak 1895 decz. 16-án hunyt el életének 85-ik, özvegységének 43-ik évében. Ádám nevű fia (szül. 1840.), Kolozsvár városának szenvedélyes régiségbúvár levéltárosa, mint magánzó 1892-ben halt meg.

¹ Kanyaró Ferencz szíves közlése.

II.

Székely Sándorral, Toldy állítása (id. h. 247. l.) és a költőnek saját nyilatkozata (l. Döbrentei Gáborhoz írt epistoláját) szerint is, a magyar költészetet Döbrentei Gábor kedveltette meg. Költői művei a lyra és az epika körébe esnek. Amazok a régiebbek: első dalai és ódái 1814-ből, tehát 17 éves korából valók; ¹ az utolsókat valószínűen 1820-ban írta. egy-kettőt talán 1827-ben. E két évtizedben, 1830-ig, epikai alkotásokkal is foglalkozik; 1831 óta csak egyházi énekeket ír és tanári működésének igényeihez képest történeti műveket részint fordít, részint átdolgoz, közben néhány értekezéssel megpróbálkozva az önállóbb tudományos kutatás terén is.

Művei részint nyomtatásban, részint kéziratban maradtak reánk.

Lássuk először lyrai költeményeit.

Ezek közül a költő életében tudtommal mindössze csupán a következő öt jelent meg nyomtatásban:

1. Az *Ember*, Erdélyi Múzeum 1816. V. füzet, 138—141. l. (a *Munkákban* is).

2. *Döbrentei Gáborhoz* epistola, Hébe, 1823. 62—64. l., hol keletkezése 1818-ra van téve.² E költeménynek Székely Sándorra legjellemzőbb részlete:

S Te, oh, Hazám hívérzelmű szülötje!
Utat mutattál a szabad menésre.

¹ Toldy Ferencz (id. h. 247. l.) tehát téved, midőn azt állítja, hogy Székelynek, Döbrenteihez intézett epistoláján kívül, „első kísérletei közül nem birunk semmit”.

² Ez epistola aligha azonos Székelynek azon költeményével, melyet Kazinczy Ferencz említ *Türedékek* cz. gyűjteményében: „Székely Sándor kolozsvári unitárius deák szonettje 1817-ből tu-

A hív Nagyoknak szívét feltűzelted,
 És honni lantot nyújtál Ifjainknak,
 S ohajtva intéd őket zengeni.
 Felvonja húrját már a Lantverő,
 S szokatlan Ének zengedez körülé.
 Almélja büszke Ifjait a Koros,
 A szebb Jövendő képén elmerülve.
 Példádra ébredt bennem is hevem.
 Láttam ragyogni éltető sugárod
 És lángba lobbant keblem gerjedelme.

3. *Vinvela halálára*, szonett 1821-ből, Hébe, 1825. 221. lap.

4. *Kisfaludy Sándorhoz*, Magyar Kurir, 1822. III. sz. 24. l. Közli Jakab Elek is (id. h.), még pedig szerinte, kétségtelenül valamely tévedés vagy sajtóhiba alapján, «a Magyar Kurir egy elzúllott 356. lapjáról». Kisfaludy Sándor nagy befolyást gyakorolt Székely későbbi epikájára; azért közlöm az egész költeményt:¹

Téged látni napkeletről
 Merengeni nyúgotig,
 És zengeni hév delekről
 Éjszaki jég-sarkakig:
 Ha lelked nagy erejében
 Teremtni kezd méjj egében,
 S teremtsit egyedül
 Végzi, nyugszik és örül.

lajdon kezével aláírva ily cím alatt: Székely Sándor Döbrentei Gáborhoz». Egy szonettet csak nem lehet ily hosszú epistolával összecserélni; a különböző kelet is két önálló költeményre mutat.

¹ Megjegyzem, hogy Jakab Elek módosította, javítgatta (esetleg nem elég pontosan másolta) Székely Sándor költeményeit, melyeket többször idézett becses tanulmányában lenyomatott. Saját közléseim és idézeteim természetesen híven adják a költő szövegét, csupán lényegtelen, a kiejtést nem módosító helyesírási bogarak mellőzésével.

Aurorától halottam én,
 Egy halandó kérdeze :
 Van-e Himfy honnyod egén ?
 És Auróra könnyeze.
 Az Istenek lehajlánnak
 És Himfyre hallgatának.
 S gáncsolák a Teremtőt,
 Hogy Magyarnek adta őt.

Voltam Hazám mezejében,
 Szép Nemzetem együtt volt.
 A Nemes Nép közepében
 Méjj csendben Himfy lantolt,
 Pap sietett oltárára ;
 Vitéz szaladt védfalára ;
 Az anya-szív lángot vét,
 És biztatja gyermekét.

Forrott a Nép, — minden ége,
 Meggyúladott egy Haza.
 A Férj ölén Felesége
 Eltanult Dalt hangoza ;
 Végzi s újra ellantolá,
 S Kedvesére rácsókolá.
 Ez — Ellenje nem vala,
 Karddal ködöt vagdala.

Ölébe dült Lánykájának
 Az Ifju és lelkesült,
 Mint Júba Oroszlánjának
 Keble buzgott és feszült. —
 Őszöreges könnyezének
 Östetteket regélének, —
 A gyenge kéz reszkete
 S Kardját sírva tette le.

A Te lelked Nemzetemé,
 Szép Nemzetem lelkedé.
 A Lant bája Hunn-földemé.
 Te Istené s Hölgyedé.

Tartsd meg Isten Himfy földjét,
 Lantos Himfyt és hív Hölgyét,
 A Nemzetet s törvényét,
 És királya szent fényét.

5. *Gróf Bánffi Györgyhöz.* Magyar Kurir, 1822. VI. sz., 48. l. e bevezetéssel: „Erdélynek Bécsben nagy számmal lévő fiai közönségesen elérzékenyedve hallották azon szomorú tudósítást, mely szerént a széles kiterjedt Monarchiában Fő-Kormányozói Méltóságban lévők közt, nagyérdemű Nesztor, Erdélyi Királyi Gubernátor *Lossonczy Gróf Bánffi György Úr* Ő Excellenciája közhasznú élete véletlenül érkezett súlyos nyavalya által veszedelmeztetik. A milyen méltó volt az ebbéli fájdalom, éppen oly nagy öröm töltötte el közönségesen a szíveket, hivatalos tudósításból is értvén, Ő Excellenciájának jobbanlétit. Hazánk javáért, Nemzetünk dicsőségiért, nyújt-sák is az Egek ezen jó Atyának becses életét! Mely szíves óhajtást egyik igen érdemes nemzeti tag következő rendekben fejez ki :

Mint régen Ammon ör-jegenyéje az
 Isten jelen nem létiben a liget
 Szent háza mellett szélvészekkel
 Perlekedett s rebegének a fák ; —.

stb. még kilencz versszak, melyek közül mint kiválóan jellemzőt, csupán a 4-diket közlöm még :

Eként riadt, és reszkete Nemzetem
 Irtóztatá benn a szomorú lakót
 Nagy holtod, oh nagy Bánffi, jó s bölcs
 Aureliussza nemes Hazámnak.

Kéziratban maradtak ¹ és a kolozsvári unitárius fő-

¹ Valószínű, hogy e „kéziratban maradt“ költemények közül több szintén megjelent nyomtatásban, még Székely életében, erdélyi

iskolai könyvtár birtokában levő negyedréti kötetben¹ igen gyarló másolatban össze vannak írva:

1. 1814-ik *Eszterházi nevezetes Győzedelem után a szövetséges seregeknek a Frantziákkal kötött örvendetes Frigy-Kötéseket tapsoló Kalliope*. Hat versszak. Aláírva: „Alexander Székely dimidii anni Phylologus diebus Septembr.” — Mutatványul közlöm első versszakát:

Cynthuson Titán örömét ki lötte,
Brimo lábához saruit kötötte,
Gargafe szentelt mezejét kerüli,²
Innepit üli.

2. *J. B. F. Emléke*. 1814. 3-a Januáris. — Nyolcz alkaeuszi versszak.

3. *Akontius Cydippéhez*. (Ovidius Heroidáiból). — Distichonok. 1816. decembris 28. — Bekezdése:

El ne riadj levelemre! nem esküszel újra meg itten.

Egyszer elég hitted nekem ígérni magad.

Olvasd el, s bágyadt Tested fájdalma oszoljon,

Mely ha gyötör téged, tör, gyötör engemet is.

Mit pirosul ortzád! mert³ gondolom újra, miképpen

A Templomba minap, vérbe borúlva vagyon,

Öszvekelést, eskütt Frigyet, nem vétkeztél óhajtok,

Egyik, mint Férfj, nem buja szeméremölő.

vagy magyarországi lapokban vagy almanachokban, eshetőleg a szerzőnek neve nélkül. De ez irányban folytatott kutatásaim (részben a korabeli folyóiratok hozzáférhetetlensége miatt is) nem vezettek eredményre.

¹ E kötet hátlapján: *Székely Sándor Munkái*. — E kötetet mindig *Munkák* címmel idézem.

² „Gargafe vagy Gargasze Brimonnak vagy más neven Dianának szentelt mulató hely.” (Székely jegyzete. A költő a többi versszakokban is bőven alkalmazott mythologiai képeket és neveket szintén magyarázatja ily jegyzetekben, talán Gyöngyössi János példájára.)

³ Kétségtelenül *mely* olvasandó.

4. Az igaz Nemesség. 1816. 22-a Decembris. — Hexameterek.

«Külömb nemű magyar versek, készítettem — 816. esztendőben» czimfelirattal következnek :

5. I. Oda. A tél. Közli Jakab Elek, id. h. 176. l.

6. II. Oda. A tavasz. Közli ugyanaz, u. o. 177. l.

7. III. Oda. A jó hazafi. Hat sor.

8. IV. Oda. Az ártatlanhoz. Hat sapphói versszak.

9. V. Oda. A magyar vitéz. Négy alkaeuszi versszak.

10. VI. Oda. Az Isten. Közli Jakab Elek, id. h. 177. l.

11. VII. Oda. A szerető. Három alkaeuszi versszak.

12. VIII. Oda. *Pax cum Gallis*. Öt latin alkaeuszi versszak. Az első :

Jam nostra plaudit Dacia et explicat
Frontem serenam. Sic maris aequora
Cadente vento conquiescunt,
Tale nitet sine nube coelum.

Közvetlenül utána ugyanez magyarul : A béke czim-mel. Ebből az első versszak :

Örvendez Erdély, fellegeit veri
Bús homlokáról; így nevet Otczeán
Eol dühétől csendesedve
Igy mosolyog kiderülve Duusz (Deus?).

13. IX. Oda. Az ősz-kor. Három versszak.

14. X. Oda. A poësis. Distichonok.

15. XI. Oda. A magyarokhoz. Közli Jakab E., id. h. 165. l. Székely irányára és felfogására jellemző e hosszú költemény befejezése :

Küldjetek, oh Magyarok ! hős éneklőket a büzhödt
 Várna s Rigómezejére, szedessétek ki vezértek
 Csontjait, országtoknak örök vesztét e megesküdt
 Ellenségeitek gyűlölt honából — örökké
 Voltak Akhilleseink, soha sem zengették Homérink,
 Hőseiket leveretve hagyák s vérekbe' felejtve
 Éneklő nélkül sírták el kardos atyáink !
 Töltsétek vedrekbe vezéreiteknek eloszlott
 Hamvait és elegyítve keserveitekkel utóbbi
 Őseitek lelkébe csepegtessétek örökké
 Emlékül, — valameddig egek, leendenek ők is.
 Ők értünk megvívta, ők alkottak először
 Talpkövet országunknak, övék a spártai hívség,
 Mely meghalni tanúlt, hogy örökjeit élni tanítsa,
 Isteni árnyainak dőlven hűvébe pihenni
 A kertnek, melyet gondos kertésze falakkal
 Környezvén, tapodó vadtól nem félti virágít.
 Olt, öntöz, gyomlál asszút s újabbakat ültet,
 S víg vendégeit idvezítő illattal előnti,
 Isteni honyunknak, melyet pánczélos atyáink
 Alkottak számunkra, szelíd csendébe' riasztó
 Dob s idegen Duló nélkül békével elélni
 Csendes időnk korait, — mely Isten ohajtana többet ?

Igazat adok Jakab Eleknek, midőn (id. h. 167. l.) azt találja, hogy «e szellem vezeti *Zalán futása* írójának költői lelkét»; de további megjegyzése még bizonyításra szorúl, hogy t. i. e költemény, «a mint különösen (Székelynek) Toldyval folytatott levelezései mutatják (?), aligha kortársai előtt ismeretlenül rejtett az író asztalán; be volt hihetően küldve bírálatra, s bár nem jelent meg, ismerve lehetett az akkori tudósok által és hatást gyakorolhatott a rokon költői műfajban dolgozókra.»

16. XII. Oda. A tudóshoz. Közli Jakab Elek, id. h. 178. l.

17. XIII. Oda. A patak. Nyolcz rimes versszak.
 Az első:

Tsendes patak! habjaidba
 Képzem éltem habjait,
 Tajtékozó zajjaidba
 Látom sorsom zajjait,
 Csörgésedből hallgatom ki
 A bús szív sérelmeit,
 Habjaidból olvasom ki
 Epedő keserveit.

18. Az *élet boldogsága*. Tizenhárom rimes versszak,
 a kor izlése szerint tele tömve mythológiával. Az első:

Mit művelsz, Sylván, e kies berekbe,
 A mikor Ceres a heves berekbe
 Izzadoz, fáradt keze jár a sarlón
 S ömled a tarlón.

Az utolsó két versszak tartalmazza a költemény alap-
 gondolatát:

Ti pedig, gyilkos viadalmi Sántzok!
 Vérmézők, Mavors hevítette lántczok!
 Bontsatok sátort! Sokat áldozott már
 A magyar oltár.

Mennyetek! Távozzatok honyhelyünkről,
 Bontsatok sátort! ti! ti! környeinkről!
 Jöjj el, áldott Csend! kebelünkbe zárunk,
 Jöjj ide, — várunk!

19. *Pan és a juhász*. Hét sapphói versszak- Közli
 Jakab Elek, id. h. 176. 1.

20. *Pásztori rövid versezet. Hat lábu Deákos versek.*
Lycidas. Hexameterek. Bekezdése:

Enged a dér, a mord Boreas fuvalmai szűnnek,
 Játszva lebeg Zephir, Palesz puha szőnyege fedzi
 A zöld oldalokat, laurus koszorúzta Cithaeront.
 Kárpitos ablakain Phoebus mosolyogva tekintget,
 Flora nevet, Zöldeny Cloris felvette palástját stb.

21. *Halotti ének.* Két rimes versszak:

Partot ért sorsomnak sajkája,
 Omladok a semmiségbe.
 Semmisít a halál órája,
 Már térek a mord renyhességbe.
 Semmisülök, romló testem
 Szerént sírba estem.

Im a gyászos végzetek fonttja
 A senyvedő testiségbe
 Sárházunkat egyaránt rontja
 És terít a bús semmiségbe,
 Úgy van, de lelkemre nézve
 Laurus van intézve.

22. *A poesis és a poeta.* Distichonok. A görög és római költők dicsőítése után áttér a költő a hazaiakra. Közlöm ez utóbbi részletet, mely egyúttal a költemény vége, mert megismertet Székely mintáinak egy részével:

Hát te, magyar tűz lelkesítette Thalín, avulsz-e ?
 A mohos éveknek súlyos igája miatt ?
 A Feledékenység mélyly zűrzavarába merülsz-e ?
 Nem, soha ! nem ! miglen tart Heliconi tüzed,
 Nem valamig tüzel isteni tűz hevitette Barotzid,
 Délre jutott egeden míg Szabó fénye ragyog.
 Nem borul éjbe napod, míg Gyöngyösi festi Keményét
 Virgil ecsettyével — nem borul éjbe napod.
 Míg harszol Dugonits vagy bájoló Berzsényi lantja
 Orphét játsz a magyar Rumpla virányi felett.
 Berkeid ömlednek, míg Linusi Dayka Kazintzit
 Tiszteli, tartja karon víg ölelési között.
 Méltósan ! zöldelsz Magyar Aoniának határa,
 Dísz körek, ujj ernyők, szűz Helikoni mezők.

★

Bölcs Apoll ! Parnass hevesített Napja !
 Fénytelen pennám Helikoni fajját,
 Melly tsekély ámbár, de Minerva szülte,
 Néked ajánlom.

23. *Tiszt. Professor Sylvester György úr béköszöntésére készítettett Énekecske.* Két tizenkét soros rimes versszak.

24. *A szerencse állhatatlansága.* Tizennyolcz párosan rimelő sor. Közli Jakab Elek, id. h., 176. l.

25. *A hazafi.* Közli ugyanaz, id. h. 178. l.

26. *A patak (1817).* Közli ugyanaz, u. o. 181. l.

27. *A szerencse (1817).* Öt sapphói versszak.

28. *Anxietas vitae.* Öt latin alkaeuszi versszak.

29. *A mezei csend. (Poetai andalgás. Április 1818.)* Közli Jakab Elek, id. h. 179. l. (Részben igen elütő szöveg.)

30. *Az én kívánságom.* Huszonkét anakreoni rimetlen sor.¹

31. *A rény mivolta.* Három sapphói versszak.

32. *Az elnyomott rény.* Két sapphói versszak.

33. *Az ártatlan.* Öt sapphói versszak.

34. *A magahittség.* Öt sapphói versszak. Az első :

Kit nem a belfény tüzel és világít,
Bár mutatkozzék felemelt helyekről,
Nem ragyog méltó neve, csak piroslik
Léha világa.

35. *Egy 80 esztendőös földmives utolsó szava.* (1820.) Közli Jakab Elek, id. h. 183. l.

Végül közli Jakab Elek (id. h.) még a következő darabokat, melyek nem foglaltatnak a *Munkákban* :

36—38. *Szonettek 1818-ból*²:

¹ Itt következik egy rövid prózai elmélkedés az ifjúságról e kelettel: *19-a Mart. 1820. estve Naphaladtán*, — s a következő lapon: *Himfynek némely daljai* címmel 23 oly Himfy-dalnak bekezdő sorai, melyek Székelynek legjobban tetszetek.

² Székelynek 1817-ben Döbrenteihez írt szonettje (l. fönt 8. l. 2. jegyz.) nem maradt reánk.

a) *Kazinczy Ferenczhez* (Kazinczynak ily feliratú gyűjteményéből: 'Versek hozzám.' Kazinczy sajátkezűleg írta rá: 'Aranyos-Rákosi Székely Sándor, unitárius deák, most tordai predikátor').

b) *A bálványozó szerelem. Sonett.* (Székelynek 1827 november 6-án Toldy Ferenczhez írt levele mellett.)

c) *Nádasdy Tamás Buda várához* (várában?)

39. *Emlékkönyvbe. Pónori Thewrewk Józsefnek.* Kolozsvárott 1819-ben.

40. *Az új Abelárd.* (Székelynek 1827 november 6-án Toldy Ferenczhez írt levele mellett.)

Ezek Székely Sándor összes lyrai költeményei, melyekről tudomást szerezhettem. Valószínű, hogy a korabeli almanachokban még több dala vagy ódája van, de neve nélkül, s így ezeknek kimutatása eddigelé legyőzhetetlen akadályokkal járt. Megjegyzem még, hogy Székelynek az *Unitárius Énekeskönyv* reformjában (1837.) is döntő része volt. Toldy Ferencznek, úgy látszik, találó ítélete szerint (id. h. 248. l.) az énekes könyvet 'gyökeresen átalakította: sok szép régi éneket kihagyva, újakat dolgoztatva s az egészet máskép rendezve, mi által az becsben aligha nyert'. E munkássága szakértő oldalról szintén megérdemelné a behatóbb vizsgálatot, melynek alapjául szolgálhat Székelynek sajátkezű írásában fönmaradt, 1838 jul. 19-én kelt és a 'Kereszt. Magvetőben' (XXII, 1887, 385. l.) kiadott ily czímű jelentése: *Rövid értekezés az 1837-ben kiadatott Énekes Könyvről.* A szerző elmondja e, sajnos, csonkán reánk maradt érdekes oklevélben, hogy az 1747-ben és 1777-ben nyomtatott Énekes Könyv 'megavulván', az unit. főconsistorium 1827 tájatt szükségesnek találta egy új énekes könyv szerkesztését és kiadását; de csak 1833-ban fogtak hozzá a munkához, mikor Székely az ügyet maga vette kezébe. Most egy ki-

küldött bizottság megalapította a ,meg- vagy kimaradandó' énekeket, mire amazokat ,jobbítás végett' kiosztották magok közt, de új énekeket is szereztek. Székely érdeme, hogy az énekeket versalakban szedette és hogy kótákat készíttetett fölőjük, a mi azelőtt csak az írott gradualokban volt meg. Ugyane jelentésében felsorolja Székely az egyes énekeket s mindegyiknek megnevezi szerzőjét, — de, sajnos, e jegyzék csonka; az első 114 lapnak tartalmát feltüntető jegyzék elveszett. A 115—182. lapokon foglalt énekek közül a szerző saját nyilatkozata szerint Székely Sándoréi a következők: ¹

41. *Csudálandók Ur Isten.* (Énekes Könyv. 117. l.).

42. *Bölcs teremő szent Ur Isten.* (É. K. 120. l.), — ,más nem volt', teszi hozzá Székely.

43. *Kegyes és szívemelő* (É. K. 122. l.), — ,nem vala más jobb' megjegyzéssel.

44. *Szent vagy Isten szent vagy* (É. K. 127. l.), — ,a melodiája is' Székelyé.

45. *Szeret, imád, magasztal* (É. K. 130. l.).

46. *Menjetek el békességgel* (É. K. 137. l.), — ,régiből igazítam a mint lehete, rímre' megjegyzéssel.

47. *Háladásban vigságban* (É. K. 140. l.), 1827-ből.

48. *Az Istent imádjuk* (É. K. 144. l.), ,más szebb nem volt'.

49. *Az öldöklő fegyver s pusztító inség* (É. K. 149. l.) 1827-ből.

50. *Igazlító szent Ur Isten* (É. K. 151. l.), — ,régiből igazítam'.

51. *Te vagy Isten a szeretet* (É. K. 161. l.).

¹ Sok dalnál e megjegyzés: ,régiből igazítva.' Ezeket nem vettem figyelembe, mert nem valószínű, hogy Székely volt az ,igazítójuk'.

52. *Szálljon áldás rád az Égből* (É. K. 163. l.), — „a Gubernium még 1836-ban kinyomtatta volt, megvan a Reformátusoknak is.“

53. *Országol az Isten felettünk* (É. K. 166. l.).

54. *Határt rendelt az Ur Isten* (É. K. 167. l.), — „Ferentz Császár halálakor készítette 1835.“

55. *Szent Istenem tekints reám* (É. K. 173. l.), — „Glatz könyörgései közzül igazítva felvettem“.

56. *Légyen béke áldott Isten* (É. K. 180. l.).

57. *Dicsőség Istennek* (É. K. 181. l.)

„Sokan kívánának tökéletesebb gyűjteményt“, — mondja Székely e „Rövid értekezés“ végén, — „de kevesen adának munkákat s még kevesebben segítenek egyebekben is. A jövő kor igazítsa ezt a második kiadáskor, alkalmazza a nevedő Litteraturához; vagy adja Isten, hogy ennél sokkal tökéletesbet készíthessen, s virágozzék szent vallásunk mindaddig, míg Magyar és Székely nép létez Erdélyben. — Irtam ezt a maradék értesítéseül.“¹

¹ Unitárius körökből csupán a következő ítéletet ismerem Székely Sándornak az *Unitárius Énekeskönyv* reformjában kifejtett munkásságáról, — a mely ítélethez azonban, tudtommal, az egyház tekintélyes vezérférfiai nem csatlakoznak teljes számmal. Az *Unitárius Közlöny* (szerkesztik dr. Brassai Sámuel és Boros György) f. é. 2. számában (Kolozsvár, 1895. VIII. köt. 18. l.) Boros György következőleg nyilatkozik: Székely Sándor „1837-ben teljesen újra szerkesztette, 63 új darabbal (?) megtoldotta az unitárius énekeskönyvet. Az újak legnagyobb része (tíz-tizenkettőt kivéve) saját eredeti szerzeménye, a többi saját költői lelkének a képmása, mert a dicséret között alig (van) egy-kettő, a melyet újra ne öntött volna. Ezek őrzik nevét az unitárius egyházban. „Szent színed előtt állunk“, „Felségesek műveid“, „Csodálandó nagy Isten“, „Miatyánk“, „Világok teremője“, „Dicsőítettünk és tiszteltünk“, „Örök Isten, kinek esztendőnk nincsenek létedben“, „Csodálandók úr Isten számtalan műveid“, „Bölcs teremő, szent úr Isten“, Szeret, imád, magasztal, értelmünk, érzetünk“. Énekes könyvünk

Toldy Ferencz 1827 október 10-én kérdést intézett költőnkhöz, hogy mik passiói? minő írókat szeret és olvas gyönyörrel? Székely e levélre még azon évi november 6-án felelt: «Mit írjak gyönyörködtetőbb könyveimről és uralkodó passióimról? . Homért és Virgilt mások felett szeretem, különben pedig minden nemzet epikusait. Az eposzi kürtöt adta nekem inkább a természet, de a szelid lanttól sem fosztott meg.»

Székelynek igaza van epikai erejének hangsúlyozásával, de már lyrai tehetségét bizonyára, bár elég szerényen nyilatkozik, egy kissé túlbecsüli, mert a természet csakugyan megfosztotta a 'szelid lanttól', — ha t. i. eltekinünk egyházi dalaitól, melyek e költői faj sikerültebb termékei közé tartoznak, de hagyományos tartalmuknál s alakjuknál fogva mégis bajosan szolgálhatnak biztos alapúl, midőn szerzőjük lyrai erejének megállapításáról van szó. Székely — ebben talán nem tévedek — nem lyrai tehetség. Dalaiban semmi természetesség és közvetlenség, ódáiban semmi erő és fenség, elégiai költeményeiben semmi mélység és hangulat. A lyrában ő tisztán utánzó, főleg Horatiusnak, utóbb Berzsenyinek csekély hivatottságú utánzója, de fölismerhető Klopstock és Kisfaludy

legjobb darabjai ezek, melyeken az elme elmereng s a szív érzelme Istenhez emelkedik. A Székely Sándor énekei és átdolgozásai sokkal tűzetesebb tanulmányra érdemesek, mint a mekkorát mi ide felvehetnénk. Meg kell elégednünk azzal a kijelentéssel, hogy úgy költői formában, mint eszmei tartalomban rendkívül felette áll a Sz. S. énekeskönyve összes (öt) elődjének; dogmai kifejezései tisztultabbak és a modern unitarismus felé hajlók, ámbár sok olyan elem maradt a régi énekekben, a melyeken csak a legújabb kiadás tudott lényegesen javítani. A Székely S. befolyása határozott nyeresége volt az énekeskönyvnek, de — nézetünk szerint — igen kedvezett a rationalismusnak a lyrai hangulat hátrányára, a mit nem is lehet rossz néven venni a magyar epos költőjétől.

Sándor hatása is.¹ Egymás mellé rakja a mintáiból vett képzeteket és képeket, de sehol egyéni jelleget nem kölcsönöz költeményeinek. Jellemző, hogy igazi szerelmi dala nincsen, — pedig ilyenek szerzésében theologus és papi jellege egymaga nem akadályozhatta; költeményei legnagyobbbrészt annak a félig tanító, félig reflektáló iránynak halvány termékei, mely a mult század végén és jelen századunk első tizedeiben annyi nagy hangú, költőietlen, hideg és üres verselménnyel árasztotta el a magyar irodalmat. Nagyon is természetes, hogy Kisfaludy Károly nem vette be Székely lyrai költeményeit *Aurorájába*, mert e költemények egy letűnt kornak és túlhaladott izlésnek voltak épen nem kimagasló termékei. És költőnk e darabjaiban az alakra és nyelvre sem fordított kellő gondot: verselése általában igen gyenge, nyelve majd köznapi, majd dagályos. Nagyon gyorsan dolgozott (pl. a *Vienniász* huszonöt énekét két-három hónap alatt írta!) és, úgy látszik, nem tartotta szükségesnek, hogy a hevenyében papírra dobott verseket és versszakokat gondosan revideálja és javítgassa. A lelkes hazafi, a gondolkodó fő, a nemesen dobogó szív sokszor szólalnak meg lyrai költeményeiben is, — de hiányzik a magasabb röptű képzet,

¹ Érdekes e tekintetben a költő fiának Jakab Elekhez intézett levele, melyből ez (id. h. 175. l.) a következő részletet közli: «Néhai idvezült édes atyámnak kedvencz könyvei voltak Homér pergamentbe kötve, Horatius és egy elavúlt Virgil, továbbá Klopstock Messiása, Berzsenyi versei stb. Ezeket annyira féltette, hogy mikor mint tudnivágyó kis gyermek, kinek a rajzhoz nagy kedvem volt, könyvtárában képeket kutattam, mindig figyelmeztetett, hogy ezen drága könyveihez ne nyúljak. Azokból egész helyeket mondott el nekem magyarul s szépségökre, szívemre mély hatást gyakorló magyarázatokkal figyelmeztetett.» — Klopstock hatása különben Székely epikai dolgozataiban is felismerhető, legfeltűnőbbben a *Mohács* címűben (l. alább).

a költői hang és hangulat, a tartalmi és alaki befejezettség. A magyar lyra történetében nem követelhet magának helyet Székely Sándor, legfeljebb mint korának hangulatait vagy irányait jellemző egyéniség; — annál kiválóbb helyet foglal el a hazai epika fejlődésében, mert „az eposzi kürtöt” csakugyan megadta neki a természet.

III.

Székely igen termékeny volt az epika terén, de csak kevés műve jelent meg nyomtatásban: epikai munkáinak legalább fele vagy elveszett vagy ma is lappang. A költőnek következő epikai dolgozatairól van tudomásom:

1. *A kenyérmezői harcz.* Hős költemény öt énekben. „Próta 1817. Egy ének kész”, írja Toldynak első levelében. E műnek semmi nyoma. E költeményre czéloz Székely a „Mohács” bekezdésében. L. alább.

2. *Luiziade.* Fordítás (Camoensből) 1818-ból. Első énekét késznek mondja, de ez is elveszett.

3. *Vienniász* XXV énekben, 1821-ből, alkaeuszi versszakokban, mely saját szavai szerint „jobbítást vár”, azaz: nem sajtókész. Ennek egy éneke (a XIV-ik) részben javítva, illetve módosítva, *Rege Bécs ostroma idejében 1693.* czim-mel megjelent a *Hébe* 1824-iki évfolyamában, 57—65. l.¹ E részlet megvan a *Munkákban* is. Ez eposzra czéloz Székely a *Mohács* bekezdésében is. L. alább.

¹) Ezt már Toldy Ferencz részben helyesen sejtette, midőn (id. h. 247. l.) kérdezi: „Vajjon nem ennek (a *Vienniász* cz. eposznak) epitomizált mignonja-e a szövegben felhozott és szintén alkaeuszi versszakokban írt *Rege Bécs ostromából*?” — míg Jakab Elek (id. h. 269. l.) nem meri a kérdést eldönteni, mert nem férhetett a *Hébe* 1824-iki évfolyamához.

A *Vienniász* e XIV. énekének javításait legegyszerűbben föltünteti egy kis mutatvány. Ime ez éneknek első három versszaka

4. *A székeleyek Erdélyben*, hősi költemény három énekben, hexameterekben, 1822-ből. Megjelent a *Hébe* 1823. évfolyamában. L. alább.

5. *Mohács*. Hősi költemény négy énekben, hexameterekben, 1824-ben Tordán írva. Megjelent: *Koszorú, Szépliteraturai Ajándék a Tudományos Gyűjteményhez*. VIII. 1828. 33—55. l., aláírva: *Rákosi Székely Sándor*. — E költeményt említi Székely Toldy Ferenczhez írt első levelében, 'Mohácsiász' czímen, 'mely egészen kész' és a szerzőnek, 'mindegy, akárhol és miként jelenjék meg'. A következő levélben értesíti Toldyt, hogy e művét postára adta, az 'Auróra' számára, — de Kisfaludy Károly, úgy látszik nem volt megelégedve vele, és Toldy a 'Koszorúban' nyomatta ki. — Az eposz bekezdése:

Zengjed Múza Mohács mezején Magyarok romlását! ¹
A had elintéző szent Isten ítélete rendét,
Mert örök Istenség végzé, nem földi Hatalmas,
Hogy nemzetrontó Szolimán vész eszköze lenne,

a költőnek eredeti kéziratából, — [] közt a *Hébe*ben megjelent szöveg változataival:

Ejj van s az elhúnyt Örek alusznak itt
A kőfalon, nem mennydörög a mozsár,
A várharang [jelharang] nem kong, az ádáz
Vérözön, oh [Vérviadal] valahára megszűn [megszűnt]!
A vár oromján méjj kód ereszkedik [ereszkedett].
Ílyen valál, bús éjszaka, énnekem,
Oh annyszor bús, a midőn itt
Hívem ölén örömimben égtem.

Ez ablakon itt, e komor ablakon
Lantolva buzgó keblire búgyadék,
Midőn az érczkürt felriaszta
Emilemet s viadalra hívá [hívta].

Az eposz kéziratában ez egész ének át van húzva írónnal, a következő megjegyzéssel: 'Ez kinyomtatott III. Hébében'.

¹ Hexameter spondaikus, mint többször Székelynél.

És Magyarok vétkét büntetné kardja Pogánynak.

Éneklém Nándor vívását s benne Szilágyit,
Kül Mahomed köfaldöntő nagy táborá vesztét,
Húnyadit Istenként szágúldani, sergek omolván.¹
Zengettem Budavár megvételeit; és Kara harczát.²
Múza miért vontál ekkor gyászfelleget én rám
És miokért vágyál énekleni Múza Mohácsot!

A kutyacsillagzat melegét hintette mezőnkre,
Hunnia nagy térén gabonák főhajtvá lebegtek;
A pihegő aratók zengését messze lehordák
Lengedező szellők, mikor a lemenő napon estve
Órjás árnyékok hosszában, honba siettek,
Vagy mikor a nyíló hajnal sűgárza viszontag,
S békés kunyhókból felkölté menni mezőkre.

Esti homály fedezé Duna, Dráva határtokot ekkor,
A szomorú Hold is gyászolt a földnek alatta,
Fenn az Egek mennyezetje homályba borúlva derengett,
Isszonyodom zengvén, mik lettek most az Egekben!

Lángzó csillagján Budavára felett vad Abaddon
Megjelenék, Árpád hazaföldén, rettenetes Rém,
A seregek szent Istene verte le régen Egekből,
Mert partos Rém volt, hadat és vért ösztönöző láz.

Ez Abaddon, a ki Klopstock *Messias*ából származik,³ iszonyú égi látományokban sejteti „a magyarok vészét” és hazánk ellen ingerli Szolimánt, a ki már „Magyarok földére hozá vallástalan orvait”, a mi Buda várában nagy rémületet kelt. Lajos király összehívja „az ország fegyveres őreit” és kijelenti, hogy a sereghez indul. Búcsúja ne-

¹ Célzás a „Kenyérmezői harczra”? De v. ö. alább a „Hattyú-eposz Hunyadiról” cz. költeményhez írt bevezető sorokat is.

² Célzás a 11. számú epikai műre.

³ Ez is megbánta, hogy Istentől elszakadt, mint Klopstock Abaddonja. A II. énekben így szól az angyalhoz, kit az Úr ellene küldött:

Lelkem erős most is, nemes és fájlalja veszesztett
Székét, s nem nyugvó bosszút hord harczos Abaddon,
Míglen visszanyerem ragyogó birodalmamot ismét!

jétől; dajkája rossz álmot látott. (II.) Abaddon pestissel is meg akarja semmisíteni hazánkat, de az Isten mást határozott s, védeni Honnunkat küldött szent Khérubim¹ angyalt:

,Van gondom népemre, nem engedem elromlását.
Mostan azért tusakodj a Rémmel s poklokig űzd le,
S a Sors könyvéből láttass nagy ítéletet, ülvén
Hajdoni Hősek előtt, Magyarokra; de veszni ne hagyjad.
Van gondom népemre, nem engedem elromlását.'

Az angyal a pokolba üzi a rémet és megszólaltatja kürtjét és ezt

Hallák és érték a Hős nagyok Eliziumban,
Hétmogorok, kiknek legelőbb folyt fegyvereken vér
Az Haza szerzésben, s indultak az Isteni hangra
Vissza, Hazájoknak megítélt földére sereggel.

Itt az angyal, felnyitva terengete mennyei könyvet, Sors-könyvét', melyből a múltat és jövőndőt (egészen I. Ferencz királyig, tehát a költő koráig) tudatja a hősökkel. A nemzet mostani bűnei oly nagyok, hogy Isten meg akarja büntetni:

Megítéltetik Isteni czélból

Most a visszavonó nemzet, mert tettei méltók!
Nincs hív engedelem s haza hívség lelke sokakban,
Pártosokat készítenek s egymást dulakodva veszítik,
Rossz Atya, rossz magzat, rest polgár és henye Férjek,
Éltekből józan mértékletet elszoktattak.
Mit sokat! a vétség példátlan elárada rajtok,
S tar Szolimán által végzé büntetni az Isten.²

¹ *Cherubim* e szónak többes alakja; de Székely a vers kedvéért használja egyes számnak, mire a protestáns bibliafordítások szokott gyakorlata följogosíthatta. Ily értelemben átment a 'Cherubim' alak még a magyar népdalba is.

² E gondolat és felfogás a Zrinyi eposzából származhatik.

Erre visszarepülnek a ,felkölt scytha vezérek, Nagy sirást s szomorú hangot hagyván az Egekben'. (III.) Lajos Tolnán, a Duna szigetjén, Palamedesz páztor kunyhójába tér, a hol pásztori módon megvendégelik, és segélyért imádkozik a templomban. Szolimán közeledtére tanácsot tart: bevárják-e a többieket vagy induljanak rögtön a pogány ellen? Tomory ez utóbbit tanácsolja és a király Mohács felé indul. (IV.) A csata. Szolimán győz; a magyarok vezérei elesnek, a király a Krassó patakba fúl. De Isten nem engedi, hogy a szultán üldözőbe vegye a keresztényeket. Az eposz végsorai:

A szent fent szárnyolt villámló fény özönében
A Levegőn — nézván Magyarok gyász földire könyben.
Igy maradand hajdon, levegőben lengve magossan,
A megítélt földnek végnapján, a mikor Ég föld
Öszveomol s habozó lángok hamvakba takarják.

Könnyen érthető, miért nem fogadta el Kisfaludy Károly e költeményt *Aurórája* számára. Az eposz főhibája a szerkezet gyarlósága. Abaddon szereplése és a Hétmögörök földidézése egészen czéltalan. Cselekvénynek alig van nyoma, és az alapgondolat, melyet a költő többször ismétél és hangsulyoz, sehoggy sem nyer költői alakot. A Klopstocktól kölcsönzött epikai gépezet (Abadonna, ősök földidézése, Isten és angyal szereplése, a Sors könyve stb.) indokolatlan és hiábavaló czifraság marad, mert a soványka cselekvényre semminemű befolyással nincsen.

6. *A meghódoltatott Dácia*, melyet Székely Toldy Ferenczhez írt három levelében (1828 deczemb. 1., 1830 január 7. és 1830. márcz. 15.) mint sajtókész munkát említ. Elveszett vagy lappang. Tárgyáról sem tudunk semmit, de a következő művel nem lehet azonos, mert ez már 1825-ben jelent meg nyomtatásban, míg a *Meghódoltatott*

Dácia' kiadásáról 1828-ban és 1830-ban tárgyal a költő Toldyval.

7. *Diernász*, hősi költemény két énekben, Ossián modorában. Megjelent a *Hébe* 1825-iki kötetében, 347—357. l. Aláírva: Aranyas-Rákosi Székely Sándor. A *Munkákban* is olvasható e kelettel: *Bécs, 29. xb. 1820.*

Székely Sándornak második kísérlete az epika terén. A költőnek gyengébb alkotása; főhiánya a hangulat egyenetlensége. De cselekvénye is jelentéktelen, szerkezetről pedig alig szólhatni. A bekezdés¹ teljesen megfelel az ossiáni stílnak és hangnak: „Honnan jössz elő olly gyakorta, lelkemnek szomorú Muzája! micsoda sivatagokban lakol te? micsoda hegyek barlangjaiban tartózkodol! Rettenetes lessz a te lakhelyed, akárhol, mert te mindég szomorú és rettenetes vagy. — Az én lelkem előtt úgy feketéllik a bánat, mint az őszi hegyeken a havas barna fellegei.” De nyomban utána kiesik e stílből és hangból, mely, mellesleg megjegyezve, egyáltalában nem igen illik a költemény tartalmához, Árpád dicső győzelméhez, — midőn folytatja: „Dierna, a régi Dáczianak sok ellenségekkel vivő erőssége, egy lapályos halmon feküdt, az Aranyos folyama felett. Környékeit termékeny szőlőhegyek, búza-

¹ A *Munkákban* — „Székelyek letelepedése. Hősi költemény” címmel — a következő sorok olvashatók: „Honnan jön elé nékem oly gyakran a vért és háborúkat szerető Músa! édes nekem vitéz hősek tetteit megzengeni vagy zúgó folyamok partjain az estvély alkonyában vagy erdőkön lengő fák közt, midőn a szelek csendesén lebegtetik a gajjokat, vagy illatos virágú mezőken, ha pásztorok és pásztornék gyűlnek öszve, hallgatni az édes éneket. Lelkem örömben dereng; édes nekem, hogy nagy nemzetem van s nagy diadalokat vítt és hogy Elői dicső tetteket hagytak emlékül a gyúlongó unokáknak.” Vajon nem a „Diernász”, sőt esetőleg „A székelyek Erdélyben” első, ossiáni szellemű és jellemű kidolgozásának maradványa ez a néhány sor?

keresztekkel ékes térségek gazdagították és szépítették' — stb. köznapi józan prózában. Dierna királynéja, Yzira, szomorú, mert balsejtelmek bántják: 'Éjszának Királya, kinek szívemet, országomat a végzések szerint általjegyzetem, tán elveszett, tán erősebbek karjai közt holt el. Én az éjszaki Király jegyese vagyok, de az éjszaki hős oda van.' A barlang vezére, Beriota, 'a nagytestű Vlakkok fejedelme', Zármiz fia, szereti a királynét és üldözi szerelmével, de Yzira várja Éjszak királyát. Ez végre megérkezik Árpád személyében, a ki legyőzi és megöli előbb az öreg Zármizt, azután magát Berióstát. Árpád győzedelemmel voná ki leterített bajtársa mejjéből fegyverét, Dierna kapui megnyilának, s győzedelemmel köszönté régen ohajott Szerelmesét s letevén hitét Dácia felől a Királynénak.' — Ossiáni fordulatok és képek ossiáni költészet és hangulat nélkül. Az alakok merő árnyékok, melyek legkisebb rokonszenvet sem keltenek bennünk; a cselekvény, a mennyiben ilyenről szólhatni, érdektelen; epikai életnek és plastikának semmi nyoma.

Székely valamivel később 'A Székelyek Erdélyben' cz. eposzának harmadik énekében ismételte (a dolog lényegét tekintve) e cselekvényt, csak hogy a székely eposzban nem Árpád, hanem Irnak az 'északi király', Yzira és Beriota helyébe pedig Alirán és Kaimbár léptek. Mondai alapja e cselekvénynek alig van,¹ de Dierna város tényleg

¹ De Székely azért nem egészen maga költötte. Az elbeszélésnek tényleges elemei megvannak az erdélyi Traján-mondában: Beriota és Dekebál, Árpád és Traján megfelelő alakok; Erdély meghódításának alapja pedig a Keresztes-mezei római-dák halálharczról szóló hagyomány. Yzira dák vára a hagyomány szerint azon a hegyen állt, melylyel szemben az Aranyos folyó Tordának fordul. Beriota kettős barlangvára pedig ma is fönáll a tordai hasadéokban, melylyel szemben a bércezen Traján várának romjai is láthatók. (Kanyaró F. szives közlése alapján.)

létezett.¹ A 'Dierniasz' előhangja, némileg előpróbája 'A székelyek Erdélyben' cz. eposznak, melyet Székely kezdetben szintén ossiáni hangban és stilben akart feldolgozni.²

8. Mikola Mária, *Honi hős rege 1660-ból*. Megjelent a kolozsvári *Aglája* II. kötetében, 1830. 71—84. l. Megvan a *Munkákban* is. Kisfaludy Sándor regéinek tartalomalak és stil tekintetében igen hű, de egyúttal igen gyenge utánzása. Bekezdése:

Zászlók alatt állt az ország,
Rákóczi felzendíté, —
A hazanép táborba szállt,
Sergeit eggyesíté —
Emlékezet oltá ennyi
Magyar s Székely egy hadban
Összegyűlve nem vala még,
Miolta Fejdelem van.
Falai közt Kolozsvárnak
A sorsra egy szívvel várnak,
A népözön a mezőn
Sátoroknak helyet vőn.

A költemény tárgya: Ámhet basa betör Erdélybe, és Drágfi a pogány ellen indul, Mátyás ős házában hátrahagyva fiatal nejét, Mikola Máriát. De a pogány elfoglalja Gyaluvárat és fogságba ejti Máriát.

¹ 'Tordán mind a dákoknak, minő a rómaiaknak vagyon emléke: a dákoknak itt Dierna, a rómaiaknak Salinae nevű városát említik. Helye mind a kettőnek meg vagyon . . . Hogy Dierna vára itt létezett, azt könyveink (?) nem tagadják'. Kőváry László, *Erdély régiségei*, Pest 1852, 52. l. Ugyanő (*Száz történelmi rege*, Kolozsvár 1857, 64. l.) 'A tordai tündér vár' címmel egy Diernával szomszédos római várról (Napoca vagy Pataissa?) egészen más regét közöl, a fenti mondat (?) pedig nem említi.

² V. ö. a 28. lap jegyzetét.

Ezerképpen szövi s bontya
 A történet mérő fontya
 Az emberi sorsokat —
 Most rosszat fűz ki, majd jót.

Ámhet megszereti Máriát, a ki őt férjére való hivatkozással visszautasítja, mire a basa kijelenti, hogy bevárja férje halálát a legközelebbi csatában, de azután Mária az ő «rabágyossa» leszen. Most következik a csata, mely a keresztényekre nézve kedvezőtlen fordulatot kezd venni, midőn Mária, a ki ékszereivel megvesztegette őret, megjelen, hogy férjét keresse, és hős ellentállásra serkenti csüggedten hátráló honfitársait. Végül megtalálja férjét, kit a fejedelemmel együtt megment.

Kisfaludy S. utánpótlása félreismerhetetlen, de Székely nyelv és verselés, szerkezet és hangulat tekintetében messze elmarad Kisfaludynak még gyengébb regéi mögött is.

9. *Hattyú-eposz Hunyadiról*, négy énekben, hexameterekben, megjelent a kolozsvári *Aglája* IV. kötetében, 1831, 70—92. l. A *Munkákban* is megvan. E mű valószínűen 1828 előtt már készen volt, ha ugyan a *Mohács* bekezdésében olvasható célzás ez eposzra érthető. Minden esetre föltűnő, hogy Székely a Toldy Ferenczhez írt leveleiben (1828—1830) e művéről soha sem tesz említést. — A költemény a következő sorokkal indul meg:

Belgrád vívását énekleni lantomat újra
 Megzendítem. Erős jobbú nagy Húnyadi harcztát,
 Mint úzé Törökök szultánját fegyvere vissza;
 Mint menté Belgrád falait dulakodva Szilágyi:
 Messze ható hangon megzengeni ösztönöz Isten.
 Én, ki előbb Haddúrt éneklém szittya hadakban
 S honn Istent támasztva pogány s vallástalan évből
 A Kaukáz bérceztől hoztam hadaimra segédet —
 Mert illet Istent harcztban száguldani hajdon —
 Most már téged, Szent! homorú egek Istene, kérlek

Adj ércz-szót nékem, mely távol népekig ingjon,
 Mely a hajdon ugar-laki népnek ez évkori lelkesb
 Ifjait és hősit nagy tette gyulasztva kihívja,
 Hasson el a ligetet szerető költőkhez erőben
 És engem lantban meggyőzzenek a haza ifjak.

Honni szerencsénknek nehezében feljőve hajdon
 Nagy Mahomet, kontyos Törökök szultánja, hazánkra
 És rablotta derék-képpen hada a Duna túlját.
 Nem vesztegle, serény és rontani és tüzet adni,
 És valamerre terült, vagy fegyveri írtanak útát.
 De megzárta kemény Belgrád várába Szilágyit.

A szultán (ez a kis eposz egyszerű tárgya) követeket
 küld Szilágyihoz, hogy adja át Belgrád várát. Ez vissza-
 utasítja a császár követelését:

Mikor Euxin partjain ültünk
 És a Volga terét a gúzló tengeri környezet
 Laktuk, elébb mintsem Duna mellett lenne hatalmunk:
 Szolga gyanánt tartánk titeket, s eleinket uralták
 Eldőd-ikreitek, míg szökve szabadba jutának
 Szultánodnak azért hozzánk így szólni nem illő,
 Úgy víván mivelünk, mint pártos szolga urával.

Ekkor az örök egy 'kaur-nemi' ifjat hoznak fogva, a ki a
 szultánt a vár vezéreiről és vitézeiről értesíti, mire kide-
 rül, hogy ez ifjú a szultán solymásza, a kit a magyarok
 elfogtak volt és a ki most a várból kiszabadult. (II.) Maho-
 metet gondolkodóba ejti a solymász elbeszélése és eszébe
 jut, hogy 'hit-tagadó Jankul gyakran szabdalta' atyját; de
 azért, ugymond, szándéka mellett is megesketteti hiveit.
 Szilágyi hasonlókép istenhez fokászkodik. A pogányok tiz
 napig ostromolják és végre fölgyújtják a várat, úgy hogy
 Szilágyi a felvárba kénytelen vonulni, hol Hunyadi meg-
 érkeztét várja. Kanisai és Arszlán eredménytelen viadala.
 (III.) Hunyadi és Kapisztrán Belgrád alá vonulnak. A tö-
 rökök elfogják az alsó várban a szép Solymosi Klárát, a

kit a sereg szavazata Harámb vezérnek ítél oda, mire a megsértett Ibrahim elhagyja a táborn és haza megy, s ott elhala búban; Klára pedig az éjjel meggyilkolja Harámbot és visszasiét a várba. Rozgony kirohan a várból és párviadalban megöli Arszlánt. Így vesztí el a szultán három fővezérét. Szilágyi is kirohan, de Mahomet visszaszorítja a várba. (IV.) Végre megérkeznek Hunyadi és Kapisztrán. Amaz széjjelveri a török hajókat és behatol a baráttal együtt a várba. Mahomet ujra ostromot parancsol, és egy pogány vitéz már feltűzi a török zászlót a vár tornyára, midőn Bátor magyar harczos a zászlót és a törököt magával lerántja a mélységbe. Most Mahomet megtámadja Kapisztránnak a várból kicsalt fegyvertelen népét, melynek védelmére Hunyadi lesiet, kit a szultán megtámad, de a hős leverí lováról a császárt, a kit emberei nagy nehezen megmentenek. A törökök most futásnak erednek, a győztes magyarok pedig nagy ünnepet ülnek, lakomáznak és tánczolnak.

Húnyadi, mint Mávors ha gigászokat érczel alávert,
Harcza nagy érzetiben mosolyogta vitézei tánczát.

E kis eposz, melyen Vörösmarty hatása félreismerhetetlen, Székelynek egyik legsikerültebb költeménye; nyelve és verselése ügyes, gazdag szép hasonlatokban s eleven képekben, és néhány leírása valóban költői értékű. De hiányos a szerkezete, nincsen középpontja, egyenetlen a hangulata. Székely művei közt kiváló helyet foglal el, de még sem állítható egy sorba Vörösmarty remek kis eposzaival, melyekben a nagy költő kiváló jelességei rendszerint még megkapóbban érvényesülnek, mint *Zalán futásában*.

10. *Nándor ostroma* (mely eshetőleg azonos az előbbi költeménnyel),

11. *Buda visszavétele* és

12. *Rudolfiász*.¹ Ezeket Toldy Ferencz említi, az utolsót e megjegyzéssel: „a kolozsvári unit. collegium könyvtárában”, de én sehol semmiféle nyomukra nem akadtam. *Budavár visszavételére* céloz a költő *Mohács* bekezdésében, s így a 11. számú epikai mű 1828 előtt készült.

13. *Bercsényi Zsófia*, melyet a költő 1831-ben Kelemen Lajosnak egy „Corinna” címmel megindítandó zsebkönyv számára átadott. De e zsebkönyv nem jött létre és a rege, mely kétségtelenül be volt fejezve, mert a költő, saját följegyzése szerint, nejének is fölolvasta volt, elveszett vagy lappang.

Tehát — a *Luziáda*-fordítást, mely talán csupán verselési gyakorlat volt, nem számítva — Székely Sándornak tizenkét epikai művéről van tudomásunk. Ezek közül nyomtatásban megjelent öt: *A székelyek Erdélyben*, *Mohács*, *Dierniász*, *Mikola Mária* és *Hattyú-eposz Hunyadiról*; kéziratban, de nem sajtókészen, fennmaradt egy: *Vienniász*. Epikai műveinek épen fele — *A kenyérmezői harc*, *A meghódoltatott Dácia*, *Nándor ostroma*, *Buda visszavétele*, *Rudolfiász*, *Bercsényi Zsófia* — veszett el vagy lappang, — ha ugyan mindegyikök elkészült, a mihez nem egy tekintetből alapos kétség fér.

IV.

Székely epikai munkái közül a fennmaradt első kettő a legfontosabb és legérdekesebb: a *Vienniász* és *A Székelyek Erdélyben*.

A *Vienniász* kézírata megvan a kolozsvári u. itárius főiskola könyvtárában: nyolczadrétű, számozatlan kötet, kezdettől végig a szerző sajátkezű írásában, telve javítások-

¹ Pyrker László Rudolph eposza 1824. jelent meg.

kal és törlésekkel. A költemény czime: *Viennidisz avagy Az Ostromolt Bécs. Hősi költemény Huszonöt Énekben. Irtá Székely Sándor Tudományok Halgatója Bécsben 1821. November és Deczember Holnapjaiban.*¹

Műve keletkezését Székely a címnap előtti oldalon maga a következőkben adja elő; «Ezen Munkát legelőbb Schönbrunban kezdém meg — midőn a Gloriettből Bécs felé soká néztem — haza menvén egy *Odát*² irtam, annak írása közben (melyet sokszor megújítottam) arra határozván magamat, hogy többet is irjak. Mikor osztán éjszakánként planizálni kezdém a dolog kezdetét és végezetét — soha nem tagadhatom, hogy egy tárgy nagy befolyással volt képzeletem szabad, nagy és sebes terjeszkedésére.³ — A kávéházban a Graben szegletén sokat gondolkoztam ülve egy-egy asztalkánál egyedül, hasonlóképpen az Augustiner, Burg és Mölker bástyákon is, hová sétálni ebéd után néha kimentem, valamint a Stubenthor-bástyán — a Schwarzenberg-kertben. — Laktam a C. Residentia kapuja előtt Am Kohlmarkt Nro 1151 in 5-ten Stock egy kis szobában. A Lucz. harcztát⁴ dölve irtam egy kasztenen 12 órakor, midőn az Academiából haza jöven ebédre akarék menni. A közepén lévén majd Bécs vidékének, úgy képzeltem magam, mintha én is bészorúltam volna a várba az ostrom alatt; innen szármoztak ezen localis ideák: *túl, innen* etc.»

¹ A címnap előtti oldalon azonban írónnal, szintén Székely írásában, olvasható: *Irtam 1821. három végső holnapjában — Bécsben.*

² Azaz ez eposznak egy énekét, melyet, tekintettel verses alakjára, mondhatott ódának.

³ Mi lehetett ez a 'tárgy'? Szerelmes volt? V. ö. az eposz első versszakait, melyek Jolánkáról szólnak, és alább a 119. l. jegyzetét.

⁴ T. i. Luczifer harcztát a XXIII. énekben.

Ezen értesítés előtt két levelen olvasható a *Vienniasz* tartalmának következő áttekintése, szintén Székely Sándor saját kezétől:

„Az Eposznak Foglalatja.

1. Kara tűzben és égés között Bécs előtt.
- 1.¹ Egy fogoly elbeszéli a várriadását,
2. a vezéreket is. (Enumeratio).
3. Kara (ezt) kitudván, frigyét köt 3 Hőisével.
4. Harambnak leányt ígér.
5. Vezérei indulnak a vár felé.
6. Bécs leiratik.
7. Stahremberg fogadást télesen oltá (oltáron?).
8. Az ostrom elkezdődik és 4 nap tart.
9. A várbeliek jól viselik magokat.
10. Lotharingus a Szigetet jól oltalma(zza).
11. Kara parancsolatot ad kiverni ötöt.
12. A Duna annyira árad, hogy nem lehet (öt kiverni) és a várat keríti.
13. Kara könyörög segedelemért *Allának*.
14. Luczifer Basaképben veri le a könyörgésről és kéri, hogy Luczifernek könyörögjen.
15. Kara neki könyörg és kevélykedik.
16. Felszárnnyal a Naphoz és megcsalja,
 1. Miért nem segít a keresztényeknek,
 2. bocsásson szomszédját a Törökre.
17. A Nap nagy szárazságot csinál.
18. A Duna elapad, a kútak kiszáradnak.
19. A Török kiveri a Szigetből Lotharingust, által evezvén a csekély Dunán.
20. A vár a Szigetről is ostromoltatik.
21. A több részen is. 5. nap.

A számozási hibák a kézirat hibái. A zárjelben álló szók és megjegyzések az én toldásaim.

- 23.¹ A szárazság a várt szomjal gyötri.
- 34.¹ E mellett minden megaszsz.
35. Luczifer a szeleket segédre hívja, ígéri,
1. Hogy birodalmában majdon főkké tészí,
2. Kéri, hogy égessék el a várt.
36. Luczifer felingerel egy Törököt, hogy a templomot
gyujtsa (föl).
37. Ég a vár, a puskapormagazin felé megy a tűz.
38. Luczifer a föld alá megy a földet ingatni.
39. Kherubim megjelen, a szeleket haza igazítja.
40. Záport támaszt, az égést eloltja.
41. A templomokról a pumákat (bombákat?) elerőtleníti.
42. Új *ostromok*. Kicsapások.
43. Éhség a várban, nem jön senki segíteni.
44. Rákléták, és kém bocsátatik ki.
45. A kém hirül hozza Kara szerelmét.
46. Stahrenberg eleményt (eleséget?) gyűjtet azalatt.
47. Kara szeretője elragadtatik, és újj Ostrom.
48. Az Éneklő Leány története.
49. Nagy ostrom, de a vár nem vétetik meg.
50. Kara tanácsot tart és elvégeztetik 29. Augus. a vég-
ostromra, mint szerencse napja.
51. Készületek a napra.
52. Ibrahim elpártol.
53. Haramb megöletik.
54. Szépvizeky elpártol. Kara három nagy vezéri.
55. Kara vezérli a nagy napon, de nem győz.
56. Haza készül. Luczifer Basaképben dorgálja.
57. Luczifer pestist bocsát. 7 napig, a Török újra ostromol.
58. A vár utolsó veszedelemben.
59. Luczifer megveretik az angyaltól.
60. Ködöt támaszt és a nappalt fél éjjellé változtatja.
61. Az ostromlók nem tehetnek (semmit). — Kara újra
készül, serget számlál. (?) A várbeliek insége. Rákléták.

¹ A számozási hibák a kézirat hibái.

62. Éjjel mért az angyal a Mindenható dörgésére .
 63. A ködöt eloszlatja. A nap leányi stb.
 64. A Kahlenbergen Stahrenberg énekel, imádkozik.
 65. Diadal délig. A nap megáll délen.
 66. Délután viadal. Isteni tisztelet. Öröm. Az este késik (?).»

E tervezet elég töredékes és hézagos, töredékes és hézagos maga a munka is. Székely még 1827 októb. 10-én is azt írja Toldynak, hogy a *Vienniász* „jobbitást vár”. A kézirat tele van törlésekkel és megjegyzésekkel, melyek néha ellenmondanak egymásnak. Már a költemény előtt olvassuk: *„Jegyzések: 1. a kihúzások is ide tartoznak, 2. a legvégső Ének nincs készen, mely Szobieszki és Kara harcát foglalja magában és Bécs felszabadulását s a Törökök megverettetését’.* Egyébként is sok a törlés és megjegyzés. Így az I. ének végén: *„50 stropha’, s ez ének csakugyan ötven versszakból áll, de tartalmát tekintve talán ez is csonka; a II. éneknek, melyben a keresztény sereg hősei felsoroltatnak, nagy része ki van törölve, közben egy üres lapon e megjegyzés: „A magyarokról. A magyarok említetnek mint neutralisták, kik ezen ostromot nem örömet nézték. Sokan közülök Bécset védelmezték, mint Pálfi, Eszterházi, Szerényi, Draskovics, Kéry stb. Ezek a várból tettek nevezetes kiutéseket, de nem az ostromló pogány mellett’.* A többi énekben is sok a törlés; a kitörült helyeknél a margón néha *„más’* olvasható és sok az üres fél és egész lap. A XIV. ének egészen ki van törölve, végén e megjegyzéssel: *„Ez kinyomtatott III. Hébében’.* (L. fönt 23. l.) — A XVII. ének cziménél olvasható (utóbb ki-dörzsölve): *„Ez elmarad. — XVIII. ének nincsen, — vagy itt is csak számozási hibával van dolgunk? mert XVI. ének megkettő van. — A XX. énekben kitörölt három versszak mellett e lapszéli megjegyzés: „Episodt egy ifjúról és leányról’; ugyanez énekben alább: „Beg Ulimán levágatik, a rabok meg-*

szabadúlnak Bercsényi által'. — A XXIV. ének igen rövid, mégis ezzel fejezte be Székely Sándor az egész, huszonöt énekre tervezett eposzt, melynek tehát nemcsak utolsó éneke hiányzik, de utolsó előtti éneke is csupán hamarában van kikerekítve és valahogy az egész mű befejezésévé átalakítva. Az elkészült műnek utolsó négy versszaka, jóval későbbi s elhányt írással odavetve, így hangzik:

Elébe indúlt Musztafa, sergeit
 Biztatva s vívé a hegy alá hadát,
 Azomba szemben lépve jött már
 És leereszkede Szóbieszki

Lengyel hadával s öszvecsapott legott,
 Vívának, a harcz rettenetes vala,
 Dörgének a csők, a vas álgyuk,
 És ropogott az aczél s világolt.

De Szóbieszki öszvetöré kemény
 Hadával a vért szomjúhozó pogányt,
 És üzte gyorsan a mezőken, —
 Kéve gyanánt omol a Törökség.

És megnyitá a vár zárt kapuit, s öröm
 Kiáltva ment bé a falakon s midőn
 Estvély derengett már körül bé,
 S mennyei dics koszorúzta harczát.
Vége.

V.

A mondottakból, azt hiszem, világos, hogy a *Vien-niász* annyira befejezetlen, hogy nemcsak egész terjedelmében kiadni, de még alapos æsthetikai ítéletet mondani sem lehet róla. A kidolgozott énekek tetemes részletei kitörölve, a befejezés, csak hogy már valahára vége legyen, elhamarkodva, a lapszéli jegyzetek egészen más részletei-

ket igérve, — hogyan lehessen ily műről, mely sok helyütt csaknem olvashatatlan is, komolyan véleményt mondani? A legtisztább és, úgy látszik, legnagyobb gonddal írt vagy talán legtöbbször simított éneke¹ az egész műnek az első; álljon ez itt mutatványul: ²

Vienniasz. I. Ének.

1. Jolánka nincs itt! alkonyat érkezik,
E mély vadonnak kebliben enmagam!
A szél tüvölt, a barna felleg
Mennydörög a hegyeken keresztül.
2. És itt lep engem! Lelkem örömben ég.
Jolánka jártál itten? avagy talán
Hijába várlak. — Csendes ének!
Honnan emelkedel e ligetben?
3. Honnan jön e lány hangozat? Estve tájt
Mely édes erdön hallani lantverőt!
Ime egy Istenné, borostyán
Fonja fejét, szeme lángja habzik.
4. Arczája ambrát istenien lehel.
És teste vékony fénye nem emberi.
Kőboltja pálmás ajtajában
Igy veri húrjait énekelve:
5. Zengem Karát, a megveretett vezért,
Ki Bécsre büszkén ostromoló hadat
Hozott, de onnan szégyentülve
Tért haza s népei elveszének.

¹ Természetesen a *Hébe* 1824-iki évfolyamában (57—65. l.)
,Rege Bécs ostroma idejében 1693' címmel megjelent XIV. ének
mellett. L. fönt 23. l.

² A versszakok számozása tőlem származik.

6. Sok fájdalomban szenvede Bécs, midőn
A vad törökség kőfalait veré;
Szilaj tatárság kóborolva
Hamvak alá temeté mezőjit.
7. És fegyver, éhség s istenek ostora,
A döghalál elvitte vitézeit,
S midőn közel járt végveszélyhez,
Jött szabadítani Szóbiaszky.
8. Ernst Stahrenberg volt és Lotharingia
Herczegje, két hőse, a haza biztosi,
S nagy Szóbiaszky, a keresztény
Népnek erős fala, védelemje. —
9. A vérre vágyó Góg megaláztatik,
Az elnyomott nép újra szabad leszzen.
Isten kezében függ szerencsénk,
Hasztalanúl perel a kevélység. —
10. A nap lement volt, estve ereszkedett,
Setét köd ingott Ausztria s Bécs felett.
Egyszerre lángok támadának,
Tűzőzön ömledezett határin.
11. Szitva az égés, győzte az éjczakát.
Magyar hazától fogva fel éjczakon,
A nagy hideg hegy bérctetőig
Nyugoton és delen ége minden.
12. A füst gomolygott s égre emelkedék
És messzenyúló oszlopokon fektűt;
Szomezéd faluktól távulakra
Terjedezett s fel-alá merengélt.
13. És a tüzekben emberek égtenek,
A régi honnyok lángban enyésztenek,
És elraboltattak lakói.
Szirttüregek fedezék az elszórt

14. Föld népit. A szép kertek elasztanak.
Asztag, kalangyák lángzanak a mezőn,
És pusztá lett egy díszes ország.
Emberölő török és tatárság!
15. Félhold karéban villoga Ottakring,
Schönbrunn s Hitzingnek halmaitól fel a
Nuszdorf teréig — Bécs ligetji
Telve zuhogtanak orv ebektől.
16. És a tatárság rabla körül s tüzelt.
Igy fényle a bús éjczaka. — A Vezér
Bécsnek terén egy halmou állva
Néze le a pokol éjjelében
17. A vár felé és látta sugár között
És édesen tünt tornyaiból nehéz
Hangon parancsát osztogatni
A rabigába vetett lakóknak,
18. Mint barna Sárkány, mely veres üstökös
Csillagra fekvén, lombja lefoly s szikráz,
Gyékhomlokát fennyen előre
Tartva lenéz mezeinkre s vészt szór:
19. Így álla s kényén álmodozott szeme.
Egy német ifjat fogtanak a tatár
Orvok körül s rút szidalomban
Lánczai közt vezetéK Karához.
20. Szép volt az ifjú, barna szemöldöke
Mosolygva tilt a görbe taréj alatt,
Vékony piros vér festi ajkát,
Fegyvere csó, buzogány övében.
21. Szála merő test, fedte vas öltözet.
Látá az ifjat Musztafa, a vezér,
S büszkén szavát kezdette: «Német,
Kaur fíja, hittagadó pogány eb!

22. Hallotta honnyod Musztafa hős nevét
 És látta-e sok fegyveresim sorát?
 Talán vezérid tört ragadván
 Elszaladand Kara szégyentülve!
23. Így szólva lépdelt, és felel a fogoly:
 „Hallotta honnyom híredet, ó vezér!
 Jöttél, ezer szárnyan repült az
 Ijedelem; s szomorán jövcndőlt,
24. A lelkevesztett népre robajt hozza.
 Mint verhenyős váz a temetők alatt
 Egymásra fűzven sárga, nedves
 Csontjait a falun éjjelenként
25. Fel és le járdal; félre fut a lakó,
 Az utas eltér, zárba ütődik az
 Erőtlen ajtó: így röpült az
 Városokon, falukon keresztül!
26. A nép futott, a nép fele elmene,
 Sűrű tolongás lepte az utakat,
 Az hidakon jajgás, sívások,
 Nagy szekerek a paripák özönje
27. Minden felé. — Sok földre tapodtaték,
 Sok tengely és rúd által ölettetett,
 Más vízbe hullott; a Dunának
 Habjai vérbuborékban úsztak.
28. Keskeny kapukban dülakodott s rohant
 Egyszerre minden. — Láttam anyákat itt
 Kisdédjeikkel félelemben
 Tartni kezét szomorú atyáknak.
29. Az hallgató férj most szeretettjinek
 Nyujtá kezét, majd kardjainak kemény
 Marokjait rendben próbálván
 Gondjai közt mene a falakra.

30. Hallám az aggott vént is, imádkozott,
Esdekle buzgó gyermekinek, nevét
Őrizni nagy tettű Előknek
S védeni a haza régi fényét.
31. Megáldva osztán visszavévé koros
Léptét küszöbjén és unokái közt,
Kik kis fiak térdét ölelték,
Régi idők szavait regélé.
32. A hű vezérek gyorsan ügettenek
Utczák során jó ménjeiken, nehéz
Hangon kiáltának fel- és le,
Intve parancsokat osztogattak.
33. Polgárokat nem kelle fenyíteni,
Vállalva tarták rendjeiket; kezét,
Kincset hozának jó hazájok
Védire a tehető vezérnek.
34. Érzem, miként fájt a szomorán hagyott
Vezérnek a seb, melyet elúta
Császára sértett, és mi szívvel
Álla fel a riadott lakókhoz,
35. Bízni mindent: Gyermekem és atyám
Szóllíta s intett s kére reményleni
És Istenét híván segédül,
Szíve derék kebelébe lángolt.
36. Oh Stahrenberg, mint Zeusz jegenyéje az
Isten jelen nem létiben, a liget
Szent háza mellett őrizetjén,
Perlekedett rohanó szelekkel,
37. Olyan valál! Szól Musztafa: «Fájlalom
Császárod, ifjú! megveti a kegyet
És nem jön önként kérni lánczot
A kegyelem szerető Karától. —

38. Örvendek a vár őrjinek, — ő derék!
 Csekély vezérrel Musztafa nem perel.
 Pompája fényesb fegyverének,
 Hogy ha erős rab-urak kísérik
39. Lánczokban a szép győzedelem lovát
 Istambul útján,*s nagy Padisám mosolyg.
 Így szólva, intett a tatárnak
 Fűznie a rabot a rabokhoz.
40. «És Mirza rab lesz? Musztafa!» Szóllal az
 Ifjú, taréját elveti és reptül,
 És csókot adván a vezérnek
 Kéblire dül. Kara elmosolyodék.
41. És Mirza volt a lányka, Karának egy
 Szép hölgye. Nem rég a teres Ausztria
 Szélén Haimburgnál vadászván
 Mirza reménytelen a ligetben
42. Eltűne, titkon Bécsbe ragadtaték.
 Hallá vezérét jönni s elillana
 Onnan, Tatár szíjjára önként
 Hagyta magát s nevetett, midőn sírt. — —
43. «Schönbrunnak őrző szüze, akárki vagy!
 Nyelved hevítő, lelkem örömbe jött.»
 Szóllék, — mosolygó arcza fénylett
 Rám, idegen haza gyermekére.
44. És újra zengé lantja az éneket,
 Én egy borostyán ágyra leszunnyadék.
 Ki állja elrablott szülöttjén
 Bánatosan zokogó anyának.
45. S a lantverőnek tűzbehozó szavát!
 Az éjjel eltölt. Hajnal elérkeze.
 Felszerkenék — egy szirtüregnek
 Boltja alatt egyedül magamra.

46. Látott keletről engemet a piros
 Hajnal, borostyán fonta be homlokom,
 Lant volt kezemben s egy varázsbót;
 Terjedező örömekben égtem,

47. És érzetimnek szent heve ellepett.
 Zengettem a nagy bajnokok énekét
 És vágytam, itt várok vivőjit,
 Ott fedező sereget vezetvén,

48. Isten- s hazáért vívni ősök falán
 Vagy nagy vitézek tetteit önteni
 Idegbe s zúgó folyamoknál
 A lemenő napon énekelni.

49. Most tűzbe mentem, mennydörögő szavam
 Villámla mintegy ütközet istene.
 És tűzbe vittem hallgatómat:
 Rettege és riadozva jajgatt.

50. Oh istenasszony, tőled ezen dagály,
 E titkos ág, mely homlokomon lebeg!
 Te hagytad e lantot sajátúl
 Rám, idegen haza gyermekére.

Ezzel az első ének be van fejezve. A második ének a következő három versszakkal kezdődik:

1. Ölelte keblén Musztafa a leányt,
 Ott folytatá az lengedező szavát
 És voltaképen monda mindent,
 A miket ő kitudott, kihallott.

2. •Jól tudja eként Bécs Kara hős nevét!
 Vannak külömben hősei, ó Vezér!
 Láttam mosolygó hajnalokra
 Mennydörögő komor éjczakákat. •

3. •Használt hadakban gyenge leányka is.

Gróf Stahremberg, a várnagy, erős, eszes

És sok tüzekben jártas és van

Érdeme várfedezést vezetni.

Ezzel indul meg az enumeratio és itt kezdődnek azután a lapokra menő törlések, melyek az eposz olvasását és megértését annyira megnehezítik.

V.

Egészen másképp vagyunk Székely Sándornak második reánk maradt eposzával. Ez megjelent a *Hébe. Zsebkönyv MDCCCXXIII. Kiadta Igaz Sámuel Pesten Müller Józsefnél*, 123—151. lapján e címmel: *A Székelyek Erdélyben*. Hősi költemény. Aláírva: *Aranyas-Rákosi Székely Sándor*.¹ A szerző Tordáról 1828 január 12-én, Toldy Ferenczhez intézett első levelében (l. alább) pontosan felsorolja e nyomtatványnak tetemes és részben értelemzavaró sajtóhibáit, melyeket e kiadásban természetesen, a szerző utasítása szerint, kijavítottam.

Lássuk mindenek előtt a három² rövid énekből álló kis eposz cselekvényét, illetőleg tartalmát, lehetőleg a költőnek saját szavaival.

¹ E kis eposzról két figyelemre méltó dolgozat jelent meg a *„Keresztény Magvető”* cz. jeles folyóiratban: Kanyaró Ferencz, *Aranyos-Rákosi Székely Sándor és Vörösmarty* (XXIII. 1888. 177—188. l.) és Péterfi Lajos, *Aranyos-Rákosi Székely Sándor* nak *„A Székelyek Erdélyben”* cz. eposza (XXIV. 1889. 213—229. l.). A költeményt magát az *„Aranyosvidék”* költségén ezer példányban kiadta Borbély György, Torda, 1895 január 1., 35 l.

² Sokfelé tévesen négy énekesnek mondják, így már Toldy Ferencz, *Handbuch der ungarischen Poesie*, (Pesth und Wien, 1828), I., LXXX. lap (*Ein episches Gedicht in vier Gesängen*) és legújabbán a *„Képes Irodalomtörténet”* is, II. köt. 361. l.

I. A költő fegyvereket és nagytettü hősöket készül zengeni, kik a „Honnyos¹ Nemzet” (t. i. a húnok) kétfelé szakadása után legegélyebb fundáltanak Erdély halmain országot. Szikambria terén elhullt a scythák legnagyobb része, elhullt Aladár, Atilla² fia is. Csak hétezeren³ maradtak e nagy harcz után Irnakkal, Atillának Krékától származott fiával; a többiek Khábával, a nagy hún király harmadik fiával, visszatértek az ősök földjére, mig Irnak „nyugaton letelepedni vágya”. Ezután kéri a költő a múzsát, hogy mondja el, mi okból és hogyan indultak őseink az új hazába és hogyan nyerték el a tündérország Oltvizi kertjéből az arany almát, melytől a szabad honnyok (húnok) birodalma függött.

Az ütközet után eleink, hölgyekkel, magzattal, erőtelen ős öregekkel, ott nyugvának, hol a Maros a Tiszába ömlik. A hontalan, csekély számú népség esedezve kért hazát vezéreitől, kik tanácsra összeülnek. Úzon szerint vagy vissza kell térniök ősi hazájukba, vagy itt földet víván⁴ békében maradni, mert különben teljesen megsemmisülnek. Kálnok a visszatérést ajánlja és a „zuhogó se reg” örömmel fogadja nézetét; de Irnak indokolatlannak tartja, hogy e szép földről eleik sovány bérczeire, „jég és fergetegek honába” visszatérjenek. Szerinte itt kell új hazát keresniök. A nép elfogadja véleményét, de Zágon,

¹ Honnyos = Hunnus. V. ö. Huszti András, *Ó és Új Dácia*, Béts, 1791. 75. l.: „Némelly emberek ezt a Hun és Chun nevezetet ama két magyar szótól Honn vagy Honnya akarják lehozni”.

² A költő, a székelység és a régi magyarság szokását követve, mindig így írja a nagy hún király nevét.

³ A hagyományban rendszerint háromezerről van szó, a mit már Benkő József, *Imago Nationis Siculicae*, Cibinii, 1791. 33. l. is kevesel, és az összes családtagok beszámításával legott 15 ezerre magyaráz.

Haddúr főpapja, előbb áldozatot kíván rakni, mit Irnak helyesel, a ki e célra nyomban össze is hívja népeit. A főpap most lovat áldoz és ,könyörögve borúl Haddúr képének elébe': ,Vigy békében boldog hon földre lakni!' E szavakra a seregek fölött az égen tűzgömb tűnik föl, mely keletre tartva végre megáll és mennydörgő hanggal elpattan, mire tüze elhűny. Zágon kijelenti a népnek, hogy a fényes tünemény Haddúrtól küldött jel volt, mely útjuk irányát mutatja. Irnak most megfúvatja a kürtöt, és az özön nép útnak indul. Vezérei: Úzon, Kálnok, Kéz, Ipor, Bárdocz (Bardocz?), Bágyon (a nép legbölcsebb férfja, de szavatlan), Varjgyas, Gyula, Béli, Orband, Daczó, Cserey és Kászón, kiket a költő nagyon röviden, egy-két vonással jellemez.¹ A scytha sereg, csendben lépdelve keletre, haladt a Maros örvényes partjánál. Így ment hajdan Spárta vitéz faja hőse után Thermopyléhez, mikor Ázsia döllyfős Xerxesze országát roppant sereggel előnté. A húnok Irnak vezetése alatt érik Dácia földjét, azon az ösvényen, melyet a hajdani népek ,Vaskapúnak' neveztek (Hunyadmegyében). Itt általkelnek a folyón és ,erőt nyugtatni javallák'.

II. Három nap nyugvók a völgyben a tábor. Ekkor Irnak fővezető, több vezérrel és ötven gyorskarú ifjúval, vadászni mennek; őzeket és vadkant üznek a sűrű erdőben, éjfél homályban, mikor ,bikkek zöld ágain át' tündöklött ,az ezüst hold'. De Haddúrnak ,egyéb gond forga eszében'. Elhagyva Kaukasz bérzét, ,úsza az égből', és

¹ Neveiket a költő részben a hagyományból vette, részben (úgy látszik, székel helynevek alapján) maga alkotta. Szerepök nincsen és az eposz csekély terjedelméhez és egyszerű cselekvényéhez képest mindenesetre sokan — tizenhárman — vannak. A költő szándéka szerint valószínűen a székel székeket vannak hivatalba képviselni.

pásztornak öltözve lejön a földre. A Vaskapú vidékén tüzet rak egy pásztor kunyhóban és vad özet készül sütni. E kunyhó felé kanyarúla az ösvény, „mellyen az Éjszakiak lovakat sarkalva jövének”. Az isten most fergeteget és nagy zivatart támaszt, mely a hősöket a kunyhóba szorítja, hová Haddúr maga is meghívja őket: „vadakat forgatva regéljünk”. A vitézek körülülnek a tüzet és a pásztor kérdi, hogy „melly ország magzatji?” Irnak röviden megmondja, hogy ők „Éjszaki honny magzatji”, kiknek „eldödi” nyugotra jöttek lakozni, ők pedig „lakföldet vivni keletre isteni végzéséként” indultak; „hogya talán ez a rendelt ország, itten letelepleni vágyunk”. A pásztor feleli, hogy ez a föld Dácia, hol régen száll már a hír, hogy „hideg éjszak férjfiakat küldend halmainkat bírni sajátúl”. Erre Haddúr megismerteti velök a szép és mindenben dús-gazdag Erdélyt, melyet előbb dák népek és géta fajok, majd gepidák és rómaiak birtak. Traján megvette a „rég Dierna köfalait”,¹ túl a Sztrigy mellett Zarmigethúzá, nagy Deczebal várát, dákok fejedelmei székét”. Később jöttek a Gothosok, végre Honnyosok érkeztek és „kegyetlen Atilla járom alá készítette az ostorozott napnyugotot”. De ő elhalt és székében most honnyi király ül. De van „napköltire innen” egy szép ország, melyet rabló nemzetek árja ritkán szállt meg; ezt az Olt melletti „tündérkertet” javasolja, hogy foglalják el. Régi rege fűződik e tájhoz. Iszter folyamnak volt egy szűz vizi leánya, Lisszilián, kit vizek isteni sokszor kértek meg, de a szűz visszautasította őket, mert csak a vadászatban lelte kedvét. Ekkor Urpán, dák népek buja istene, elrabolja a leányt, „titkon meg-

¹ Székely Sándor e városhoz *Dierniasz* cz. két énekes „hősi költeményében” 1820-ban (*Hébe*, 1825) egészen más, de a székelly eposz főcselekvényéhez nagyon hasonló történetet kapcsolt. L. fönt 29. l.

rontja szemérmét' és egy erdei sziklaüregbe zárja. Végre, a leány saját könyörgésére, kútfővé változtatja Lissziliánt, a ki rögtön nyugotra és keletre egy-egy folyamot önte, így akarva atyját hollétéről értesíteni. Mikor Urpán ezt észreveszi, megállítja a vizek menését, a 'szomszéd sziklák bércz órmait ellenek ontva'. De más vizek is segítettek a leányt, úgy hogy árjai tengerré váltak, átzúgták a nagy havasok tetőit és eljutottak Iszterhez, 'Euxinnek korosabb főhelytartójához', a ki, több vizek ör uraitól segélyezve, harczot kezdett Urpán Istennel és kiszabadította leányát, Urpánt pedig éles sziklákhöz verve megölték. Erre a szirteket elbontván, 'a tengert menni bocsáták', a két hű folyamot pedig Iszter gondja alá vette és vizekkel nevelte. 'Ettől fogva neves két folyamok a Maros és Olt.' Ez utóbbi mellett van a tündérkert, melynek birtoka a kertben levő arany alma birtokához van kötve. Nem könnyű azt elnyerni, mert ércz a kert és lángos oroszlány állja nagy ajtóit. Sok küzde, sok elhalt: de vitézséggel czélt érhetnek. Ez elbeszélés után Haddúr 'lelkeiket fentebb tüzzel melegítve felihlé', úgy hogy tüstént útnak akarnak indulni a tündérkertbe. De a pásztor kérésére az éjt ott töltik a kunyhóban; isszák 'Dácia nedvét', 'vadaikat szeldelve regélnek víg örömekben és sok hangon dalokat zengének tűz melegénél'. Künn zúg a dörgő fergeg árja, a hősök pedig 'görbe karéba ledőlve' elszunnyadnak. Reggel visszatérnek a Vaskapunál maradt néphez.

III. A hősök útnak indulnak: három nap folyton mentek és negyedére a Sztrigy partja terében táborot nyugtattak. Aztán folytatják útjokat; a szürke Küküllő mellett elhaladva nevet adnak¹ 'a két testvér víznek', mire Homorod 'iszapló kiseded folyama' mellett újra pihennek és

¹ Székely 'kékellő' és 'kikelő' értelmében veszi a nevet.

kémeket küldenek ki, a kik ,nézék, hova kellene tartani'. Itt hal meg Kréka, Atillának hű özvegye, Irnak hős édes anyja, kit három napi sirünnep után erdőben temetnek, melyet nevéről neveznek el. ,Tart ma is a név' (t. i. Rika). Innen az Olt vizéhez érkeznek és lemennek Barcza¹ terén Sárkány hegye innen; túl a Czenk-bércz kékelte. De innen öt napig nem távozhattak. Tartóztatta őket a rohanó szél, mely Nemerétől vette nevét, egy ,szélvészt és fergeteget támasztó' rossz éjszaki rémtől. Végre hatodik nap egy terjedt síkra érkeznek, hol az Ügy az Oltba ömlik. Itt volt egy sziget, istenek lakóhelye, melyet, miután a kormány más Istenfajra leszálla, félisten maradék birt; hogy ez is kiveszett, most egy ,vég vér-lány' birtokában van. A ,férjtelen és szüz' Alirán, egy régi hírszóban bizva, várja az ,új éjszaki hőst' és azért visszautasította ,a hajdani dák vezetők végső vérségét', Kaimbárt, Argidáva erős fejedelmét. Kényszerűségből mégis kijelenti, hogy négy hónap múlva neijévé lesz. A bús szüz, a ki már ,kétlette az isteni végzést', egy alkalommal estvéli homályban sétál a folyam mezején, midőn négy hős lovagolt feléje. Alirán ,ismeretlen lángot sejt égni ereiben' és kérdi a leventéket, honnan valók és miért jöttek erre? Irnak, kit legott szintén titkon lepett el a láng, tudatja vele, hogy ,éjszak népe vagyunk és honnyot szerzeni jöttünk'. A szüz ez éjjelre meghívja és tündér lakába vezeti a hősöket. Itt Irnak elmeséli népe történetét, mi közben Alirán hő szerelemre fakad a vitéz iránt. Éjjel sincs nyugta és ,heves lángokban küzdve vezérli Irnakot árnyékos fák közt', a hold világában. Végre megvallja szerelmét és Irnak hosszabb habozás után elhatározza, hogy nem indul tovább. Mind erről Kaimbár is értesül, a ki Irnak ellen harczra

¹ A Barczaság, Brassó vidéke.

készül. A párduczos hős e hirre két követet küld a dák népek urához és üzeni: ne álljon útjukba, mert ők nem rabolnak és nem pusztitnak, hanem 'isteni végzésből honnyszerezni ős földjein által mennek'. Kaimbár vissza-izeni: 'honnyosok, ebfajták, országtalan emberek, orvos' számára nincs országában egy talpalat is telepedni, de temetni elég van'. Ez üzenetet, mely a honnyos hőst haragra gyúlasztja, iszonyú csata követi, mely alkonyatig tart és a dák népnek teljes leverésével végződik. Kaimbárt magát levágja Irnak, mire a győztesek fényes ünnepet ülnek; 'osztogatják az idős bort és járnak honnyosi táncot'. Most Haddúr rendeletéből újból tüzgömb (milyen vándorútjuk előtt irányt adott nekik) lángzik a levegőben, mely egy ideig állva marad és aztán elpattan. Zagon megfejtí a tüneményt: 'Haddúr kedve, hogy itt honnyot választva maradjunk'. A nép 'hitt a főpapi szónak', Irnak pedig frigyet köt Aliránnal és elfoglalja a gazdag országot. Most 'felfejté, mit tett a lángos oroszlány, a tündérkertnek vad bajnoka, és az arany fa'. Végül székekre felosztja seregét és 'székelyeknek nevezé a székbeli Honnyost'.

Szándékosan meséltem el ily terjedelmesen az eposz tartalmát, hogy cselekvényének egyszerűsége, mondhatni soványsága annál szembeszökőbb legyen. Mert vajon mi történik e 'hősi költeményben'? Irnak útnak indul népével, hogy új hazát keressen. Haddúr kelet felé utasítja és még pontosabban fölszólítja őket, hogy az 'Aranykert' vidéken telepedjenek le, melyet Alirán királyleány bír. Ennek kezére és országára vágyik Kaimbár dák fejedelem, de Irnak levágja a versenytársat, nőül veszi a szép ország örökösét és letelepszik népével a székely földön. Valóban, egyszerűbb mese alig képzelhető, és az epikai szerkezet és stil eszközeinek lehető érvényesülése nélkül bajos is

lett volna e történetből bár szerény terjedelmű ,hősi költemény' is. De Székely Sándornak sok tekintetben ügyes és több helyütt költői hangulatú földolgozásában is túlságosan szerény marad az epikai anyag. Isten rendeletéből indul útnak a hős, — de ellenfele csupán az eposz legutolsó szakában akad és még ez sem tűnik föl soha veszedelmesnek. Sem népe nem ellenzi a hosszas vándorlást, sem ellenséges isteni hatalom nem állja útját. Az ,arany alma' és a ,lángos orosz lány' egy ideig daemoni hatalmakat sejtetnek, melyekkel a hős majd megvívni kényszerül; de végül kiderül, hogy itt csak metaphorákkal van dolgunk, mert az arany alma nem egyéb, mint a szép Alirán, a lángos orosz lány pedig a bős Kaimbár, kiknek megnyerése vagy legyőzése isteni segítség nélkül sem csodadolog. Csupán metaphora a Nemere is, melyet a költő épen csak említ, hogy a kivándorlók útjában támadt zivatarnak és szélvésznek rettenetes voltát egy kis mythikus háttérrel jobban kiemelje. Harczról itt sincs szó: midőn a szélvész kitombolta magát, eláll, és a húnok folytatják útjokat. Még Haddúr közreműködése sem teszi a cselekvényt elevenebbé vagy gazdagabbá; világos utasítása csak céltalan barangolás alól menti föl kedvelt hiveit, a kik az ő pártolása mellett egyenesen és a biztos siker megnyugtató tudatában indulnak útnak. Egyebütt is kerüli a költő az ellentétes viszonyok vagy elemek érvényesülését. Az I. énekben Úzon békében akar maradni az elfoglalt területen, Kálnok pedig visszatérni az ősi hazába, és mindkettejük véleménye tetszésre talál a húnoknál: de a mint Irnak más javaslattal áll elő, szó sincs többé az eltérő véleményüekről, és az egész nép örömmel követi Attila fiát, a fővezért.

E megjegyzések természetesen nem akarnak eleve a kis eposz cselekvényének vagy szerkezetének hibáztatása

lenni; csak a tényállást kívánják kellő világításba helyezni. Szerény cselekvény, kevés szereplő, egyszerű jellemzés, az epikai gépezetnek csupán néhány, majdnem félénken alkalmazott eleme, — ezek a Székely hősi költeményének első pillanatra fölismerhető jellemző vonásai. Ha Vörösmarty legkisebb eposzával vetjük is egybe a Székely alkotását, a későbbi költő mindenben jóval gazdagabbnak, változatosabbnak, termékenyebbnek tűnik föl. De az erdélyi úttörő költő bélyege rajta van Vörösmarty legnagyobb alkotásán is, nemcsak a földolgozott anyag megválasztásában és a hagyomány nemzeti fölfogásában, hanem az epikai nyelv jellegében és a verselésnek rhythmikus hullámzásában is.¹ Van újabb íróinknál egy-két jó megjegyzés² Székely és Vörösmarty viszonyáról, de épen csak megjegyzés. A mi e viszony igazi jelentőségének fölismerését és méltánylását illeti, a kezdet legkezdetén vagyunk. Még nincs tanulmányunk, mely Vörösmarty nyelvét és verselését pontosan összevetné a Székelyével és tudományosan megokolt feleletet adna e kérdésre: mit köszön Vörösmarty nyelv, stil és verselés tekintetében Székelynek? Hogy sokkal tartozik neki, azt egy-egy oldal elolvasása is kétségtelenné teszi; csak hogy az ily általános természetű, csupán az olvasmány közvetlen hatására alapított, belátás' nem sokat nyom a latban. Ily tanulmányokra Vörösmarty érdekében is sürgős szükségünk van; mert a részletekbe hatoló kutatás kétségtelenné fogja tenni, hogy a

Ezzel természetesen távol sem akarom állítani, hogy Vörösmarty nyelvére és verselésére csupán Székely volt hatással. Tekintetbe jönnek itt más régibb írók is, különösen Baróti Szabó Dávid érdemel e szempontból figyelmet.

Első sorban: Gyulai Pál, *Vörösmarty életrajza*, 3. kiad. Budapest, 1890. 63—67. l. és Kanyaró Ferencznek fönt a 47. l. említett értekezése.

„Zalán futása” el nem képzelhető ugyan a kis székely eposz nélkül, — és ebben van a Székely művének kimagasló irodalomtörténeti jelentősége, — de ki fogja deríteni azt is, hogy Vörösmarty mily bámulatos erővel és genialitással fejlesztette a keletről vett tárgyi és alaki hatásokat.

Székely — hogy erre csak általánosságban utaljak — mondai hagyományaink egyik legrégibb és legismertebb epizódját vette költeménye főtárgyául. Hogy a hún birodalom fölbomlása után a pártokra szakadt népnek egy része keletre indult és Erdély bércei közt keresett és talált új hazát; hogy ez az új haza a székely föld és hogy az itt letelepedett húnok utódjai megvannak a mai székelyekben, — e hagyomány már legrégibb krónikáinkban is megvan. A „Budai krónika” szerint az utolsó véres harc (praelium Crumhelt, Kriemhilt csatája) után életben maradt húnok, összesen csak három ezeren, Chigle¹ mezején vonták meg magukat és (Kézai szerint) zatuloknak (zaculoknak?) vagy (a „Budai krónika” szerint) székelyeknek (siculi) nevezték magukat. Ugyanezen források arról is értesítenek, hogy a húnoknak e maradványai, mikor hírét vették, hogy a magyarok Árpád vezérlete alatt bejönnek az országba, elébök mentek és segítségükre voltak a honfoglalás harcaiban. Hogy ez a monda még (vagy már?) a XIV. század táján köztudatként élt a székelyek közt, — tehát oly időben, mikor az irodalom (a régi krónikák) befolyásáról alig beszélhetni, — bizonyítja Oláh Miklós érsek, kinek teljesen elfogulatlan tanuságát egyáltalában nem szabad kicsinyel-

¹ E „Czigle” (Kanyaró Ferencz véleménye szerint) mintha „füzest” jelentene. V. ö. Czigolya-, csigolya-fűz (salix purpurea). Ma is így mondják: menjünk a csigába, t. i. a füzesbe.

nünk.¹ És a székelyek a mai napig ragaszkodnak e történeti mondához és nem igen hajlandók az újabb kutatás előtt meghajolni, mely e hagyomány történeti hitelességét el nem fogadja. A monda ennek következtében, mint a nép széles rétegeiben századok óta élő hagyomány, igen alkalmas volt a költői földolgozásra, annál alkalmasabb, mert szűkszavúságánál fogva semmi tekintetben sem feszélyezte a költő képzeletét, minden esetre sokkal kisebb mértékben, mint a magyarok honfoglalása, melyet Vörösmarty legnagyobb epikai művének tárgyául vett. Persze, Székely azért épen nem erőltette meg képzeletét és nem igen volt rajta, hogy a hagyomány sovány adatait kerekébb, gazdagabb, szövevényesebb cselekvénynyé átalakítsa.

Inkább epizódikus elemekkel kívánta a főcselekvényt vonzóbbá, érdekfeszítőbbé tenni, még pedig négy ily mellékes mondai vagy regei vonás beleszövésével. Egyik Attila özvegyének, Kréka királynénak halála. Krékát mint a nagy hún király nejét hazai krónikáink nem ismerik, pedig kétségtelen, hogy történeti alak, hisz Priskos, a legmegbízhatóbb tanú, nevezi meg (Kréka vagy Kerka vagy Rhékan alakban) és a német mondákban és költeményekben szereplő Helche vagy Herche² bizonyára azonos vele.³ Hogy a „Rika erdeje” névnek (Udvarhelymegyében)

V. ö. Petz Gedeon, *A magyar hünmonda*, Budapest, 1885. 79. l.

² Hazai krónikáinkban Attilának három neje fordul elő: Honoria, Csaba anyja; Kriemhilt, Aladár anyja; és Mikolt, a ki a királyt túléli. (Ez utóbbi Jordanesnél Ildiko, a mi kétségtelenül a. m. Kriemhilt.)

³ A következő alakokban is: Herke, Herriche, Hariche, Herkia, Erka — melyek nagyon valószínűvé teszik, hogy e név azonos a görög Kreka vagy Kerka névvel. A X. századi latin *Waltharius*-eposzban Attila neje Ospirin.

az Attila özvegyéhez semmi köze,¹ ezzel nem tartozik a költő törődni; de annál föltünőbb, hogy Székely (persze mint mással is) e nagy eseménynyel — a hatalmas hún király özvegyének és a fővezér édes anyjának halálával — nehány sorban végez és a cselekvénynyel magával belső kapcsolatba nem hozta e hálás eseményt, sőt még terjedelmesebb leírásra, pl. hún temetkezési szokások és szertartások rajzára, sem aknáztta ki.

Még csekélyebb szerep jut Nemere ,rossz északi rémnek', — jobban mondva egyáltalában nem jut szerepe, mert ,a rohanó szél', mely a vándorokat föltartóztatja, Nemerétől, a ,szélvészt és fergeteget támasztó' rossz ,északi rémtől' vette ugyan nevét, tehát a kedvezőtlen, ellenséges szélvész *neve* Nemere, — de Nemere mint cselekvő személy egyáltalában nem szerepel. Azért nem osztozhatom Gyulai Pál véleményében,² hogy ez eposzban Haddúr ellen ,egy rossz szellem ármánykodik, a szélvész-támasztó Nemere, kit a székely hagyomány maig is emleget'. Ez utóbbi helyes, de hol van Nemere ármánya? hol

„A Rikában, e három négyszögmértöldnyi erdőségben, az országút mellett, a Brassó felőli hegyalján, patak partján, a víz és patak között, a nép egy pár ölnyi széles és magas kődarabot (nem a földből kinőtt nyers sziklát?) mutat, s azt mondja. oda van temetve az Ethele neje. Búváraink (?) ide Ethelének Réka (?) nevű nejét temettetik, ki itten halt el. S ez erdőség Rika nevét is Rékáról származtatják.” Kőváry László, *Erdély régiségei*. Pest, 1852, 63. l. (Kőváry könyveiben sok az érdekes anyag, de, sajnos, rendszerint a megfelelő forrás megjelölése nélkül.) És már előbb Benkő József, *Imago inclytæ in Transsylvania nationis Siculicæ, Cibinii*, 1791, 24. l.: „Attila post obitum conjugis Recæ (quam, in transmigratione ex Valachia mortuam in silva prolixa terræ Siculicæ, cr' a Recæ seu Reka nomen Rika adhaeserit, sepelivisse traditur) etc.

¹ *Vörösmarty életrajza*, 65. l.

van Nemere maga? A Nemere nevű szélvész alkalmatlankodik Irnak népének, de néhány nap múlva, minden további indokolás vagy cselekvény nélkül, eláll és a húnok folytatják útjokat. Mily könnyű lett volna a költőnek Nemerét fölléptetnie, talán mint Kaimbár pártfogóját, a ki lehetetlenné akarja tenni a húnoknak, hogy útjokat folytassák. Ezek azután segélyért Haddúrhoz folyamodhattak volna és a nagy isten elűzhette a gonosz daemont, a ki utóbb még Kaimbár végső szereplésénél is szerepelhetett volna. De mind ennek semmi nyoma. Nemere a Székely eposzában csak név, jelentéktelen és a cselekvény lefolyására semmikép befolyást nem gyakorló név, olyanforma egyszerű és ártatlan metaphora, mint mikor a korabeli lyrikus Zephyrus lehelletéről énekel. Amott a fergeteg tombol, emitt a tavaszi szellő susog, — gyöngé megsemmélyesítés mind a kettő, és Székely voltaképp még e megsemmélyesítést sem vette igénybe, mert megelégszik a Nemere pusztá nevével.¹

Nemeréről Kőváry László, *Erdély földé ritkaságai*, Kozsvárt, 1853. 38. l. a következőkben tájékoztat: „Nemere egyik csúcsa a keleti hegyvonalnak. Háromszék felső felében, Esztelnek fölött emelte föl fejét. Magassága 5172 láb a tenger fölött. E hegy neve Erdélyben olyszzerű érzést költ fel a kebelben, mint Olaszországban egy bandita főnöké. Nem ő szerezte e hírnevet; van neki egy szele, melyre borzadás nélkül alig gondolhatni. Ezen szél a hegyről, melyen át Moldovából beront, Nemere szelének nevezetik. Berontván, délnyugati irányban rohan le Háromszéken Brassó felé; rakott szekereket felborít, fákat csavar ki tövestől, épületeket bont el; s ha télen jelenik meg, állatot hófúvatagok sírjába temet. Uralkodása ideje inkább a tavaszi éjnap-egyen. S hogy dühe elől a lakosok rejtőzzenek, Háromszék rendesen úgy épít, hogy ajtó, ablak lehetőleg legkevesebb legyen a Nemere felé. S azon évben, melynek tavaszán uralkodik, sok gabonát, de kevés gyümölcsöt várnak. — Mit jelent a ‚Nemere‘ név? Való-

Népregei jellegűek a Lisszilián és Alirán történetei, melyek közül amaz mint Haddúr elbeszélése van, Vergilius mintájára, elég külsőleg beékelve az eposz szerkezetébe, míg emez magának a cselekvénynek egyik lényeges mozzanata. Ez elbeszélések forrásáról nincsen tudomásom és hosszas utánjárásom legfeljebb egy-két adatra¹ vezetett, melyek azonban magából a Székely eposzából is származhatnak, de egyébként a rege-költészet nagy kincsházából valók és mint ilyenek, forrásra bajosan vezethetők vissza. Nem is tartom valószínűtlennek, hogy Székely ezt a két mesét, népregei motivumok vagy egyéb népies szóhagyományok fölhasználásával, maga alkotta. Ez az alkotás, főleg a Lisszilián történetét illetőleg, nem mondható nagyon sikerültnek. A leányt egy ellenséges daemon elragadja, erőszakot követ el rajta s aztán elzárja, mert fél Lisszilián atyjának bosszújától. A szerencsétlen leány tudára kívánja adni atyjának szomorú sorsát és ráveszi elcsábítóját, hogy ez őt, kútfővé átváltoztassa. Ez megtörténik és a leány most két vizet bocsát ki, melyek atyját hol- és hogylétéről értesítsék és tényleg, a csábítónak hatalmas mesterkedései ellenére is, csakugyan értesítik az öreg Isztert. E motivumok a néprege körében elég ismertek, vagy ilyen vagy többé-kevésbbé hasonló alakban, — de Székely ügyesebben szerkeszthette volna őket össze. Egy kútfővé átváltoztatott leány — milyen kép! És hogyan értesítik a Maros és Olt az öreg Isztert? Ha e folyóvizek a boldogtalan leány könnyeiből támadtak volna,² — a szinüen oláh szó és talán összefügg a latin „nemus” szóval, a. m. erdős hegység?

¹ Kőváry László és Orbán Balázs különböző munkáiban elszórva.

² Valahol olvastam, hogy az Olt és Maros egy elcsábított leány ikergyermekei, — de nem tudom már, hol. Van ilyen hagyomány?

néprege jól ismeri ezt a motivumot is, — jóval költőibb alakot nyer a cselekvény, de ekkor is valahogy valószínűvé kellett volna tenni a folyóvizek 'értésítését'. De nem feszegetem tovább ez epizódot, mely az eposz cselekvényével jóformán semmi kapcsolatban nincsen, valamint az Alirán történetét sem, mely szintén tetemesen nyert volna költőiségben, ha a végzet, mely e szép leánynak az éjszaki hőst megmentőjéül és férjéül szánt, legalább (mint pl. Wieland *Oberonjában*) álmában megmutatta volna neki Irnak vezért és ily módon eleve szerelmet ébresztett volna szívében a még nem látott, de várva várt hős iránt. Mostani alakjában Irnak és Alirán története nem kelt mélyebb érdeklődést az olvasóban és az ifjú párnak azonnal első találkozásuk alkalmával fellobanó szenvedélye egy kissé sablonszerű. De kétségtelen, hogy az eposz harmadikénekének e szerelmi viszonyra vonatkozó része nemcsak az egész költeménynek legszebb, legvonzóbb részlete, de magában véve is Székely Sándor legköltőibb alkotása, mely osztatlan elismerést érdemel. Igen sikerült, bár (mint rendesen) egy kissé szűkszavú, Irnak és Kaimbár ellenségeskedésének, főleg a döntő csatának rajza is, mely Székelynek költői alkotó erejét a legszebb színben tünteti föl. Vörösmarty előtt a nyelvnek és verselésnek ily hangulatos kelleme és férfias súlya, a leírásnak ily plasztikus és magával ragadó ereje más hazai költőknél bajosan volna található.

Nincs pozitív adatunk, mely kétségtelenné tenné, hogy Székely Sándor hogyan jutott e tárgyhoz, ill. milyen külső benyomások (olvasmányok, egyének) hatása alapján választotta e nemzeti hagyományt eposza cselekvényeül, és miért dolgozta föl e mondát az antik epika alakjában és stíljében. Már fönt megjegyeztem, hogy a 'Dierniász', voltaképp első alakja e röviddel később alkotott hősi köl-

teménynek. A tárgy és az egyes motívumok lényegökben azonosak, de más a földolgozás stílje és hangja. Székely tehát a húnoknak letelepedését Erdélyben előbb ossiani modorban, utóbb az antik epika stíljében dolgozta föl. Mint a 'Dierniászban' Ossian utánzása, úgy a kis eposzban Vergilius hatása annyira kézzelfogható, hogy bővebb fejtegetésébe nem is bocsátkozom — hisz úgy a római, mint a magyar műnek már tárgya és alapmotívuma is azonos: a hős a végzet intézkedéséből új hazát keres népe számára. Inkább ráutalok két szorosb értelemben vett irodalomtörténeti momentumra, melyek Székely eposzának létrejöttére, a költő tárgyválasztására és a földolgozás módjára kétségtelenül befolyással voltak. A hazai epika fejlődésében rejlő a latokra, melyek e kérdés eldöntésénél főjelentőségűek, igen helyesen, bár (műve keretéhez mérten) röviden már rámutatott Gyulai Pál;¹ egy másik körülményre, melyre azonban nem fektetek túlságos súlyt, magam fogok alább, szintén csak röviden utalni.

A XVIII. század epikája e sokat, de, azt hiszem, sok tekintetben nem méltányosan korholt századnak kétségtelenül leggyarlóbb terméke, mely nagy visszaesést jelöl nemcsak Zrinyi, de még Gyöngyösi műveivel szemben is, és igen elevenen emlékeztet (de azért onnan vett hatásról eddigelé nem tudok) a XVII. századi, szintén igen sanyarú állapotban sínlődő német epikára. Ezek az úgynevezett hősköltemények² csak többé-kevésbé száraz és tudákos történelmi verselmények, költői fölfogás és költői megalakítás nélkül, szegényesen fölczifrázva az antik eposzból

¹ *Vörösmarty életrajza*, 64. l.

² Ugyane körbe tartoznak Dugonics regényei: *Etelka* (1788), *Jolánka*, *Etelkának leánya* (1803), *Szittyai történetek* (1806), melyek szintén divatossá tették a magyar őskort.

vett élettelen gépezet foszlányaival, amelyekkel már a fölvilágosodás sekély talajában gyökerező bölcselmi okoskodások s a Voltaire iskolájából származó fagyos allegoriák is kezdenek, többnyire elég furcsán, vegyülni. E költészetből hivatott és nagyratörő tehetség nem merithetett ihletet; Székelyre sem voltak e művek, tudunkkal, semmi hatással; bár nem lehetetlen, — legalább a tárgy választása illet sejtethetne — hogy első epikai kísérlete, „A kenyérmezői harc” (1817), közelebb állt e XVIII. századi irányhoz és eshetőleg ennek izlésében és stíljében volt írva. E föltevés megmagyarázná azt a föltűnő körülményt is, hogy a fiatal költő lemondott e művének befejezéséről és még az elkészült első éneket is megsemmisítette.

Századunk elején — politikai és nem politikai tényezők hatása alatt — a „nemzeti eposz” lesz a korszaknak egyik jelszava és Árpád honfoglalása e sokatsürgtetett műfajnak legnépszerűbb tárgya. E törekvések visszanyúlnak még a múlt századba, de már ennek utolsó szakába, midőn az új nemzeti és művelődési szellem, Bécsből kiindulva, hódítani kezdett hazánkban és magával ragadta a honn maradottakat is. Gróf Ráday Gedeon (1713—92), kétségkívül Klopstock hatása alatt, a század közepe táján hexameterekbe kezdi átírni a Zrínyi eposzát és ugyanő tervez egy önálló „bajnoki éneket”, melynek tárgya az Árpád honfoglalása. De Ráday, mint amolyan sokoldalú műveltségű dilettans, sokat tervez, de semmit sem fejez be; ez epopöaiájának hire azonban a *Magyar Músa* révén¹ tudo-

Magyar Músa 1787. 215. l. Bekezdése világosan mutatja Zrínyinek (Vergiliusra visszanyúló) hatását :

Músám! kinél tört út már régen Pindus útja,
S tudod jól, hol fakad a szűzek rúgott kútja,
Sőt játszottál is te nádsípon verseket,
Végý már most trombitát, kezdj hangosb éneket.

más ra jutott kortársainak és gyökeret vert képzeletökben. Rádayra hatással lehetett Pray György munkássága, főleg e kiváló történetírónak legfontosabb műve,¹ mely nemcsak terjedelménél, hanem anyagának imponáló gazdagságánál fogva is főműve, melylyel a magyar őstörténelemnek széles alapra fektetett és (a kor mértéke szerint) tudományos tárgyalása voltakép kezdetét veszi. De Ráday műve csupán terv maradt, azonban terv, melybe szerzője legalább belefogott; még ennél is kevesebb, csak eszme maradt Csokonai Vitéz Mihály Árpád-eposza, melynek gondolatát a hányatott költő e század legelején a legnagyobb lelkesedéssel ragadja meg: minden egyébről le akar mondani, hogy ,halála napjáig‘ kizárólag azon a ,heroica epopoeián‘ dolgozhassék, ,melyet Árpádról vagyis a magyarok kijöveteléről kívánt a maradék számára Homeros és Tasso nyomdokin készíteni‘. Csokonai fiatalon szállt sirba, a ,maradékra‘ hagyva nagyszabású tervét. És most egy másik hazai történetíró, a lánglelkű Horvát István termékenyíti meg tüzes szellemével és részben kalandos, de ép ezért a költőnek igen kedvező tudományával a magyar költésze-

Írj Árpádról: ird meg, hol volt első hazája,
S új honra vágyó nép vezérévé mint lett?
Beszéld el útjait, számláld elő, mit tett,
S hogy hódolt végre meg a négy folyóvíz tája.

A harmadik versszak pontosabban jelöli meg a tárgyat, s Ráday ezzel Vörösmarty előzőjévé lett:

Szint olyan volt Árpád. Hiában gyűjtött népet
Mind számost, mind erőst, mind fegyverére szépet
Amaz bolgúr Zalán stb.

¹ *Annales veteres hunnorum, avarum et hungarorum ab anno ante natum Christum CCX. ad annum Christi CMXCVII. deducti ac maximam partem ex orientis occidentisque rerum scriptoribus congesti. Vindobonæ, 1761.*

tet. Első sorban egy hexameteres ¹ Árpád-eposzt sürget és Horvát Endrét buzdítja e nagy és nehéz, de hálás munkára, még pedig nemcsak barátságos eszmecserében, hanem a nyilvánosság előtt is.² Horvát Endre nem mert akkor e nagy feladat megoldására vállalkozni, mert, személyes helyzetének kedvezőtlen körülményein kívül, hézagosnak és homályosnak találta a munka anyagát:

Árpádot s népét Pannon mezejére, Barátom!
Máró s Homér zengése szerint kivezetni mit unszolsz?
Nagy mélység, melyet mutogatsz; Erythréumi forgó,
Melyre vezér nélkül küldesz. Mondd, merre keressem
A hősnek születése helyét Ázsiának ezernyi
Mértföldekre kinyuló térségén? merre keressem
A nagy nemzetnek laktát? . . .

Tehát Horvát Endre egyelőre nem fog hozzá a kívánt és sürgetett Arpádiász megírásához, de a gondolat megnyerte tetszését, bizik Horvát István segítségével, a ki kalauzául ajánlkozott,³ és egyúttal maga is belemélyed ős-

¹ Hogy az antik alakoknak szerepe a magyar epikában összefügg Baróti Szabó Dávid, Révai és Rájnis törekvéseivel is, erre csak melleleg utalok.

² A *Tudományos Gyűjteményben* 1817. I. 107. l. nagyon röviden, de igen kedvezően ismerteti Horvát Endrének Paintner Mihály püspöknek Győrből Budára lett általkelésére 1816-ban írt költeményét, e legújabb szerzeményét 'azon jeles költőnek, ki magát és nevét Zirtz emlékezete s egyéb hazafiúi lánggal teljes versei által megkedveltette'. Azután hozzá teszi (108. l.): 'De szabad legyen mégis arra kérni a tétli derék magyart, hogy ő inkább Árpád kijövetelét írja hatos versekben Nemzetünknek köz öröme és dicsőségére'. E fölszólításra felel (U. o. 1818. IV. 121—124. l.) Horvát Endre *Boldogréti Vig Lászlóhoz* írt ismeretes episztó lájával.

³ Már 1817. május 24. írja Horvát István neki, hogy nemcsak ő maga, hanem mások is tőle várják ez eposzt. 'Ők is, mint én', folytatja, 'elég tehetséget látnak s elég nemzeti lelket gyaní-

történeti kutatásokba, melyeknek eredményekép megírja, 'A magyar nemzet nem finn származású' cz. dolgozatát.¹ Végre 1821-ben² valóban megkezdí az Árpádiászt, mely azonban csak egy évtized múlva, 1830. október 30.³ készült el, mire 1831-ben megjelent nyomtatásban. Horvát Endre nem igen örülhetett nagy műve hatásának: nagyon elékészt vele. Még Székely Sándor és Vörösmarty előtt készen volt tervével, sőt nagyobb részletekkel is, de mind ketten megelőzték, és 'Zalán futása' után az 'Árpád' csak egy letúnt korszak terméke gyanánt hathatott a magyar közönségre. Hiába fogadkozott egy Horvát Istvánhoz írt levelében, hogy az eposzi formában egy európai epikus sem lép eléje: Vörösmarty mellett teljesen elhalványúlt, és az utókor legfeljebb nyelvét és stíljét ismerheti el, melyről pedig elég meglepően maga így nyilatkozik: 'Nem szeretem, hogy a nyelvben, a stílusban nem tudtam eléggé napkeleti

tanak benned, és számos kérdéseidre mind bizonyos a felelet, s ha csak ez akaszt el, kész vagyok ebben segéded lennem. Jöjj le, de ne terminus alatt, két hétre hozzám s kész leszen históriai oldalról az Árpádiász. Legyen is az Árpád átka rajtad, ha nem használod szép poétai lelketet. Árpád, nem Álmos vezette ki a magyarságot, — ezt kell énekelned. Nem akarom, hogy tudatlannak tartassál a magyar történetekben; most a mit még belőle nem igen tudsz, azt nálam könnyen kipótolhatod. Árpád, Árpád bírjon írásra, hogy ne mondhasa Schwartner: A magyaroknak eddig egy éposok sem készülhetett. A nemzeti becsület vezérelje tolladat és minden lépéseidet'. Idézi Vass Bertalan, *Horvát István életrajza*, Budapest, 1895. 250. l.

¹ Megjelent a *Tudományos Gyűjteményben*, 1823. II.

² Már 1820. jan. 30. értesíti Horvát Istvánt, hogy legközelebb hozzáfog az eposz megírásához.

³ Ez évben ajánlja Kazinczy Ferencz is, a 'Szent Hajdan Gyöngyei' fordítása közben, a honfoglalást Pyrker László figyelmébe: 'Árpád honfoglalása valóban méltó tárgya volna Excelentiád lantjának', — német nyelven, a 'Zalán futása' után!

azaz ázsiai magyar lenni'. De azért jut Horvát Endrének is szerepe a magyar epikának azon fényes fejlődésében, mely Ráday Gedeon első tervétől a 'Zalán futásaig' vezet: eposzának az 'Auróra' három kötetében¹ megjelent mutatóványai nem maradhattak hatás nélkül Vörösmartyra, de talán Székely Sándorra sem.²

Igy találja meg a székely eposz szerzője magyar előzőinél «hősi költeménye» tárgyát (az utalást a nemzeti hagyományokra), versét és stíljét. Volt-e neki is Horvát Istvánja, a ki buzdította, sarkalta, sürgette, — nem tudjuk és nem hiszszük. De bárhonnan vette a közvetetlen impulzust: a mint ily eposz kidolgozására vállalkozott, igen közel fekvő gondolat volt, az ősi hagyománynak azt az ágát vagy epizódját választania, a mely helyi érdeklődéssel is kecsegtetett. Kell-e e tények mellett, melyekre itt csak röviden figyelmeztethettem, még egyéb forrásokat vagy hatásokat is keresnünk? Nem hinném; a magyar

¹ Az 1822., 1826. és 1828-diki évfolyamokban. Ezekhez járulnak 1809-ből 'A felkelő nemzethez' írt riadója:

'Kardra, lovakra, derék magyarok, dél, napkelet, észak
És nyugat őrszemmel kísér mint Átila magvát
Benneteket, valamerre vagyon neve, híre magyarnak' —

és 'Zirtz emlékezete' (1814), mely ugyan nem eposz, de a költő földolgozásánál és tendenciájánál fogva helyet követelhet magának a magyar epika ujabbkori fejlődésében.

² Horvát Endre még nem részesült oly tudományos méltatásban, milyenre már Vörösmartyhoz és Székely Sándorhoz való viszonyánál fogva igényt tarthat. Csak két figyelemre méltó dolgozatot ismerek róla: Méry Etelét a győri főgymnázium 1879. évi értesítőjében és Szász Károly emlékbeszédét az ugyanazon évi akadémiái értekezések (Első osztály, VIII. köt. 5. sz.) sorában; de amaz (v. ö. helyes ismertetését Moravcsik Gézától, Egyet. Philolog. Közlöny, IV. 1880. 349—355. l.) voltaképp csak szorgalmas anyaggyűjtemény, emez meleg és rokonszenves jellemzés; — a magyar philologia eddigelé teljesen elhanyagolta a téti plébánost.

epika fejlődése eléggé érteti meg a székely ifjú lelkesedését és irányát. De ha kellene, — ez is összevág a hazai adatokkal.

Székely Sándor 1820 deczember 10-én érkezett Bécsbe, hol 1822 május 21-ig maradt. Itt írta a „Dierniaszt“ és „Vienniaszt“, itt „A székelyek Erdélyben“ cz. művét.

Mit talált Székely Sándor Bécsben? Mindenek előtt virágzó Ossian- és Klopstock-kultuszt, mely akkor Németországban már alaposan túlhaladott álláspont volt.¹ És Klopstock, a „Messiás“ költője, két szempontból volt reá, a protestáns theologusra nézve érdekes és csábító alak. Egy oldalról mint eposz-költő, kinek „Messiása“ hexameterekben van írva és hosszú századok óta a nagy hősköltemény terén ismét az első világgraszoló termék. A „Messiás“ hatása még majd egy évtized múlva is fölismerhető Székelynek „Mohács“ cz. hősi költeményében, melynek Abaddonja és egyéb angyalai egyenesen a Klopstock művéből származnak (l. fönt 25. l.). Hogy a nagy német költő — a feldolgozott tárgyaknak eltérő jellege daczára — Székely erdélyi eposzára is hatott, legjobban mutatja az az egy tény, hogy a Lisszilián szűz durva elcsábítójának neve eredetileg, az eposz első fogalmazványában,² nem Urpán volt, hanem Odin (utóbb Odrón és csak végül Urpán). Tehát az északi germánok főistenének nevét viselte az undok daemon, e nevet pedig legkönnyebben Klopstockból és iskolájának óda-költészetéből ismerhette Székely. És ez Klopstock másik jelentősége az erdélyi

¹ Ossian hatása alatt írta Székely ugyancsak Bécsben „Dierniaszt“ cz. prózai hősi költeményét. Ossianról és a múlt századi irodalomra gyakorolt hatásáról l. *Ossian* cz. tanulmányomat a Budapesti Szemlében, XI. 1876. 382—407. l.

² Ez fönmaradt a költő saját kezeírásában az unitáriusok kolozsvári könyvtárában. L. e kötet függelékét.

költő szemében; a 'Messiás' énekese egyúttal a régi germán mythológiának új életre ébresztője is volt. Pedig mythologia, ha csak egy kevés is, nagyon kedvére jött volna Székelynek is, a ki műve megalkotásánál természetesen az antik eposzt tekintette mintának. Hogy Klopstocknak ismeretei és képzei e téren igen zavarosak voltak: nem bántotta költönket, inkább még jelességnek tetszhetett neki. Klopstock szerint nemcsak kelták és germánok voltak egyazon nép, — ebben kortársai majd mind egy véleményen voltak vele, hiszen akadt e téves fölfogásnak még a mi századunkban is tudós és tekintélyes képviselője,¹ — hanem ezekkel együtt a thrákok és szkythák is. Azért tekinthette ő Ossiánt is német költőnek; azért ismert föl mindenféle géta és thrák szokásban és intézményben német hagyományokat; azért láthatott német költeményeket a skandináv 'Edda' dalaiban; azért meríthette mythologiai képzeit a legkülönbözőbb, legellentétesebb forrásokból, nem sokat törődve e források igazi nemzeti jellegével.² Innen az a sajátos mythologiai chaosz Klopstock

¹ Adolf Holtzmann, *Kelten und Germanen*, Stuttgart, 1855. E munkát alaposan megczáfolta Ch. Brandes, *Das ethnographische Verhältniss der Kelten und Germanen*, Leipzig 1857.

² Főforrásai különben Paul Henri Mallet (1730—1807) genfi származású tudósna (1753—61. Kopenhágában a francia nyelv tanára), kit Klopstock valószínűen személyesen is jól ismert, következő két műve volt: *Introduction à l'histoire de Dannemarc* (1755) és *Monuments de la mythologie et de la poésie des Celtes (!) et particulièrement des anciens Scandinaves* (1756). Schütze Gottfried Hamburgban mind a két művet lefordította 1765-ben németre. Klopstockot ez irányú törekvéseiben, t. i. a germán mythológiának új életre ébresztésében és modern költeményekben való fölhasználásában: már megelőzte egyik barátja, Gerstenberg Vilmos Henrik, az 'Ugolino' szerzője, *Gedicht eines Skalden* (1766) cz. költeményével.

ódáiban és Hermann-drámáiban, melyet azonban a kortársak még nem ismerhettek föl ilyennek, hiszen a germán mythológia terén még ma is elég zavarosak és homályosak még egyébként kiváló német és skandináv szakférfiak nézetei és képzetei is. Klopstock tehát — ez volt a kor fölfogása és saját tendenciája — visszanyúlt nemzetének őskorába, hogy a modern költészetben is (még a későbbi romantikusok meggyőződése szerint is) nélkülözhetetlen mythológiához jusson, melyet azután nem ugyan eposzában, melynek tárgya e pogány képzeteket eleve kizárta, de annál meglepőbb sikerrel az őskorban játszó drámáiban és hatalmas lendületű ódáiban alkalmazott. Példája nagy mértékben hódított, — az „ösgermán bárdok“ (ilyenek tudvalevőleg sohasem voltak) szellemében éneklő (nem sokára azt mondták az elkeseredett kortársak: ordító) modern német ódaköltők még pazarabbul éltek az állítólagos „német mythoszokkal“, míg a helyesebb belátás és egészségesebb ízlés ez üres, élettelen és mindig magyarázó jegyzetekre szoruló csinálmányokat végkép elsöpörte. Ez Németországban már a múlt század nyolczvanas éveiben történt, — de Bécs még 1820 körül is csak ott volt, a hol a „birodalom“ egy félszázaddal előbb. E bécsi légkörbe lépett Székely és e légkör csak fokozhatta már a hazából magával hozott epikus hajlamát és a nemzeti őskor hagyományai felé fordított irányát.

De talált ő Bécsben mást is. A napoleoni szerencsétlen háborúk Ausztriában és első sorban Bécsben is felköltötték a hazafias szellemet, melyet politikusokból és írókból alakult egy tekintélyes kör az irodalom terén is nagy buzgósággal és nem minden siker nélkül törekedett fölkelteni és ébrentartani. Ekör középpontja Hormayr József báró volt, a ki 1782-ben született Innsbruckban és már 1803-ban udvari titkár és a titkos állami levéltár igazgatója lett.

Miután 1809-ben Tirolban a hadseregnél és mint a népfölkelés szervezője nagy érdemeket szerzett, a császár őt 1816-ban, az alig 34 éves ifjut, a birodalom és a császári ház történetírójává nevezte ki. Mint ilyen élt és működött Bécsben 1828-ig, mikor Münchenbe hívták, a hol szintén igen előkelő és befolyásos állást foglalt el és 1848-ban meghalt. Hormayr, János főherczeg bizalmas embere, az egységes Ausztria megalapításaért lelkesedett, melyben azonban az egyes nemzetek megtartották volna eltérő és sajátos nemzeti jellegöket. A németek, magyarok, csehek és lengyelek minden korlátozás nélkül megmaradtak volna németeknek, magyaroknak, cseheknek és lengyeleknek, de együttesen az „egységes osztrák politikai nemzetet” alkották volna, melyben a németeket csak annyiban illeti a vezérszerep, a mennyiben a soknyelvű országnak a közigazgatás szempontjából elengedhetetlen „állami nyelvül” a német szolgált volna. E célzt Hormayr több irodalmi vállallattal¹ szolgálta, melyeknek történeti és részben maradandó kiváló értéke egészen független attól a rég túlhaladott politikai iránytól, mely, tényleg nagyon közvetve, megalapításukra vezetett. E vállalataiban kettős cél lebegett rendkívül buzgó kiadójuk és szerkesztőjük szeme előtt: egy oldalról a nemzetiségek multjának minél több oldalú földerítése és ápolása, és más oldalról a fönt jelzett egységes politikai osztrák nemzet előkészítése és nevelése. Ez utóbbi cél test nélkül szükölködő árnykép volt, mely soha nem ébredt igazi életre: de az első törekvés meghozta gyümölcseit. Hormayrnak ez irányban főtörekvése

¹ *Der österreichische Plutarch*, 1807—12., 20 kötet. — *Taschenbuch für vaterländische Geschichte*, 1811—48. 20 és új folyamában 17 kötet. (1822 óta a derék Mednyánszky Alajos báró volt e vállalat társszerkesztője.) — *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, 1809—28., 20 kötet.

volt, az írókat és költőket saját nemzetök multjának földolgozására serkenteni. Az „Archiv“ 1817-iki és 1818-iki évfolyamaiban lelkes dolgozótársa Mednyánszky Alajos báró hosszú, érdekes és tartalmas cikksorozatban fölveti a következő kérdést: „Vajon az osztrák császári állam multja szegényebb-e szívet nemesítő, a drámában, balladában, legendában, regényben és kepzőművészetben földolgozásra alkalmas tárgyakban, mint az ókor vagy az idegen (külföldi) középkor története?“ — és a leglelkesebb nemmel felel e kérdésre. És jellemző, hogy Mednyánszky e cikkekben példáit, t. i. a multból vett értékes és érdekes tárgyakat, melyek költői földolgozásra kiválóan alkalmasak, — túlnyomóan a magyar történetből és hagyományból veszi, számos, akkor még hazánkban is alig figyelemre méltatott vagy egészen ismeretlen mondára, legendára és történeti epizódra fordítva kortársai figyelmét.¹ E figyelmeztetés nem volt eredménytelen. Osztrák-német költők² ez időben és még jóval később is vetekedve dolgoznak föl a költészetnek minden fájában nemcsak osztrák, hanem különösen magyar és cseh tárgyakat is és e termékek sorában találkoznak oly mesteri alkotások, mint pl. Grillparzernek kiváló színművei: „Ein Bruderzwist in Habsburg“, „Ein treuer Diener seines Herrn“ (Bánkban), „König Ottokars letztes Glück und Ende“, „Libussa“ stb.³

¹ E cikkből vette pl. Kisfaludy Károly a „Stibor vajda“ tárgyát.

² Pl. a Collin testvérek, Mailáth János, Deinhardtstein Lajos, Pichler Karolina, Castelli Ferencz, Hammer József, Pyrker László, Ebert K. Egon, Grillparzer és mások. E mozgalom bővebb rajza itt nagyon messze elvezetne tárgyamtól. Kedvezőbb összefüggésben majd visszatérek rá. Megérdemli.

³ Ez iránynak politikai hatása természetesen éles ellentétben állt Hormayr célzataival: a nemzetek multjának ez irodalmi és költői dicsőítése csak annál nagyobb mértékben fejlesztette és

Tehát ezt a Bécsset is találta Székely Sándor, és mit látunk? Egyik fő műve, mely itt létrejön, a 'Vienniasz', melyben a régi bécsi polgárokat és a vitéz lengyeleket dicsőíti, és nyomban utána, a kísérletszerű 'Dierniasz' alapján, megírja legjobb munkáját, 'A székelyek Erdélyben' cz. kis eposzt, a magyar és székely nemzet fényes őseinek dicsőítését. Véletlen ez a találkozás? Az erdélyi 'hősi költeményre' vonatkozóan még annak vehetnők, mert magam is úgy vagyok meggyőződve, hogy ennek eszméjét, legalább csirájában, magával hozta a költő bérczes hazájából; de a 'bécsi eposz' hogyan fogamzott meg a székely fiú lelkében a Hormayr teremtette légkör nélkül? és mért sietett annyira a magyar hősmonda földolgozásával?

De legyen elég az utalásokból és gyanításokból. Tény, hogy Székely Sándor Bécsben írta kis eposzát, melynek gyökerei minden esetre a magyar epika XIX. századi fejlődésében keresendők; és tény, hogy e 'hősi költemény' nélkül, — melyet Toldy Ferencz találóan nevez 'egy csodálatos sugallat művének' — Vörösmarty epikája el nem képzelhető. Ebben van költőnknek történeti jelentősége, ennek köszöni maradandó helyét a magyar irodalom történetében, és Vörösmarty talán méltóbban is örökíthette volna meg emlékét, mint a következő epigrammban (címe: 'Aranyos'): ¹

élesztette a magyarok, csehek és lengyelek nemzeti szellemét és aspirációit, a mi végre tudvalevőleg az 'egységes osztrák politikai nemzet' és az 'egységes császárság' teljes felbomlására vezetett. De ez nem tartozik e vázlatos dolgozat keretébe; azonban hangsúlyozandónak tartom, hogy pl. Grillparzernek nálunk több ízben kedvezőtlenül jellemzett, mert látszólag magyar-ellenes politikai meggyőződése és magatartása teljesen a Hormayr-féle törekvésekben gyökerezik és csakis e törekvések alapján érthető meg helyesen és ítéltető meg méltányosan.

¹ Először kiadta Gyulai Pál Vörösmarty munkáinak nyolcz

Tűzbe veled, te nagyon aranyos, tán tiszta arany vagy;
 S tűz kísért aranyat, hát arany úrfi megégsz.
 Kár érted, de se baj, hamudat széthordja az alszél,
 S a felszél, lelked béléte, égbe röpül.

VI.

Székely Sándor egyéb, prózai, többé-kevésbbé tudományos jellegű művei a következők:

1. *Unitária vallás története Erdélyben. Összefüggve Erdélyben lakott vagy lakó több népek vallásaival s keresztény felekezetekkel eredetétől kezdve időszakunkig.* Irta Ar. Rákosi Székely Sándor, Kolozsvárt az unitáriusok főiskolájában hittan és ahhoz tartozó tudományok s napkeleti nyelvek rendes közoktatója s egyházi főjegyző. Kolozsvárt, a kir. lyceum betűivel, 1839. VI. és 213 l. (Megvan tőle latin kéziratban is; tankönyvül használták a theologiai tanfolyamon). — Toldy szerint (id. h. 248. l.) „csak megglehetős hanyag kivonata Úzoni Fosztó István bő és gazdag kézirati munkájának (az unit. collegium könyvtárában).” Székely fiának Jakab Elekhez írt levele szerint a censura sokat törölt e műből, — valószínűen azért, mivel az unitáriusokat ért sok üldözés föltárása mind a katholikus, mind a reformált egyházra nézve kellemetlen volt. Alapos-e Toldy ítélete?

2. *Világtörténetek, tanulók és olvasók számára útnmutóul Dittmár szerint.* Kolozsvár, 1844., az ev. reform. főiskola betűivel, kiadta ifj. Tiltsch János. Két kötet, 151 és 146 l. — Iskolai könyvül használták. Nem láttam.

kötetes kiadásában, VIII. 25. l. — Személyesen alig érintkezett Vörösmarty valamikor Székely Sándorral, mert Vörösmarty járt ugyan 1845-ben Kolozsvárott, de csak egy napot töltött az erdélyi fővárosban.

3. *Erdélyország története hiteles kútfökből.* Irta Aranyas-Rákosi Székely Sándor 1840. Kolozsvárt. A kir. lyceum betűivel, 1845. VIII. és 220 l. — Az előszó szerint magyar könyvet kívánt adni a nagy olvasó közönségnek, de különösen a tanuló ifjúságnak kezébe, melyből szűkebb hazája történeteivel megismerkedhessék.¹

4. *Az Erdélyi N. Fejedelemségben törvényesen bevett és megerősített Unitária vallásnak Eredete röviden elészámlálva más recepta religiók Eredetével együtt.* — Kézirat, Székely Sándor saját kezeirása, negyedré 11 oldal, a *Munkák*-hoz fűzve. A tárgy rövid áttekintése 14 pontban. Aláírva: 1825., jegyezte Székely Sándor m. p.

5. *Hunnok és Avarok várairól.* Nemzeti Társalkodó 1830. I. 353. sz. A *Munkákban* is.

6. *Rövid értekezés az 1837-ben kiadatott új Énekes Könyvről.* Kolos'vart, jul. 19-én 1838. — Megjelent a Keresztény Magvetőben XXII. 1887. 385—388. l. L. fönt 18. l.

7. *Törökök kiverettetése Magyarországból.* Nemzeti Társalkodó 1838. II., 193. sz.

8. *A föld alakulásáról.* A *Munkákban* e kelettel: Kolozsvárt, Augusztus 13-án 1844. — Hol jelent meg?

9. *Zsidó régiségek Erdélyben.* — Hol jelent meg?

10. *Prédikációk és beszédvázlatok az unit. főiskola könyvtárában, saját kéziratában, 4-r., egy kötet.* (Egyházi beszédei közül egyesek megjelenhettek nyomtatásban is.) — Egyes kéziratok följegyzések, így első és második nevének életrajza stb.

¹ Ism. *Mult és Jelen*, 1846, 7. sz.

VII.

Székely Sándor levelei.

1. Özveggy Nagy Mihálynénak.¹

Tekintetes asszony

Nagy tiszteletre méltó jó asszonyom!

Harmadik holnapja következik, hogy énis Bécsnek lakói között szívom alsó Ausztriának száraz levegőjét — Bécsnek gyönyörködtető vidéke fogva tart ugyan minden tovább repülni akaró képzeletet; de az én kis hegyes völgyes Hazám ottan lakó jó embereim, és azok között a Tekintetes Asszonynak előttem kedves emlékezetű Háza örökké szívem és elmém előtt forog.

December 10-dikén 9 órakor léptem bé legelőbb Bécsbe, három egész héti éjjeli nappali jövelelem után — a mi a várost, az ezen annyi nemzetek gyülekezésének fészket illeti, lehet képzelni, hogy 34. Forstadt, b. akkora nagyságu, széles sánccokkal és magas Kőfalakkal körült vett vár, mint Kolosvár, és 800,000 egymáson tolongó népség nem kis helyen fér el — az éjszakra hajlott Sz.-István úgy áll ki a 8. 9. emeletű épületek közzül, mint egy felleget érő kormos óriás. — A nép az uttzák két oldalain folyva foj az Idegen elébb, azt gondolja, hogy a nép valami lármára siet olyan tolongással, de ez egész nap így foly. A Hintók képtelen zörgése az agyaveléjit az embernek megreszketteti, jó, megyen, éjjel, nappal.

A nép szerfelett finom és pompás; nevezett szerint az asszonyok milliókat viselnek és hordanak magokan továbbá elég nyájas, és szolgálatra kész — nem képzelhetni, mi kíváncsi — Égés volt a minap a Duna mellett, a Szent Istánt

¹ Közli Nagy Balázs a tordai *Aranyosvidék* 1893 október 21-iki 43. számában, honnan Borbély György szerkesztő úr szives engedelmeiből átveszem. Özveggy Nagy Mihályné szül. Dézsfalvi Simon Judith, Nagy Balázs úrnak nagyanyja.

több két ezer embernél nézte, ott lévén utam el énis közikbe állottam, kérdem mit néznek. Senki nem tudta, későre vettem észre, hogy a nép a veres zászlót várja, hogy kitétessék, én ott hagytam; a Hofon megint nem régibe kiszabadul egy madár az ablakon, annyi nép fut össze, hogy a Hintok nem mehetvén zugás támadott, katonákat kellett hozni a nép elküldésére — egy vastagon füstölő kéménynek több nézője van, mint egy Theatrumi darabnak Kolozsvárt.

Uj esztendő napján láttam Bécsnek gála napját, jelen volt a Muszka Czár a reggeltől fogva jövő-menő Princzeknek, Fürsteknek, Grofoknak, követeknek 11-ig nem volt vége hossza, 11-kor mentek ő Felségek isteni tiszteletre a Burgkapellbe én nagy nehezen bétolontam, leginkább teczett nékem a kis Bounaparté, Gróf Colleredo nevelője mellett — fejér kerek pofája, kék szemü, de azt mondják nagy hazug.

A császári kincstár felveretett, úgy van a hir, hogy egy paraszt köntösös ember tartotta volna beszéddel a strásákat, míg mások éjszaka, az épület alatt való kánálison feltörvén elvitték a teméntelen Aranyat, melyek 1820. verettek — máris sok ember jött galibába, hogy ilyenekkel vásárlott, de még eddig mind megszabadultak.

Truppok szakadatlanul mennek Olaszországba, úgy haljuk, hogy a Neapolyi király Schönbrunba fog lakni jönni — Erdély és Bécs levegője között nagy a különbség, én itt még szánkát nem láttam. Az Europa előtt olyan híres éneklő Kataláni 22. Janu. adott egy Conczertet, einnámja feljűlmult 18.000 Pfrtokot.

A mi privat állapotomat nézi, még eddig mindenképpen jól érzem magamat; remélem hogy ezután is megsegít az Isten a jó emberek. Itten az ember erővel németté lessz. Az én öltözetem egy német magas kalap — fekete selyem lájbi, fehér nyakra való, melynek oly magosnak kell lenni, hogy az ember örökké az égbe nézni kéntelen, egy pántoffel, fekete pantallon, és egy olajszin Gehrock — mindamellet úgy képzem magamat mint egy idegen sziget madarát mely bármely cifra Kaliczkában van, szirtos hazája felé fordul énekelni — Két napja már, hogy

erdélyi levelekkel töltöm az időt — Alázatossággal tisztelem a kisasszonyokat, nevezett szerént Lajost, Miklost mihelyt több időm lessz, többet fogok írni, mostan pedig ajánlván magam tapasztalt gratziájába maradok.

A Tekintetes Asszonynak

Szállásom vagyon. In der stadt. Färben-gasse Nro. 338. in 4-tem Stock.

alázatos szolgálja
Székely Sándor, mp.

2. Toldy Ferencznek.¹

Érdemes Férfi, Kedves Barátom!

Folyó esztendő oct. 10-kén hozzám utasítani méltóztatott Levelét nagy Tisztelettel vettem, ámbár nagy érdemű Nevét eddig fénylő Íróink között is szemlélttem, mindazáltal, hogy azon tisztelt Név nékem önkéntes barátságát is, Litterator Lelkességét is ajánlá; legnagyobb gyönyörűségeim közzé szám-lálom.

A mennyiben illendő akárkinek magáról kérkedség és hiuság gyanuja nélkül írni, annyiban Kedves Barátom be-cses kívánságának telyesítője lehetek. Eredetemet vettem az (IV. Béla alatt kézdi és sepsi székekből Aranyasszékre előbb mint segédvédők, utobb megtelepedett székely nép az Hazai Történetekben eléggé ismeretes) Aranyas Rákosi Nemes Székely Nemzettségből, mely magának fegyverrel nyert nemzeti ősi szabadságát a hajdoni homályos időktől fogva tartya. Atyám volt Székely István volt káli unitárius pap és Marosi környéki Archidiaconus. Fia én egyedül, Leány testvérim kettő. Tanul-tam 6 eszt. a Kereszturi Gymnasiumban, 6 ismét a Kolosvári nagy oskolában, egy esztendőt a Kolosvári Universitasban Tör-vényekben töltöttem, melyeket célul tettem vala, de közben Statusom által Academiára közköltséggel expedialtattam. 2 eszt. Bécsben tölték. — Onnan Tordára esett jöve telem, hol

¹ A Toldy Ferenczhez intézett Levelek a M. T. Akadémia könyvtárában őriztetnek.

1822-től fogva viselem a papi kötelességeket és a Gymnasium-ban a Theologiai Cursus és Német nyelv tanítását.

Házasságomban Fiscalis Proc. Csipkés Albert Leányával, Betával szerencsétlen lettem; három és fél esztendeig volt szeretett Házasársom engem özvegyiségre hagyott. Azolta Barátim veszik és a kötelességek életem magános óráit. Néha pendítem meg, a múlt idők emlékezetében, néha a jövődők édes reményében, Latom (így: lantom h.) húrjait. Születésemet adta 1797 sept. 13.

Mit irjak gyönyörködtetőbb Könyveimről avagy uralkodó passzióimról? — Homért és Virgilt mások felett szeretem, különben minden nemzet Epicusait. Az Eposzi kürtet adta nékem inkább a Természet, de a szelid Lanttól is nem fosztott meg. Munkáim a következők: *A Kenyérmezői Harcz* öt Énekben. Hősi költemény (próba 1817), egy ének kész. — *Lusiade*. Első Ének fordítás (1818). — *Vienniasz* XXV Ének Alcaica strophákban (1821. 2.), mely jobbitást vár. — *A Székelyek Erdélyben* (Bécsben 1822). — *Mohácsiász* négy Énekben (1824 Tor-dán), mely egészen kész, nékem mindegy, akárhol és miként jelenjék meg.

Hogyha Kedves Barátom! mivel már talán el is késett válaszem, az idei kötetben meg nem jelenhetnek küldett vagy küldendő darabjaim, tehát a jövődőire nézve, ezeken kívül, többiekkel is szolgálhatok.

A Székelyek Erdélyben telyes betűhibákkal.¹

Lap 126. sor 3. Legidnek, olvasni kell: *Szegednek*.

• 131. 7. *Álva figyelmezttek fejedelmek hősi szavára.*

Mig osztán

135. 8. *Tornyolván rázta serénnyét.*

140. • 14. *Védelmire.*

143. • 10. *Küküllő. Árkaiból kikelő fövenyes vize stb.*

144. 9. *Nemeréről.*

¹ E hibák az alább közlött szövegben a költő utasítása szerint ki vannak javítva; — de a szöveg alatt közlöm a *Hébe* téves szövegét is.

Lap 145. sor 5. Szerzend. Szerzel helyett.

- 141. 4. *Mert Érczkert* — s lángos stb.
- 147. 5. *Tudta*, e helyett: *sudta*.
- 141. • 5. *Alja nagy ajtóit jobbról. Sok küzde* stb.
- 125. 7. *Férffjak*. Lap 137. s 4. *Szirtceerében* helyett: *Szirtüregekben*.
- 150. • 12. sor után ezen Hexameterek következnek:

Ért a rettentő, s zeng a nagy kopjalap ütven:
 S Lépdél előre nehéz lépésben Attilafi rája.
 S Mint három szárnyú menykőt ki nem álhat az érczsirt,
 Kopjattések alatt aképpen Kaímbár
 És félelmetlen mejjében érzi veszéljét,
 S Még egyszer fegyvert markolni tüzelte halála. —
 Lelkessé s gyorsá téven. — A scytha taréjos
 Siskát ingatván és győzelemnek örülvén.
 Sűrű kopjával nagy ütéseket oszta viszontag
 S végre Kaímbárnak kopnyáját messze lesujtá. —

Barátságába azon hiedelemmel ajánlom magamat, hogy több becses Leveleit is nyerni fogom, maradván nagy Tisztelettel

Tordán 6ta Nov. 1827.

alázatos szolgálja

Székely Sándor

Tordai pap és Teolog. Professor az
 (unitarius lezakítva) Gymnasiumban.

Czím: *Tordáról*. Tekintetes Toldy Ferencz Urnak, kedves Barátomnak *Pesten*. Chez Mons. J. Schedel Controlleur de la poste à Peste.

3. Toldy Ferencznek.

Kedves Barátom!

Felette tisztelt ajánlását úgy veszem, mint egy barátságos Hazafi jó szivét. A Mohácsiászt postára téven egyenesen Barátomhoz utasítám. Kisfaludi Urral, az Auróra érdemes kiadójával, minthogy közlőrl ismeretes nem vagyok, egyszerre bé-

szöktetni barátságába akarék ezen Munkám által, melyet hogyha Barátom vélem tenni méltóztat, ajánlván és által adván azt, vagy legalább megismertetvén nagy örömeim közzé számlálom. Egyébaránt méltóztat véle azt tenni, amit legjobbnak ítélend. Egyéb munkáimmal is fogok szolgálni, hogyha mi szeretetre méltó lenne benne. Nagyon tisztelt és várt tudósítását örömmel várván maradok

Barátomnak

Tordán 12. jan. 1828.

Szerető Baráttya

Ar. R. Székely Sándor mk.

Tordai Unitarius pap és professor.

4. Toldy Ferencznek.

Kedves Barátom!

Most esztendeje tett barátságos ajánlásának és ígéretének eleget tenni kívánván, ezen ujj Eposzt egyenesen barátságába ajánlom és melléje tévén a *Székely* című Eposzomat, együtt hogy kiadni méltóztassék, mint barát barátját és oly nemes lelkű Recensort, kinek tudományos és méjj érzésű lelke előttem is isméretes — szeretettel kérem. Halgatunk mi itt Erdélyben, a mi nékem nagyon fáj, hogy a külföldnek megvettetésre okot szolgáltatunk ezen káros indifferentiával.

A Jobbitásokat megtettem szorgalmasan, a letisztalásra időm nem vala, de a tisztalót igyekeztem minden jegyzésekre nyomba utasítani, a több jobbitni valókat, valaha; de mostani környületim szerént nem — lehet igazitnom. Azomban, reméllem a Magyar Nemes Nemzet nem fogja balul venni tettemet addig is, míg tökéletesbet adhatok.

Szeretném olyan formában megjeleníteni szemlélni, mint a Schiller Munkái poétai taschenformátban. — Egyébaránt méltóztat engemet tudósítani érdemes tisztelt szándéka felől. A nyereségtől nem vagyok elfoglaltatva, — megelégszem, ha egy exemplárt nyerhetek belőle. —

Mint távol földre küldett gyermekét az édes Atya, szíves szeretettel ajánlom ezen Munkámat felette tisztelt ismeretlen Barátom tetszésibe maradván

Kedves Barátómnak

Tordán 1^a Xbrs.¹

Tisztelő Baráttya

Székely Sándor

Tordai Unitarius Pap és Theologia
professora.

5. Toldy Ferencznek.

Schedel Ferencz Barátomnak idvezletemet!

Eposzomra tett becses Recenzióját Barátomnak tisztelettel olvastam s magam is elhatároztam azt ujjalag dolgozni. Akkori környületeim azt nem engedék. Tisztelt Barátomat azért azon instálom, hogy valamely Erdélybe jövő alkalmatosságtól, légyen az bárha költséges is — akár kereskedő által, akár postán, az ígért becses kézikönyvel együtt, melyet az Oskolai Ifjúság számára is használni eltökéltem, méltóztassék elküldeni,² és ha lehetne sietőleg.

Egyébaránt nagy érdemü becses barátságába ajánlva magam maradok

Kedves ismeretlen Barátomnak

Tordán 7^{dik} jan. 1830.

Tisztelője Idvezlője
Székely Sándor mk.

6. Toldy Ferencznek.

Töldi Ferencz Urnak idvezletemet!

Folyó esztendő elején indíték Pestre Levelet bizonyos kereskedőtől nagyon tisztelt Barátomhoz; de mindeddig nem vett válasza miatt kétségben vagyok, ha valyon kézhez adott-e? melyre nézve ezen bizonyosb alkalmatosság kétség kívül

¹ 1828. Az évszám nincs kitéve. Toldy jegyzete: Vettem jan. 3. 829.

² *Leküldeni* vagy *elküldeni* helyett.

kezéhez vijendi barátságos kérésemet az iránt, hogy azon becses Recencióján általment Eposzt, a *Meghódoltatott Dáczit* nékem valamely siető, de bizonyos alkalmatosságtól, mentől hamarább leküldeni méltóztassék, akár posta terhszekeren, akár kereskedő által esvén meg. A portót magaménak fogom tartani.

Szükségesnek látom arra nézve a kijegyzett javításokat, melyeket barátságos érzéssel vettem, mentül előbb megtenni.

Én felette fájlalom, hogy a mint Erdélyben szárnyal a Hir, az Aurórából talán az Erdélyiek ki volnának rekesztve.

Itt Erdélyben, az igaz, nem élünk mi oly nagy világban, mint a Pesti. Azomban tudjuk igenis, mivel tartozunk azon honni Nyelv iránt, mely valaha nállunk fejedelmi, udvari Nyelv volt és ha lassan is, előnyomúltni törekedünk. Közelebről indúla meg Kolosvárt Áglája czimű folyó írás.¹ Zeyk úr a Kenyermезеi ütközetet megírá mintegy tizenöt ivnyi derék Eposzban és kiadni szándékozik.² A mint látom, itt most kezdődik nagyobb energiában a Magyar szép Litteratura. Idővel Erdélyből is származhatnak Classikai mίvek

Pestre magam is a jövő őszön, ha az idő kedvezend, felrándulni szándékozom. — Válaszát kérőleg várva, maradok tisztelettel, Tordán 15-ik mart. 1830.

Baráttya
Székely Sándor.

E levelek irodalomtörténeti adatait már fölhasználtam e czikkem első, életrajzi szakaszában.

¹ A kolozsvári 'Áglája' Kelemen János szerkesztésében 1829—1831. jelent meg négy kötetben. Az utolsó kötet hozta Székely Sándornak 'Hattyú-eposz Hunyadiról' cz. hősi költeményét.

² *Zeykfalvi Idősb Zeyk János Munkái* I—IV. köt. Nagy-Enyed 1832—33 (I—II. köt.) és Kolozsvár 1845 (III—IV. köt.). E gyűjtemény II. kötetében jelent meg a Székely említette eposz e czímmel: *Bátori, Kinizsi. Két magyar Hős a Kenyermезеjén* *Őt Éneken* (148 lap, azután *Pótlék*, 149—158. l., magyarázatok, és *Végző*, 159—172. l.)

Székely Sándornak több leveleiről, vagy hozzá intézettekről (édes anyjának egy ,Szabéd 1846. 5. Febr.' kelt és ,szerető édes Anyád Szekeres Klára' aláírású, de merőben tartalmatlan leveleit nem számítva) nem tudok. Toldy (*Magyar Költők Élete* II, 50. l. a Kazinczy Ferencz életrajzához csatolt jegyzetben) azon írók sorában, kikkel Kazinczy levelezett, Székely Sándort is említi; de ez adata talán téves emlékezésen alapúl.

HEINRICH GUSZTÁV.

A'

SZÉKELYEK ERDÉLYBEN.

HŐSI KÖLTEMÉNY.

1822.

E kiadás betűhíven adja a *Hébe* szövegét, a szerzőnek saját javításával. (L. fönt 79—80. l.)

ELSŐ ÉNEK.

Fegyvereket zengek 's nagyítettű Hőseket, a' kik
Hadviselő kézzel legelőbb fundáltak Erdély'
Halmain Országot, miután Szikambria' térén
A' Honnyos Nemzet két részre szakadva csatázott
Egymással. Sok erős Sczythák elhulltanak ottan
És rágták Nyúgot' fővenyét jeles éjszaki férjjak.¹
Hét ezeren maradának az ádáz harcznak utánna,
Irnakkal, miután Aladár elhulla vitézül,
És Irnakra maradt a' kormány. Khába leindult
Iszter folyamnál Elejének földjire vissza,
Irnak hátramaradt, 's Nyugoton letelepedni vágya,
Mond-el Múza mi ok kisztette-fel ekkor Előink'
'S hogy mentek vérrel nyert Országokba veszély közt.
Isteni végzetként indultak menybeli jellel,
A' tündér Ország' keresésére. Véromlással
Nyerhették az arany almát el az Oltvizi kertből.
Ettől függe szabad Honnyok' birodalma, tehát ezt,
Ezt óhajta, ezt keresé a' Sczythai hős nép.
Ott hol szőke vizét lassú Maros a' kanyarárkú
Nagy Tisza' habjaival, beömlöve, zuhogva vegyíti
Széles térségen, hol most bátyáji Szegednek ²
Fénylenek a' környül habzó két folyami parton.
Ott nyugvának erős Eleink, hogy az ütközet elmúlt.
Hölgyekkel, magzattal, erőtelen és öregekkel

¹ Hébe: férjfiak.

² Hébe: Legidnek.

- 25 Vártanak alkalmat, letelepleni honnyot ügyeltek.
 Könnyezze a' Népség honnyotlan, rontva. Csekély szám.
 Kérte Vezéreit és esedezve könyörge hazáért.
 Őszvejővének azért a' Hősek tartni tanácsot.
 Fegyverben párducz-bőrrel nagy vállakon, és ott
- 30 Úzon elébb dörgő hangon kezdette beszédét :
- Sczythák, honyszerzők, hadrontók, népeket őrzők !
 •Nincs földünk miután nagy Atilla kihalva előlünk,
 •Villongás 's testvér viadalban erős birodalma
 •Őszveomolt, 's megbírt sok Nemzeti pártot ütének,
- 35 •És fiait haddal tüzelék egymásra kikelni.
 •Gyengék, rontottak, vagy térjünk vissza hazánkba,
 •Vagy ha nem, itt földet víván békébe maradjunk,
 •Avvagy erős és több Nemzetnek birtoki honján
 •Versengvén végkép' megemésztetik e' kicsiny őrnép ;
- 40 •Vagy kénrtette Urat szolgálánd 's rabkenyeren él,
 •Hadgyőző Eleink' hív fényét ködbe borítva.»
- Szót végezve leült. Felkölt Zámbor' fia Kálnok,
 És rezegő hangját ekként intézte feleihöz :
- Honnyosok, Országot fundálók, harczra serények !
- 45 •Haljátok szavamat ! Térjünk haza régi Előink'
 •Országába, nehéz rontott Nemzetnek erősek
 •Harczaiban kétes viadallal szerzeni honnyot.
 •Mert bár hadrahevült Honnyost rettenteni nagy mív,
 •Hölgyeiért, haza, 's Isteniért dulakodva kietlen :
- 50 •Ám de csekély hadinép megrontatik a' nagy erőtől.
 •Mí harczolva halunk, feleségink férjtelen, árván
 •Gyermekek és öregek, rablóknak préda leendnek.»
- Végzé 's a' zuhogó sereg égre emelte robajját,
 És készült haza, és buzgón kísztette Vezérit.
- 55 Felkele most Irnak, 's így monda Vezéri szavával :
- Népvezetők, hadban bölcsek, sereg' őrijei, Sczythák !
 •Vajh mi okon térnénk Eleink' vad földre vissza.
 •Jég és fergetegek' honnyába, sovány bérczekre.
 •Hős Eleink' kijővének ; ez ok kísztette kijőni
- 60 •Éjszakról bőv és termékeny földre lakozni,

- Kincsel, vértemelő borral gazdagra, nemesre,
- És örökök hagyták unokáknak, 's bírni sajátúl.
- Térjünk vissza nehéz úton sivatagba, derékből.
- Így öregink és gyermekeink elhalnak epedten,
- És keveset vezetendnek elérvén honyba Vezérink. 65
- Most hát én egyebet mondok, kiki tartsa eszében.
- Földet elébb fával, természettel gazdagot, és jó
- Folyamokat, békés helyet vizgálni tanácslom.
- Frigyet szerzek erős népek' Fejedelmivel, avvagy
- Hogyha különben nem, vérrel kell szerzeni honnyot.
- Hölgy, öreg és ifjak fegyvert ingatni tudó nép,
- Egy dandárban előálland többíteni hatalmunk',
- 'S mi vad oroszlányként kölyként tusakodva, csatázunk,
- És vagy lakföldet vívunk, benn lakni maradván,
- Vagy honny nélkül ellehetünk, hadban oda veszvén.
- Esküszöm én legelébb, hogy kész leszek élni tinéktek,
- Kész meghalni. Ti is vérfrigyet kössetek együtt,
- 'S Honnyunkért fegyvert ingatván, célra siessünk.

Mint mikor éjszak' erős zivatarja csap által az erdőn,
 A' tölgyek zúgnak, távolra kihallik az árszaj: 80
 Így zúgott a' Nép, a' hang riadozva csapongott,
 Végezvén Irnak seregéhez szollva, beszédjét.

Elláták és elszánák letelepleni nyugton.
 Ekkor száz kémet nevezének menni le és fel
 Halmokat és tereket szemlélni — annakelőtte 85
 Zágon, Haddurnak Fő-Papja, beszélni így kezd:

- Haddurnak védett ősnépei, Istenimádók!
- Hős Eleink mikor a' Méotisz partjain által
- Jöttek, áldozatot tettek menybéli jutalmúl
- A' hadakat vezető Istennek, 's céljokat érték, 90
- Mert Isten védé: nagy dolgot kezdve mi is most
- Áldozatot rakván, Haddurt tisztelve, könyörgjünk.

Így szollott és Isteninek botjára könyökle.
 Visszafelelt Irnak 's így hangza vezéri szavával:
 •Botviselő Fő-pap, Haddurnak titkait őrző! 95
 •Légyen akartodként a' szent szer, gyűlni parancslom

•Népeimet; könyörög, 's frigyét teend minden ezennel,
 •És osztán bizakodva, segített célzra siessünk.»

Moni, 's para ncsot adott bégyűjteni népeit. Ércz kürt
 100 Harsoga szét a' nagy térségen, jött az özön nép,
 'S görbe karét állott. Zágon mély csendben előment,
 Hozva lovat ragyogó zablán, leütötte süvöltő
 Bárdal, szent vérét csészékből földre leönté.
 És könyörögve borúlt Haddur képének elébe.

105 •Haddur! Népvezető, Sczythák őrzője, Hadisten!
 •Áld-meg Hadnagyaink', Népünknek fegyverit áld-meg,
 •És vigy békében boldog hony' földre lakni! —

Most pedig egy jelemény úszott fenn nappal; az égen
 Tűz gomb, nyúlóngós szikrák hullámit omolva.

110 Fen' kele a' seregek fejinél, 's ált tartva keletre,
 Lengvén hosszan elő tartósan, végre megállá
 Napkeleten, sűrűn lángolt, a' mennydörögő hang
 Távol halla midőn elpattant és tüze elhunyt.
 Láták a' jeleményt 's hogy menybeli volna, gyaníták.

115 Felkele most Zágon 's eként szollt a' sokasághoz:
 •Hadnagyok, ősnépek, Haddur' kedveltjei! nem de
 •Égi tanács nélkül jelemény-fényt lát e halandó?
 •Mostan azért mondom, minden szavaimra figyeljen;
 •Isteni jel, honnyunk' mutató fény — menve keletre
 120 •Nyúgotról. Haddúr látványúl adta előnkbe,
 •Arra keresni hazát, ottan letelepleni intvén,
 •És ha hiszünk Isten jelinek, bizakodva kövessük.»
 Szót végezve leült. Irnak kezdette beszédjét:
 •Jól van menybeliek kedveltje, szavadban erő van.
 •Hisszük az isteni fényt, indulunk menni utánna.»

Mind ezek így menvén véghez, jelt hangza az ércz kürt.
 Hallák a' seregek 's készültek, mént zaboláztak
 A' lovagok; rendben állott a' Sczytha labanczság,
 Álva figyelmeztek fejedelmek hősi szavára.¹

130 Mig osztán indulni szaruk 's kürtek recsegének.

¹ E vers hiányzik a *Hébe* szövegéből.

Melly Isten súgta belém énekleni harczot,
 Mondja-elő Eleink' neveit, tetteikkel egyenlőn.
 Úzon volt első szálás seregének előtte,
 Izmos, erős, vállban széles, nagy párducz a lenge
 Bal karján, jobbal buzogányát hajtva vezérlé. 185
 Kálnok utánna nyomúla, zekét szellengve viselve,
 És bunkót markában, után Kézd vitte legényit.
 És hős társa Ipor, két tölgyei a' hadi népnek.
 Bárdocz utánok erős bajnok seregével, azontúl
 Bágyon, homlokban csontos, feje görbe, sas orrú, 140
 Nem volt a' Sczythák népében nála tanácsosb,
 És bölesebb vezető, de szavatlan kése beszélni.
 Hogyha pedig kérdetve felelt, menydörgeni tetszett
 Nyelve' nehéz szava. Varjgyas utánna lovaglott,
 'S sarkantyús Gyula nagy bárdját ingatva kezében.
 Béli csatátértő, ménjét forgatni gyakorlott
 Orband, 's véle Daczó veszedelmesek ellenségnek.
 Dárdásit vezeté Cserey 's bízatta legényit,
 És hangozva kiáltoza: Ős maradékok utánnam.
 Meghajlott dárdája, kakastoll inga süvegjén. 150
 Hordja öreg kézzel Kászon nagy bárdja hatalmát,
 És tüzelé ifjú népét. Szemlélte az ősz hőst
 Irnak, 's ő mellett menvén-el, monda szelíden :
 •Kászon, régen erős bajnok, Haza 's Fejdelem örje!
 •Hajh ha serény ifjú éveidnek tartna erője,
 •És még volna veled tíz bajnok szívben egyenlő :
 •Esküszöm egy honnyot tízen megvívni tehetnők.
 •Ám de időd megavúlt, de azért hív benned az ősz szív.
 Visszafelelt csendben sok idők nagy bajnoka Kászon :
 •Irnak, Népvezető, közjót munkálni tudó Fő! 160
 •Édesen emlékszem éltem' szép napjira vissza.
 •Elmúltak, gyengült testem, nem gyenge szívem még.
 •Bárha kezem lankad harczban, tusakodni tanítok.
 Többet szollni akart, Irnak lovagolva előment,
 És intette Vezéreit, és bízatta legényit. 165
 Irnak Atilának Krékától gyermeke, nagy hős,

'S mint szent tölgyfa, erős berkekben fergeteg ellen.
Ment a' Sczytha sereg, csendben lépdelve keletre,
A' Maros' örvényes partjánál. Így mene hajdon
170 Spárta' vitéz faja Hőse után, mikor Ázsia dőlyfős
Xerxesze Országát roppant seregével elönté,
Halmokon és tereken, kőszirtes Thermopiléhez. —
És érték erdős és halmos Dácia' földjét.
Vaskapunak nevezék a' hajdoni Népek az ösvényt,
175 Szirtek bércei közt; itt mentek elébb honnyokba.
Áltkelvén tábort járanak partjin az örvényt
Hajtogató folyamnak, erőt nyugtatni javallák. —

MÁSODIK ÉNEK.

Három nap nyugvék a' völgyben az éjszaki tábor
Élelmet gyűjtván, szemlélve hadútat előre.
Esti homály lebegett a' halmokon és erdőkben. 180
Irnak fővezető sietett seregéhez az éjre,
Vadnyomot űze napestig; Ipor vele, Béldi, Daczó, Kézd
És Kálnok nagy hős, és ötven gyorskaru ifjak.
Őzeket és vadkant, lovakon sietének, emelve
A' sűrű erdőben elé, éjjéli homályban 185
Tündöklött bikkek' zöld ágain ált az ezüst hold.
Ám Haddúr Istennek egyéb gond forga eszében.
A' Kaukasz bércezt elhagyván, úsza az égben.
Emberi test képet váltott céljára mehetni.
Görbe vadászkürtet függeszt karjára jeléül, 190
Ijzpuzdrát és ijjágyat visel oldala, jobját
Buzgánynyal terhelte. Ígyen siet által az erdőn.
Egy pásztor kunyhót éjjben kivilágita tűzzel,
És üldelt egyedül, és készült sütni vad őzet.
A' pásztor kunyhó mellé kanyarúla az ösvény, 195
Mellyen az Éjszakiak lovakat sarkalva jövének.
Égi hatalmával még többet célza az Isten.
Fergeteget támaszta, setét fellegbe borítá
A' ligetet 's elvette sugárit az éjjeli holdnak.
Menydörgő villám szeldelte-el a' ködök' öbleit. 200
És távol zúgott, és hátra tekintni nehéz volt.
Jöttek a' Hősek, rettegtek Egek' viharától;
És horkolt a' ló, 's tornyolván rázta serénnyét.¹

¹ Hébe: tombolván rázta serénnyét.

A' kunyhóbeli láng távol csillámla az éjben.

205 Arra vezérlették a' mént, kikerülni az árzaít.

Már érték, már hátok után a' fergeteg omla.

Tudta jövéseket a' pásztor 's elejekbe kiszollalt :

•Vadnyomozók! netalán elnyomjon az éjjeli szélvész,

•Kunyhómban nyugtot lalhettek, hogyha kívántok.

310 •Környűlölve tüzem', vadakat forgatva regéljünk.

•Van borom, és gazdag hegyeinken terme gyümölcssem,

•És pásztor vagyok és vadakat köszirteken úzek.»

A' pásztornak erős Irnak mond visszafelelvén :

•Görbe hegyek fíja, hí pásztor! szavad áljon az éjjen

315 •Környűlölve tüzed', vadakat forgatva regéljünk.

•Hogy netalán távolb menvén elnyomjon az árzaít,

•És te szomorgj, nekünk késő leend vissza kerülni.»

Így szollván lerakák puzdrájokat és tüze mellé

Ültek görbe karében tölgytönkekre, 's regélni

320 Így kezdének, elébb a' pásztor kezde beszédet :

•Melly Ország' magzatjí lehettek gyorskaru Hősek ?

•Mert idegen köntöst és fegyvert hordatok, ámbár

•Büszke tekintetetek Hőseknek sejtteni klsztet.»

A' kinek így szollalt Irnak hős népe nevében :

325 •Éjszaki honny' magzatjí vagyunk, nyúgotra lakozni

•Jötte nek Eldódink, lakföldet vívni keletre

•Isteni végzésként indultunk, hogyha talán ez

•A' rendelt Ország, itten letelepleni vágyunk.»

Visszafelelt a' sok halmoknak férjfia 's így szollt :

330 •Éjszakiak, bátor Vezetők, most Dáczia' földjét

•Értétek, 's hatalán rendelve van Istenitektől,

•Nem kétlem, bizvást bírásúl venni mehettek.

•Mert egyebet mondok, kiki tartsa figyelmesen észben.

•Régen száll a' hír honnyunkban, hogy hideg éjszak

335 •Férjfiakat küldend halmainkat birni sajátúl.

•Gyorsakat és hadban gyakoroltakat, és kis időn túl,

•Már már ér az idő 's idegen Nép érkeze hozzánk.

•Ám de hegyeink ádáx Nemzetnek régkori honnya.

•És vizeinket erős Népeknnek gyermekei lakják.

- Nagy mív, köztek előtörvén, békébe maradni. 240
- Mert gazdag 's termékeny akár bor termeni halmon,
- Vagy ragyogó érczet ben rejtven szirtüregekben,¹
- Vagy vadakat sűrű ligetekben, folyami hallal.
- Völgyei meghajló magfőkkel telve nagyárúk.
- A' sok Nemzet elébb kész vassal veszni hadakban, 245
- Mintsem örök földjét idegen bíróra bocsátni.
- Mert sok Népek omoltak elejtől fogva lakunkra.
- Haljátok Hősek! ha szavam nem terheli czéltok':
- Dák népek, szilajok, telepedtenek itt le először.
- Jöttek azontúl Géta fajak, frigyosztva lakoztak. 250
- Halmos részen amaz, folyam' tér partjain ült ez.
- És sokszor hordtak dákot kiveszíteni egymást.
- Majd Gepidák rohanának ezekre, nehéz viadallal
- Foglaltak telket, de viszont egy testbe vegyültek,
- És együtt bírtak köz jussal mindenik ön részt, 255
- Végre pedig súlyosb történet nyomta-el őket.
- Róma hatalmas, erős birodalma emészte-el annyi
- Nemzeteket 's e' kis tündér országot is osztán;
- Tráján' hire nagyobb, mintsem ki ne tudna felőle,
- Tráján két véres viadallal vette-meg ez honyt. 260
- Ott az aranyhordó folyamnál, régi Dierna'
- Kőfalait, túl a' Sztrigy mellett Zarmigethúzáat,
- Nagy Deczebal' várát, Dákok Fejedelmei' székét.
- Attól fogva igát hordott sok időkig az Ország.
- Jöttenek a' nemzet pusztító Gothosok ismét, 265
- Elverték a' régi lakót 's rablánczra kötötték;
- Birtokosok mentek, jött és ment birtokos újra.
- Honnyosok érkeztek végtére. Kegyetlen Atilla
- Járom alá kénstette az ostorozott napnyugotot.
- Minden adófizető, minden fegyverviselő volt.
- Elhala ő, 's mostan székében honnyi Király ül.
- Ennyi veszély' sorain ment által küzdve az Ország.
- Népei rontották egymást 's rontatva enyésztek.

¹ Hébe : szirte' erében.

- «Ám de van egy föld rész, hegyek és szirtekkel övedzve,
 275 «Erdőkkel sűrű, jó folyamok öntözik a' tájt.
 «Térjén életadó gabonák főhajtva lebegnek.
 «Erdei sok vaddal bővek. — Napköltire innen. —
 «Ezt ritkán szállá-meg rabló Nemzetek árja.
 «Titkos hely, csendes telepedni öregnek, erőtlen
 280 «Gyermekek annynak legjobb, alkalmas Ország.
 «Hogyha Hazát vívtok, vívjátok kérlek először.
 «Hidjetez ismérő szavaimnak, béke jutalmaz.
 «Bárha nehéz akadályok elálják czélotok' útját,
 «Bátran elő! — Mint kell oda jutni kimondom ezennel. —
 285 «Két, egy forrásból jött folyam tészí határit,
 «Innen az örvényes Maros általfogja egész tájt;
 «Partjai szőlőkkel, terméssel rakva körül bé;
 «Túl az elébb szabadon zúgó Olt sűrű kalászos
 «Térséget kanyarít, osztán szirtek közé ront-bé.
 290 «Két testvéri Ügyek — hallottuk régi regékből,
 «És hiszek annyi időn által jött hajdoni szónak.
 «Iszter folyamnak volt egy szűz vízi leánya,
 «Lisszilián; sokszor kérték Vizek-Isteni szívét.
 «Ám de vadászívet kedvesb vala néki feszíteni,
 295 «Üzni sebeslábú szarvast, 's tölgyesbeli vad kant;
 «Urpán Dák népek' buja Istene hév szerelemre
 «Gerjede 's a' Szűznek titkon megrontja szemérmét
 «Gyilkos erőszakkal, 's egy erdei szikla üregbe
 «Zárja, nehogy bűnét atyjának tudni kiadná.
 300 «Szirtköveket rakván a' boltra magára hagyá ott.
 «Hasztalan esdeklelt ott, nem jöve senki segédre.
 «Megszáná Urpán végtére az árva leánykát;
 «Szarvassá czélzott elváltoztatni, de kútfő
 «Inkább lenni akart 's kéré kedvezni az Istent.
 305 «Engede, — 's a' bús lány két folyamot önte az elzárt
 «Ürboltból tüstént, nyúgotra, keletre, titokban
 «Tartott szándékát vágyván értésire adni
 «Atyjának. — Jókor megtudta az Isten ezen czélt
 «És mikor a' szirtekkel övedzett Dácia földjét

•Szintén ált folyá a' két víz menve sebessen,
 •Félbeszakítja menéseket és nagy Sczepturma útvén
 •A' szomszéd sziklák' bércz órmait ellenek ontja,
 •Ellenzé folytatni tovább, feldugva özönbe.

•Ám de segíték még több folyamok árji is a' lányt;
 •Tengerré nevelé dűlengő hajjait, és így
 •Altzúgván a' nagy havasok' levegői tetőin,
 •Megküldé szomorú atyjának magzata' sorsát.

•Iszter, az ömlengő hullámú tenger urának
 •Euxínnek korosabb fő helytartója vizeiben
 •Érdemmel legelőbb, osztán nagysága' nevével,
 •Vette leányának sorsát 's védelmire'¹ kérvén
 •Több vizek ör urait, harczot kezdettenek Urpán
 •Istennel. Többen megbírván egyet, az elzárt
 •Vízi leányt szomorú boltjából újra kihozták.

•És Urpánt éles sziklákhoz verve megölték. 321
 •Szirteket elbontván, a' tengert menni bocsáták,
 •És örök emlékül a' két hű folyamot Iszter
 •Gondja alá vévén meg-hagyta, nevelte vizekkel,
 •Ettől fogva neves két folyamok a' Maros és Olt.

•Olt vize' térségén berkekkel övedzve van egy kert, 330
 •Tündér kert, titkos, hol volna, kitudni nehéz mív.
 •Ennyi elég : arany alma nevet hord egy fa gyümölcse.
 •Ettől függ birodalma egész környékbeli honnynak.
 •Elnyerhetni bajos, mert Érczkert s lángos² oroszslány
 •Álja nagy ajtóit jobról.³ Sok küzde, sok elholt; 335
 •A' fenevad' mérgével, azért, ha reménylitek, ezzel
 •Kell legelőbb megvívni, de hogyha leverheti job'tok,
 •Akkor birjátok békében, hadban erősek,
 •És dicsők, nemesek, szabadok, szép honybeli Népek;
 •Erre siessetek és ide intézzétek az ösvényt. — 340

Így végezte szavát a' pásztor, halgata minden.
 Nem rebgés csak kétlések habzának eszekben.

¹ Hébe : védelmére.

² Hébe : ércz kert, lángos.

³ Hébe : a kertnek. —

- Sejté érzeteket Haddur és isteni kényként,
 Lelkeiket fentebb tűzzel melegítve felíhlé,
 345 És bátrakká té és félelmetlen erővel
 Tölté mejjeiket, 's a' Hősek zúgva kiálták :
 •Irnak merre vezetsz a' tündér kertbe, menendünk !•
 És markolván dárdanyelet felkelni kívántak.
 Szollalt a' pásztor 's mondott elfedve beszédjét :
 350 •Hősek ! akár mentek viadallal nyerni hazátok,
 •Avagy akár más Országban letelepleni vágytok :
 •Most ezen éjre maradjatok itt e' pásztori lakban,
 •És reggel tüstént induljatok útra, kinyugván. •
 Így mondott, és borkorsót íngatva kezében,
 355 Sorra adá ; itták a' Hősek Dácia' nedvét,
 És dicsérték és áldák bőv halma' gyümölcsét.
 És vadakat szeldelve regéltek víg örömekben.
 Sok hangon dalokat zengének tűz melegénél.
 Zúga azonban künn a' dörgő fergeteg' árja.
 360 Éjfél volt ; és görbe karéba ledölve szunyadtak.
 Alvának míg a' szürkülő reggel eléjött,
 Ekkor sugárzó napfénynél visszamenének. —

HARMADIK ÉNEK.

A' ragyogó hajnal már általszálla az erdők'
Háta megől, útnak fogván, seregeikhez elértek
A' Hősek, szakaszokra vevék és tábori rendbe.
Indultak hosszú sorban, lépdelve egyenlőn,
Vállaikon párducz lengvén, kard czombjokon ingott,
A' víz völgyen elé. — Kürtek recsegének előre.
Három nap folyton mentek, negyedére megáltak,
S tábort nyugtattak zúgó Sztrigy partja' terében.

885

Hajnal azonközben ragyogó fényt szóra keletről.
Indult a' tábor. Most itt a' szürke Küküllő
Árkaiból kikelő¹ fövényes vize' térjeit érték,
És neveket tettek két testvér víznek egyenlőn ;
Innen agyaghegyeken túl két Homorodnak iszapló
Kisdéd folyamait. Sereget nyugtattanak ottan.
És kémeket küldvén nézék hova kellene tart'ni.

Így történtek ezek, hallottuk régi szavakból.
A' Hősek nyugvának, az elment kémek ügyeltek
Honnyot. Azonközben éltét itt végezi Kréka,
Kréka Atillának hű özvegye. — Irnak az ör hős
Három nap rendelt sírinnepet annya nevének,
És erdőt szentelt emlékül. Tart ma is a' név. —
Innen elébb seregelve jutának az Olt vize mellé,
És lemenének Barcza terén. Sárkány hegye innen,
Túl a' fellegető Czenk-bércz kékelte ködökben.
Ellenben zuhogón ordított a' rohanó szél ;

890

885

¹ *Hébe* : kékelő.

- Melly Nemeréről¹ vette nevét rossz éjszaki rémről,
 Rém vala ez szélvészt és fergeteget támasztó.
- 390 Öt napokig zúgott és tartóztatta mehetni.
 Ám hatodára kies nap tűnt az egekre ragyogva,
 Kék fényben mutatá a' nagy térséget előttük.
 Terjedt sík, hegy övedzi körül, Olt' árka hasítja,
 S Ügy' kisebb vize barna fővenyt hömpölygve sepervén.
- 395 Mély csendben lépdelve nyomultak előre tömötten,
 'S óhajták ha talám ez volna jelelve hazául.
 Ott hol az örvényes partú Olt' habjiba önti
 Ügy csendesb vizeit, volt egy sziget, isteni lakhely.
 Régen Dák népek Felségei' honnya 's ligetje.
- 400 Itt tarták üléseket, itt múltattnak egykor
 A' tündérkertben. Így hívták hajdoni népek.
 Hogy pedig a' kormány más Istenfajra leszálla,
 Félisten maradék bírja a' kertet azontúl.
 És hogy ez is kiveszett, egy vég vér-lányra maradt-le.
- 405 Ez tartá egyedül birtokban, férjtelen és szűz.
 Mert hírszó szárnyalt és hitt hírszónak az asszony :
 • Bárha kötést szerzend² napnyugoti férjel, eloszlik.
 • Várna tehát új éjszaki Hőst 's szent frigybeli mátkát,
 • És ezzel boldog napokat töltendene mint hölgy ;
- 410 • Ám de különben történvén megbánja kötését. —
 Várta Alirán hős jegyesét és lángza hijába.
 Ám de Kaimbárnak más gondok fortak eszében,
 Hajdoni Dákvezetők' végső vérsége Kaimbár,
 Argídáva' kevély Fejedelme, sok öszvetolongott
- 415 Nemzetnek vezetője, erős, nagy, harczbeli bajnok,
 Kérte Aliránnak jobját, kéntette szerelmét.
 Mit tett a' rebegő? így szollá végtére : • Kaimbár !
 • Hogyha hajolt szarvát a' hold töltendi negyedszer,
 • Vedd kezemet, légy férjem azontúl. • Hitte Kaimbár.
- 420 Buslakodott a' Szűz 's kétlette az isteni végzést.
 A' folyam' mezején járdalt estvéli homályban,

¹ Hébe: Nemezéről.² Hébe szerzel.

És távol idegen népet szemlélve megállá.
 Négy Hősek lovagoltak elől, sarkalva serény mént.
 Buzdult keblében a' tündérkerti Királyné,
 És isméretlen lángot sejt égni ereiben.
 Isteni titkos mív, mert Isten súgta beléje.
 Látá a' négy Hóst közelíteni 's szollt elejekbe.
 •Melly anyaföld' magzatji? miért érkeztetek erre?•
 Monda, 's szelíd szemein lassan sűgárza szemérme.
 •Éjszak' népe vagyunk és honnyot szerzeni jöttünk. • 430
 Visszafelelt Irnak, és titkon lepte-el a' láng. —
 •Hogyha közel czéltok, nállam nyughattok az éjjen.
 •Oh Szűz' szollt Irnak •bár isméretlen előttünk,
 •Itt maradunk nyugván, és osztán útra menendünk. •
 Ment a' Szűz 's vezeté a' Hőseket által az ingó
 Termőfák' zöld gajjai közt tündéri lakába.
 Így volt Alcynousz' bájkertje gyümölcsfa sorokkal
 Környűlvéve — szelíd csergéssel ömöltek ereikből
 A' zengő kútfők 's a' völgyen lejtve haboztak.
 Hogy pedig ős honnyába elértek, rendre leültek. 440
 Irnak elébb, osztán hős társai, és velek a' Szűz,
 És kérdezte kik és hova tartanak. Így felel Irnak :
 •Ázia ős földünk; legelébb jött útra Balámbér,
 •Khaddika, és Karathon, 's a' hadban félsztelen Uldin :
 •Optár 's büszke Ruás, nagy Mundzuk, végre Atilla, 445
 •Nyúgoti földre, sovány szirtekről, lakni sereggel.
 •Elmondotta miket tettek, mint haltak-el itten.
 •Elmondotta Atilla' hadait, Aquiléja veszélyét,
 •A' Katalauni mező' vérharczát, Róma' riadtát,
 •És Straszburg' döntött falait; mert tudta¹ soronként, 450
 •Végre beszélte miként rontá Szikambria' térén
 •Egymást a' roppant Nemzet, hogy Atilla kihalván
 •Éjjel hölgynél véreben, magzati kardra
 •Keltének osztatlan birodalmért. Khába kevély fi
 •A Goth vérségű Aladárral, 's vívtanak együtt. 455

¹ Hébe: sudta.

- Elhullott Aladár, Irnakra maradt az erőszek.
 •Khába keletre fogott haza. Irnak honnyosi néppel
 •Isteni végzetként e' földre vezérele serget,
 •Hogyha talán itten rendelte telepíteni Haddur.
 460 •És az arany almát elnyervén érni hazába. —
 Így végzette szavát és gyakran visszabeszéle.
 Élték az életadó borral 's bőv honnyi gyümölcse.
 Ám de Alfránnak keblét ellepte szerelme.
 Halgata és bágyadt. Terjedt titkolva az égés.
 465 Ráfüggeszti szemét a' Hősre 's habza beszédben.
 Ismétlette szavát 's mondásait újra felejté,
 És nem bírva tüzeit, lankadván reszkete és fort.
 Éjjel ereszkede, a' völgyekben hűs szelek ingtak.
 Nincs nyugalma, heves lángokban küzdve vezérlé
 470 Irnakot, árnyékos fák közt, vagy völgyeken éjben.
 Súgárzott a' hold lengő zöld ágakon által,
 'S a' völgyben lemenők' árnyékát visszavetette.
 Így táplálta tüzeit, és kínját végre kivallá.
 Érté a' Vezető, és ingada 's habza tanácsa.
 475 Innen Népe' közös szava tartóztatta maradni,
 Onnan az elbájló szép lány tiltotta mehetni. —
 Engede a' titkos szív súgarlatnak az ért ész,
 És napokat tévén a' Hős elszánta maradni.
 Népeit a' tereken letelepíteni hagyta 's pihenni,
 480 Míg alkalmas időt indulni vehetne viszontag. —
 Hallja Kaimbár Hős a' hírt 's méregre felindult ;
 Öszvevoná Népét 's készült Irnakra rohanni,
 A' szigetet 's Szűzét őrzé a' honnyosok ellen.
 A' vész hírt hallotta 's örült a' párduczos Irnak.
 485 Két követet küldött fenyegetve köszöntni Kaimbárt,
 Kálnokot és Bágyont 's így dörge vezéri szavával :
 •Menjetek Irnak hős nevel Dák népek' Urához,
 •Mondjátok : Éjszakról jöttünk honyszerzeni erre,
 •Isteni végzésből. mert Istenek a' hazavédők.
 490 •Nem rablunk, nem pusztítunk, ős földjein által
 •Csak szabadon mennünk engedvén útba ne aljon.»

Így szollván, hatalom lelkét lelkekbe lehellé,
'S ők Irnak' szavait hordák, Irnakhoz egyenlők. —

Hallá a' nagy szót, és fájdalom ölte Kaimbárt,
Visszaient dölyfös mérgéből adva beszédjét:

• Honnyosok, ebfajták, országtalan emberek, orvok!
• Ám de mi kisztete-fel távol haza földire jönni
• Halni hazátokból. Nincsen temetője talán rossz
• Országtoknak, azért idegen port r'gni akartok.
• Tudjátok-meg erős nép lakja ligetbeli földem', 500
• És megemésztettek, 's nem is engedem a' szabad útát.
• Nincs egy talpalat is telepedni, temetni elég van.
Meghozták a' hírt Irnaknak, 's forra hevében.
Menten ezer kürtek rezegének kezdeni harcot.

Ám de Kaimbárnak nagy serge se nyugva henýélve. 505
Ellenement, és öszvecsapott a' tábori néprend.

A' mének nyihogának alatt 's emelengve szököngtek.

Történek a' dárdák, a' kardél bontogat és szel.

A' levegő zúgott, a' Hősek' hangja zuhongott.

Hörgenek a' holtak vérző sebeikben üvöltve.

Így csattog vészharcza az éjszaki fergetegeknek,

Hogyha falombok közt egymást hasogatva csatáznak.

Zúg a' mély erdő, a' tölgyek súdari sívnak,

Nagy recsegés, zúgás gyakorolva zuhong az egekben.

Alkonyatig tartott a' vérharcz 's a' csata vésze.

Büszke Kaimbárnak vert népei szélyeloszoltak,

'S a' diadalmasokat hagyták a' hadmezejében. —

Látta riadt népét, a' vést 's nem féle Kaimbár,

Isméretlen az ijedelem. Sarkalva vezérlé

Négyszeresen dobogó ménjét, és félsztelen ordít,

Ordít érzetiben vesztének, mint vad orosz lány.

És Irnakra rohant és vagdalt, szeldele és tört.

Ellentáll a' Hős, és mint tölgy ingani nem tud.

És kifog öldöklő vágásokat, és leüt újra,

És gyakorolva ütést, kopjáját újra emelte,

És lesüvöltve csapott; csattogtanak a' sisak és ing,

Ért a rettentő, 's zeng a' nagy kopjalap ütvén:

- 'S Lépdél előre nehéz lépésben Atilafi rája.
 'S Mint három szárnyú menykőt ki nem állhat az ércszirt,
 530 Kopjaütések alatt akképen Kaimbár
 És félelmetlen mejjében érzi veszéljét,
 S Még egyszer fegyvert markolni tüzelte halála. —
 Lelkessé 's gyorsá tévén. — A scytha taréjos
 Siskát ingatván és győzedelemnek örülván.
 535 Sűrű kopjával nagy ütésekot oszta viszontag ¹
 S végre Kaimbárnak kopnyáját messze lesújtá.
 'S bévégzé a' nagy nap' harczát karja' ütese.
 Esti homály lebegett a' környben, s' nyugoti szelő.
 A' diadalszerző Hősek nyugvának örülve.
 540 Osztogaták az idős bort 's jártak honnyosi tánczot,
 Szellengőn, párral, büszkén emelengve, kiáltva.
 Ám Haddur Istennek egyéb tárgy fogta figyelmét.
 Úszó tűzgombot hagyta lángzani a' levegőben.
 Állva maradt és fénye soká szikráza felettek,
 545 Osztán elpattant, 's dörgése zuhogva csapongott.
 Zágon előállott és mondott főpapi szóval:
 •Éjszakiak, védő Haddúr' kedveltjei, Hősek!
 •Haddúr áldá-meg hadrontó fegyvereinket;
 •Haddúr' kedve hogy itt honyot választva maradjunk.
 550 •Jelfényt küldé 's tanít mit keljen tenni ezentúl.
 Így szollott és áldozatot teve, 's Istenit áldá
 Mind az egész Népség, és hitt a' főpapi szónak.
 Irnak Aliránnal frigyét köte és hitet esküdt,
 'S részese lett vérrel védett vize partinak, és bőv
 555 Erdeinek, 's e' just unokákra maradni határzák.
 'S felfejté Irnak, mit tett a' lángos orosz lány,
 A' tündérkertnek vad bajnoka és az arany fa. —
 És szakaszokra vevé sergét, székekre felosztván,
 És Székelyeknek nevezé a' székbeli Honnyost.

ARANYAS-RÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR.

A 527—535. versek (innen: *Ért a rettentő* — eddig oszta viszontag) hiányzanak a *Hébe* szövegéből.

FÜGGELÉK.

A szerző hagyatékában reánk maradt eposzának eredeti kézírata (l. fönt 68. l.), mely az I. és II. éneket már közel oly alakban tartalmazza, mint az a *Hébében* 1823-ban nyomtatásban megjelent, míg a III. ének talán e részletnek első fogalmazványa, mely a *Hébe* szövegétől tetemesebben tér el.

A következőkben pontosan adom e kézirat szövegének eltéréseit a nyomtatásban megjelent és e füzetben philológiai megbízhatósággal újra lenyomatott szövegtől.

A sor száma után áll az illető sornak az a része, szava, kifejezése, mely a kéziratban más, eltérő alakban található. A kézirat szövegét e jel] választja el a nyomtatott szövegtől, azonfelül a *kézirati* szöveg mindig *dőlt* írással van szedve. Pl. I. 29. Fegyverben párducz-bőrrel] *Paisok alatt párducz bőrrel* a. m. az I. ének 29. versében a közzétett szövegnek e szavai helyett: «Fegyverben párducz-bőrrel» a költő fönmaradt kéziratában e szavak olvashatók: *Paisok alatt párducz bőrrel*. Az illető versnek többi szavai teljesen összevágának a kézirat megfelelő részével. *Előbb*: a. m. az illető szó helyén előbb a következő szó állt, melyet azonban a költő kitörölt s a most olvashatóval pótolta.

Megjegyzem még, hogy az eltéréseket a két szöveg közt lehető teljesen és pontosan kívántam közölni. Nem tudom, eltaláltam-e mindenütt a helyest. A kézirat írása ugyanis részben nagyon hanyag, sokszor elmosódott, másutt rövidítéseivel homályos. Hozzá járul, hogy Székely ritkán rakja föl az írásjeleket, pl a hosszúsági jeleket, és nagyon ingadozik a nagy betűk használatában. Mind e sajátságokat iparkodtam hiven föltüntetni, a mennyire a kéziratot kibetűzhettem; de lényegesebb dolog semmi esetre sem került el a figyelmemet.

A két szöveg összehasonlítása főleg egy szempontból érde-

kes: Tanulságosan mutatja, hogy a költő hogyan küzd a nyelvvel és a verssel, míg végre azt a (majdnem kivétel nélkül helyesebb és költőibb) szöveget megállapíthatta, mely nyilvánosságra jutva, nyomban nagy hatást tett és egyik legnagyobb költőnket nemcsak a tárgyban, hanem a nyelvben és verselésben is a kiváló tehetségének megfelelő útra terelte.

ELSŐ ÉNEK.

1. nagy tettű] *nagy tettű*
 5. Sczythák] *Sczithák*
 6. jeles éjszaki férfjak] *Napkölti ritézek*
 9. És Irnakra] *'S Bölcs Irnakra*
 10. földjire] *földre*
 11. letelepedni] *letelepleni*
 12. ekkor] *akkor*
 14. keresésére] *keresésire*
 17. Sczythai] *Sczithai*
 19. Kanyarárkú] *Kanyar árku*
 21. térségen] *térségén*
 24. ős öregekkel] *ösvénekkal*
 25. honyotlan, rontva. Csekély szám.] *honny nélkül, rontva, csekély szám.*
 29. Fegyverben párducz-bőrrel] *Paisok alatt párducz bőrrel*
 30. beszédét] *beszédjét*
 31. Sczythák] *Sczithák*
 32. földünk] *honnyunk*
 33. erős] *nagy*
 36. rontottak] *rongáltak*
 38. Avvagy honján] *Avagy fönlén*
 39. kicsiny] *kicsin*
 41. hív] *nagy*
 42. Szót végezve . . . Zámbor' fia Kálnok] *Eként szólva . . . Orbánd fia Káson*
 43. rezgő . . . feleihez] *rezgő Feleihez*
- A 43. vers után a következő, utólag áthúzott tizenegy vers következik a kéziratban:
- Uzon erős bajnok, dárdát tördelni tudó Hős
Bölcsen zeng nyelved, mint méz szavad édesen ömlik*

*Boldog atyád, hajh! emlékszem még régi időkre.
 Bátor szózolló vala a nagy Atilla csatáin.
 Ó meg holt kenyeres társam, diadalbeli nagy hős
 Jó 's bölcs férfi apát követő fiat alva minékünk
 Én még élek öreg magzatlan, — hadban esett el
 Egyetlen bajnok fiam, örje erőtlen időmnek.
 Így mondott az öreg vezető 's elfőjla (?) beszédje.
 Eként szólva leült felkölt Zombor fia Kászon.
 Felkele most Kándó — 's így zúga nehéz szavu nyelve.*

46. rontott] romlott
 47. Harczaiban] Harczában
 49. Hölgyeiért . . . dulaodva] S Hölgyéért . . . harczolva
 50. hadinép] hadnép
 51. árván] otthon
 54. készült] vágyott
 56. Sczythák] Sczithák
 58. honnyába, sovány] honyába, Sovány
 61. vértelmelő] vért tüzelő
 64. Így . . . elhalnak] És . . . elhűllnek
 65. honyba] vissza
 66. tartsa] tarcsa
 68. helyet vizsgálni tanácslom] telket czirkálni tanácslok
 69. avvagy] avagy
 70. vérrel] haddal
 71. ifjak] magzat
 72. dandárban előálland többíteni] dandárdban előáljon, többíti
 75. honny nélkül ellehetünk, hadban] hony nélkül élhetünk
 harczban .
 78. Honnyunkért] Honyunkért
 80. zúgnak, távolra . . . árza] zúgnak 's távolra . . . ár-zaj
 82. seregéhez . . . beszédjét] népehez. tanácsát
 83. nyugton] Nyugton
 85. Halmokat és tereket szemlélni] Halmokon és tereken
 szemlélve
 86. Zágon . . . Fő-Papja] Zoltán . . . Szent papja
 89. tettek menybéli] raktak Menybéli
 90. 's céljokat érték] meg is áldta Előink
 91. Mert Isten védé: nagy dolgot kezdve mi is most] Szán-
 dékát, mi okon nagy czélt indítva mi is most

92. tisztelve, könyörgjünk] *kedvezni könyörgjük*
 94. Vissza] *Viszsa*
 95. Botviselő Fő-Pap] *Jámbor főpap erős* (A sor végén nincsen fölkiáltó jel).
 96. a' szent szer, gyűlni] *áldozunk, őszve*
 97. könyörög, 's frigyét] *frigyét 's fogadást*
 99. Monda, 's parancsot] *Mondott 's hangot*
 100. Harsoga szét a' nagy térségen, jött az özön nép] *Zuga körül a térségen, jött gyermek, öreg, hölgy*
 101. Zágon mély csendben előment] *Zoltán áldozni elé ment*
 102. leütötte sütvöltő] 's leüté nagy aczéllú
 103. Bárdal, szent . . . leönté] *Bárdal 's szent . . . kiönté*
 A 104. sor után a kéziratban a következő vers áll: *A' sokaság zengő dörgéssel hangza az égre.*
 105. Sczythák őrzője, Hadisten] *Sczythák védelme hadisten*
 106. Népünknek] *népének*
 107. hony' lakni] *Hony . minket.* (A sor végén pont).
 A 107. vers után a kéziratban a következő vers áll: *Áld meg tards (tartsd) meg erőnk — hangzott Tisza és Maros öble*
 108. égen] *égben*
 109. nyúlongós] *nyúlongó*
 110. a' seregek . . . ált tartva] *a' Hősek . . . áttarta*
 111. Lengvén . . . tartósan] *Úszván . . . sok időig*
 112. Napkeleten, sűrűn] *Napkeleten. Sűrűn*
 A 113. vers után a kéziratban a következő hiányos és kitörölt vers áll: *Menten elő hívá Irnák Zoltán papot.*
 115. Zágon s ekként szólt] *most s eként szólt Zoltán*
 117. (A sor végén nincs kérdőjel).
 118. mondom, minden] *mondom . . . minden*
 119. fény — menve] *csuda menve*
 124. szavadban] *szavadba*
 125. fényt] *jelt*
 A 125. vers után a kéziratban még e két sor következik:
*Száz kémet küldének elébb ki tudaklani ősvényt
 És hirt hozni előre, Mi hely és Nemzetek ülnek*
 126. Mind ezek így menvén véghez] *Útjokban. — Végben menvén*
 127. Hallák a' seregek 's készültek, mént zaboláztak] *Álta egész seregen, készülnie. Mént zaboláznak*

A 127. vers után a kéziratban a következő két vers áll:

*A lovagok, gyerek és öregek s hív hölgyek. Erősek
Fegyverüöl környül vétettek — s tábori rendben*

130. recsegének] rezegének

132. tetteikkel egyenlőn] kik (erős kitörölve) honyba vezették

A 132. után a kéziratban e vers áll:

Éjzak erős fiait, — rebegek nagy tetteket irni —

133. Uzon] (előbb Kászon állt, mely fölbe van írva Úzon).

135. buzogánnyát . . . vezérlé] buzogányát . . . viselte

A 135. sor után e vers következik:

Szálas nép követé, fenyegetve nyomulva nyomába

136. Kálnok utánna nyomúla, zekét szellengve] Zágon utánna
vezérle. Zekét szellegve

137. legényit.] vitézit.

139. Bárdocz utánok] Bardocz utánnok

140. Bágyon] Zágon

141. a' Sczythák népében nála tanácsosb] hős Eleink sere-
gében nálla tanácslőbb

142. kése] 's kése

143. tetszett] tecczett

114. Varjgyas utánna lovaglott] Varjas utánna lovagla

145. 'S sarkantyús] Sarkantyús (Gyula nagy' helyett előbb.
Gyulai állt).

149. utánnam] utánnom

150. Meghajlott (előbb: És hajlonga elő).

151. Hordja] Horda (kijavítva ebből: Hordä).

152. az ősz hőst] vezérét

154. Haza] huza

155. éveidnek] évidnek

156. még] meg

157. Esküszöm] esküszem

159. nagy] hív

A 164. sor után a következő négy vers következik:

Irnak Atillának Krékántol hadra tanított (= 166. v.)

És bölcs tetteiről kedvelt fia — Fő fejedelme

Sczytháknak, gyakorolt harczok nagy férfia bölcs fő

*'S mint szent tölgyfa erős, (előbb: 'S nagy mint tölgy a szent)
berkekben fergeteg ellen (= 167. v.)*

Ezek után még három áthúzott és alig olvasható vers.

165. intette . . . biztatta] *biztatta . . . készítette*

166. és 167. lásd főlebb a 164. sor után.

168. Sczytha] *Schitha*

169. partjánál. Így . . . hajdan] *partjának, így . . . hajdon*

170. vitéz] *erős*

171. Xerxesze . . . elönté] *Xerkszesi . . . ijeszté*

172. Thermopiléhez] *Thermopilére*

A 172. vers után e sor következik:

Átmenték a térséget, Pannonia földjét —

173. földjét] *bérczeit*

174. ösvényt] *utat*

175. bércei közt . . . mentek . . . honnyokba] *tornya kö-
zött . . . jöttek . . . Honyokba*

176. járásnak] *járnak tér*

177. folyamnak . . . javallák] *foljamnak . . . tanácslák*

MÁSODIK ÉNEK.

178. völgyben . . . tábor] *téren . . . hős nép*

179. gyűjtván, szemlélve] *gyűjtván 's szemlélve*

180. Esti] *Esti (kitörölve Éjji).*

181. fővezető . . . éjre] *az Őrvezető . . . éjjre*

182. Béli, Daczó, Kézd] *'s Űzon erősek*

183. És Kálnok nagy hős . . . ifjak] *És Zágon. Négy Hős. .*

Ifjak

184. lovakon] *lovakon*

185. erdőben] *bikkésben*

186. ágain ált] *lombjain át*

A 186. vers után e kitörült sor:

Sarkantyúzva lovat csendben dobogatva siettek.

188. Kaukasz] *Kaukáz*

190. vadászkürtöt] *vadászkürtöt*

191. Ijypuzdrát és ijjágyat] *Ijtáskút és ijjágyot*

192. Ígyen] *'s ilyen*

193. éjjben] *éjben*

194. őzet] *őzhúst*

198. támaszta, setét] *szollita, nehéz*

200. Menydörgő] *Menydörögő*

201. távol] *távul*

202. rettegtek] *rebegének*

203. serénnyét] *serényit*

208. netalán . . . elnyomjon] *netalám . . . elnyomjan*

A 209. és 210. vers eredetileg, most áthúzva, így hangzott:

*Befogad e kunyhó (előbb: Jöjjetek és tüzetet), itt körül-
ülte tüzecském*

Ózeket és vadakat sütvén éjjelre maradjunk

209. Kunyhómban] *Énnálam*

214. Görbe . . . álljon, az éjjen] *Messze . . . áldjon (?) ez éjjel*

216. elnyomjon] *ellepjen*

218. puzdrájokat] *pudájokat*

220. kezde beszédet] *kérde szeliden*

222. köntöst] *köntös*

225. honny'] *Hony*

226. lakföldet vívni] *uri hazát kaphatni*

228. Ország] *helység*

229. sok . . . férjfia 's így szolt] *nagy . . . pásztora eként*

230. Éjszakiak, bátor] *Éjszaki Hősek, erős*

231. Értétek] (előbb: *Nyomjátok*)

233. figyelmesen észben] *figyelve eszében*

234. honnyunkban . . . éjszak] *földünkben . . . Éjszak*

235. Férjfiakat . . . halmainkat] *Ifiakat . . . halmáinkat*

236. kis] (előbb: *nagy*)

238. hegyeink] *hegyeink*

239. gyermeki] *magzati*

241. gazdag] (után kitörölve: *a föld*)

242. szirtüregében] *szirtek erében*

243. ligetekben] *berkekben*

244. nagyárúk] *nagy áruk*

245. sok] *vad*

246. idegen bíróra] *idegentől birni*

247. Mert . . . elejtől] *Mert (előbb: Bár) . . . eleitől*

248. Haljátok Hősek! ha szavam . . . czéltok'] *Haljad azért
ó Hős, ha regém . . . czéled*

249. Dák népek, szilajok] *Dákviselő népek*

A 249. sor után a következő vers áll:

Durva, szilaj, rabló, kisdéd fejedelmei serge —

250. frigyosztva] köz frigybe
 252. dákot kiveszíteni] *dárdát öldölleni*
 254. de] *de* (előbb: *majd*)
 255. együtt bírtak] *együtt bírtak*
 256. súlyosb] *szomorú*
 258. Nemzeleket] *Nemzeteket* (előbb: *Országot 's*)
 261. Ott] *Túl*
 262. Kőfalait, túl] *Kőfalinál — itt*
 263. Dákok Fejedelmei] *Dákok* (előbb: *a régi*) *fejedelmei*
 265. Gothosok] *Gothusok*
 266. rablánczra kötötték] *rabigára vitették*
 E 266. vers után e két vers következik:

*És idegen Vlakkok gyarmatai lettenek első
 És bírtak és szántották kénrtve mezőjít.*

268. Honnyosok . . . Kegyetlen] *Honyosok . . . Hatalmas*
 269. Járom . . . napnyugotot] *Pálcza . . . nap nyugtot*
 271. honnyi Király] *honyi király* (E vers előbbi, áthúzott fogalmazványa: *Ámde halála után szabadabb lett Daczia földje*)
 274. föld] *Föld*
 275. folyamok . . . tájt] *foljamok . . . tájt* (előbb: *tért*)
 276. Térjén] *Halmokon*
 277. Napköltire innen] (előbb: *szép béke hazája*)
 278. Ezt . . . szállá] (javítva ebből: *Mert . . . szállák*)
 279. csendes telepedni öregnek, erőtlen] (javítva ebből: *nem tudva maradt, isméretlen Ország*)
 283. akadályok elálják] *akadályok elalják*
 284. Mint . . . kimondom] *hoggy . . . kimondom* (előbb: *értcsed*)
 286. általfogja] *általfolja*
 287. terméssel . . . körül bé] *'s terméssel . . . körülbe.*
 290. testvéri] *testvér*
 292. egy] *a*
 293. Lisszilián . . . Vizek-Isteni] *Hóarczú* (javítva ebből: *Szép volt és*) *. . . vizek isteni*
 294. vadászívet] *vadász íjját*
 295. Űzni . . . tölgyesbeli] *'S űzni . . . tarszirteki*
 296. Urpán . . . buja] *Urpan* (előbb: *Odin, Odrón*) *. . . fő*
 297. 's a Szűznek titkon megrontja] *ő hozzá's egykor elvette*
 298. 's egy erdei szikla üregbe] *titkon 's egy szirt üregébe*

299. Zárja] *Zárta*

300. Szirtköveket] *Sziklákot*

E vers után a következő vers áll:

Tíz holnap múlt el 's még nem jöve senki segédre

301. ott, nem jöve senki segédre] *hangjára keserge az ürbolt*

302. Urpán ... leánykát] *Odron (előbb: Odin)... Leánykát*

303. Szarvassá célzott... de kútfü] *És özzé akará... de a lány*

304. Inkább lenni akart 's kéré kedvezni az Istent] *Esdeklett és kérte, hogy inkább kútfeje lenne*

305. Engede 's a' bús lány két folyamot önte az elzárt]

Bánatoson zúgó folyamnak, hagyta az Isten.

'S Könyeivel habzó két folyamot önte az elzárt

306. Ürboltból tüstént] *Lányka az ürboltból*

308. Jókor] *jobbkor*

309. Dácia földjét] *Dacia földét*

210. ált folyá] *átfoljá*

311. Félbeszakítja menéseket... ütvén] *Félbe szakasztá menteket... ütvé*

312. ontja] *ontá*

313. Ellenzé... feldugva] *'S ellenzé. feldugta*

314. lányt] *Lányt*

316. tetőin] *tetőjén*

317. atyjának] *Attyának*

319. korosabb... vizeiben] *korosobb... vizeiben*

321. leányának sorsát 's védelmire] *Leányának balsorsát, védire*

322. Urpán] *Odron*

323. Többen... elzárt] *'s többen... árva*

324. szomorú] *gyilkos (előbb: szabadon)*

325. Urpánt... sziklákhöz verve] *Odint. szirtetekhez vére*

326. bocsáták] *eresztvén*

328. Gondja... meghagyta] *Szárnya... 's meghagyta*

330. térségén... övedzve] *térségén (előbb: térsartján)... övedve*

332. Ennyi elég: arany alma... egy fa] *Enyi elég. Aranyalma. drága*

A 332. sor után e vers következik:

Ott egy arany fának közepén a görbe szigetnek

333. függ . . . honnynak] *fűg . . . földnek*

334. bajos, mert ércz kert s] *nehéz, ércz kert és*

335. ajtóit a jobbról] *ajtajit a kertnek*

336. A fenevad] *A fene (előbb: gyilkos) vad*

337. megvívni] *megküzdeni*

339. honybeli Népek] *honyba maradván*

340. ösvényt] *utat*

341. Így végezte] *Elvégezte*

344. melegítve] *melegülve*

347. vezetsz] *vezettz*

349. Szollalt] *Szollala*

353. reggel . . . útra, kinyugván] *Reggel . . . a seregekhez*

354. mondott . . . ingatva] *szollott . . . zúgatva (?)*

355. Dácia] *Dacia*

357. regéltek víg] *regéltenek és*

358. Sok hangon] *Sokhangon*

359. azonban künn] *azomba kívül*

360. és görbe karéba] *'s pásint ágyókra*

361. Alvának] *'S Alvának*

362. sugárzó . . . visszamenének] *tundoklo (sic!) . . . vissza menének.*

HARMADIK ÉNEK.

364. seregeikhez] *Seregeikhez*

365. szakaszokra] *Szakaszokra*

366. egyenlőn] *soronként*

368. völgyen] *parton*

369. folyton] *lépést*

370. 'S tábort nyugtattak] *Tábort járának*

A 370. vers után a kézirat, mely a III. éneknek, úgy látszik, első fogalmazványát tartalmazza, a versek egymásutánjában lényegesen tér el a nyomtatásban megjelent szövegtől.

A 370. vers után a következő negyven vers következik, melyek a *Hébe* szövegében vagy teljesen hiányzanak vagy más elrendezésben találhatók:

Am de Kaimbárnak más gondok fortak eszében

Hajdoni Dak nemzet végső Vérsége Kaimbár

Zarmigethúza kevély fejedelme. Sok öszveteleplett
Nemzetnek feje — vette jövőseket a' Hunnoknak ¹
Öszve voná erejét és elszélesztani célzá (előbb:

és útjokat itten elállá)

'S e szigetet (előbb: tiltó) serget fektetvén ellenek őrzé —
A vész hírt hallotta, 's tehát a párduczos Irnak
'S két követet küldett fenyegetve köszöntni Kaimbárt,
Zékelt és Zágont 's így szolla (előbb: hagyva) vezéri
szavával —

Menjetek Irnak (előbb: Irnaknak) hős nevével Dák 's
Vlakkok Urához

Mondjatok, Éjszokról jöttünk hony szerzeni itten —
Isteni végzetből, mert Istenek erre vezérink —
Nem rablunk, nem pusztitunk ősföldjein által —
Csak szabadon mennünk engedvén, utba ne aljon
Igy szollván boszu-lelkét keblekbe lehellé —
És Irnak szavait hordván Irnakhoz egyenlők
Megvittek a szót és fájdalom ölte Kaimbárt.
'S visszaient, dőltyfős méregtől dörge beszédje
Honyosok, ebfajták, országtalan emberek, orvos!
Ám de mi készlete fel távol haza (előbb: föld)
földjire jönni,

Ha ni hazatokból, nincsen temetője talán rossz
Országtoknak — azért idegen port rágni akartok —
Tudjátok meg erős Nép lakja ligetbeli Földem
És megemésztettek 's nemis engedem a szabad útát.
Nincs (olvashatatlan törlés) talpalatis telepedni, temetni
elég van —

Meghozták a' hírt Irnaknak, 's forra hevében
Menten száz kúrtek rezegének harcra tűzelve (előbb: jelentni)
Ámde Kaimbárnak nagy sergc se nyugva henyélve
Ellen omolt és öszvecsapott a tábori nagy rend.
A ménék nyihogának, az ércszarvak recsegének
A dárdák törtek, a kard él (előbb: a fegyver) csattoga
és szelt —

A' levegő zugott — a' Hősek hangja zuhongott,

¹ E négy vershez v. ö. alább a 412—416. verseket. A további versek eddig: a görbe mezőben a nyomtatott szövegnek 482—517. versei.

*A' holtak hörgének erős Sebeikben üvöltve.
 Így csattog vészharca az éjszaki Fergetgeeknek.
 Hogyha falombok közt egymást ütközve hasítják
 Zúg a' nagy erdő — a' tölgyek gyökei sírnak,
 Nagy recsegés, zúgás gyakorolva zuhog az Egekben
 (Kitörölve: Estig zuga az ijedelem ellenség)
 Alkonyatig zugott a vérharcz — rettenetes rész
 Büszke Kaimbárnak vert népei széljel osztak,
 'S A Diadalmasokat hagyták a görbe (előbb: puha) mezőben
 Éjjli homály lebegett a környben 's nyugoti szellő.¹
 A' diadalszerető Hősek nyugvának örülve
 És hadi tetteiket mondván el rendre fejenként
 Osztogatták az idős bort, jártak Honyosi tánczot²
 Szellengőn, párral, büszkén emelengre, kiáltva³
 Hajnal azonközben ragyogó fényt szóra keletről⁴*

E negyven vers után a szövegnek 371. verse helyett a következő két vers áll:

*A' Hősek folytatva az isteni végzetet utnak
 Indulván mentek — most itt a görbe Küküllő*

373. térjeit érték] partjait érték (előbb: által szállák)

376. Sereget... ottan] tábort... itten

A 377. sor után a következő két csonka vers van kitörölve, melyeknek a nyomtatott szövegben semmi nyomuk:

*Ámde Atillának kedveltebb Nője
 Itt pedig egy Szomorú történet*

380. Földre (térre?) azomközben Krékan, hű Ózregye a föld
 (előbb azomközben után: megtörtént Nagy Atilla)

381—383. E három vers helyett a következő hat:

*Népeit ostromozó Honnyosnak (előbb: Hősnek) meghala ottan
 Meghala nép vezető fiat adva az éjszakiaknak —
 Anyja nagy Irnaknak — fényel temeték el az áldó
 Hunnyusok a' Fejedelmi Anyát, három napig Irnak*

¹ Alább a nyomtatott szövegben az 537. vers.

²⁻³ Alább az 540. és 541. versek.

⁴ E sor és az előző a kéziratban alá vannak húzva.

*Rendele ünnepülést 's az erdőt (előbb: a tájt) Anya nevéől
Krékának nevezé — 's így hord nevet a' szent erdő —*

384. seregelve] (előbb: mentek)

E vers után a kéziratban a következő három vers:

*Túl a Kréka (előbb: Krékán) hegyein, 's tabort nyugtat-
tanak ottan*

A Kormos lángos partján, ezt tette nevéül

Irnak az ömlengő (előbb: örvényes) folyamnak, barna vizéről

385. Sárkány hegye innen] *fel az Oltvizi parton*

E vers után a kéziratban a következő vers:

Sárkányiak nevezék jobbról a fellegi szirtel

386. fellegető Czenk-bércz kékelte] *Czenk bércezt láták
tobbogni*

387. a' rohanó szél] *az hegyi szélvész*

388. rossz] *rosszsz*

A 389. sor után e vers következik:

Igy hittek Eleink és boszszút tartani képzék —

392. Kék] *'S Kék*

394. sepevén] *elvervén (előbb: sepevén)*

E vers után a következő két sor következik:

*Újra megindultak (előbb: megállának) tábort nyug-
tatva Előink*

Kémlelték lakozó népét 's termései kincsét.

395.] *És csendben a víz mentében előre (előbb: partok
hosszára) nyomoltak*

396. 'S óhajták] *És kérték*

397. örvényes partú Olt' habjiba önti] *ömlengő Olt szöke
vizébe fogadja*

398. vizeit, volt] *habját, állt*

399. 's ligetje] *szigetje*

400. itt múlattanak] *és múlattanak (előbb: itt nerelődtenek)*

401. A' tündérkertben] *Egy tündér kertben*

405. és szűz] *özveggy*

406. hírszó . . hitt hírszónak az asszony] *végzet . . és végzet-
szónak az özveggy*

407. Bárha . . szerzel] *Hogy (kitörölve) . . téend*

408. Várna tehát új] *Várnia* (előbb: *És vára*) *kell egy*

409. mint hölgy] *csendben*

410. Ám de ... megbánja kötését] *Ámde... boldogtalan élenul*

411. Alirán hős jegyesét és lángza hijába.] *az árva leány
Jegyesét s elidéze sok Ifjat —*

E vers után a kéziratban a 412—416. versek helyett (melyek fönt a 370. vers után állnak) a következő hat sor áll, melyek, az elsőnek kivételével, át vannak húzva:

*Kik jobját kérték — 's hiteték végzetbeli hittel —
Csak Jarvin — Moldvának erős fejedelme Kaimbár
Teljesedő célját és vágya megosztani szívét
Jarvin, nagy bajnok dandártördelni tudó Hős
Gétafiú! Géták ura — késle várva időzni
És kiszette kezét a Szűznek 's kérte szerelmét*

417. szollt végtére] *szolla hozzája*

418.] (Jarvin törölve), *Hős bajnok, ha körét töltendi az
új hold*

E vers után a következő törlés és új sor:

*'S szarvait ismét (újra) egész sugár (e sor kitörölve)
'S Sarlóját teljes fénnel sugárzva kitölti*

419. légy ... *Hitte Kaimbár 's légy . várj kis időiy*

E vers után a következő sor:

Jarvin honyba siet Lislány Szigetébe maradván

420. Búslakodott ... kétlette] *Ott (kitörölve) Buslakodott...
kérlette*

A 420. sor után e két vers következik:

*Néha mezőn lengett szűz társival űzve homályját
Néha Szigetjének berkében zengte keservét*

421. járdalt estvéli homályban] *járdalt (előbb: lengett) a
buslakodó Lány*

422. És] *Hogy*

A 423. sor helyett e két sor van:

*És szűzét küldette tudaklani kik volnának
'S Éjszakiak voltak, megvitte a Lányka legottan.*

424. Buzdult keblében] *Felbuzdulá szaván*

425. ismérletlen . . . ereiben] ismeretlen . . . keblében

A 426. sor után e négy vers következik:

'S Visszaient 's hívá a' Hőseket ős szigetébe —

És engedtek azok 's illet engedni — menének

Irnakkal hét Hős csolnakba által eveztek

És a görbe sziget (előbb: 'S A tündér kertnek) szüzét
tisztelve köszönték —

427. a négy Hőst . . . szollt elejekbe] vendégit szolla elejékbe

428. Melly] Mely

429. 's szelid] szelid

430. honnyot] honyot

431. lepte-el a' láng] forra herében — ¹

432. czéltok, nállam nyughattok ez éjjlen] ragytok czéltók-
hoz 's késni szerettek

Énnállam nyugtot lelve induljatok újra —

433. Oh . . . ismérletlen] Ó . ismeretlen

434. osztán] ismét

E sor után a következő négy vers áll:

Mig nem honyba jutunk 's letelepleni engedi Haddur

Honytalanok hol (e sor kitörölve)

Igy szollván könyek gördültek hősi szeméből

És titkon fájlalva sóhajta — hazát seregének —

Sejté a Szüz és unszolta lakába vidíteni

435.] És ment és vezeté a' Hőseket (kitörölve: a fa) által
az árnyas

437. báj] szép (előbb: Ilyen volt Kirke barlangja)

438. csörgéssel ömöltek ereikből] csörgésű folyamok (előbb:
kutfejek) ömlék

439. helyett a következő két vers:

Át a' görbe mezőt — s küifők szakadának az ormos

Szírtékből, zugó habzással lejtve kerengtek —

440. elértek, rendre leültek] elértenek egy úrboltba

441 helyett a következő három vers:

¹ A kéziratban e versek után a megfordított lap élén német
írással e sorok olvashatók: Innigstgeliebte Freundin! Ich lebe noch,
und was damit unzertrennlich verbunden ist, Ich liebe Sie

*Beárnyalva körül akatz (előbb : borostyán akáczal) lomb-
javal az ajtók*

*Itt letelepének rendben. S honföldi (előbb : kosarakba) gyü-
mölcscek*

*Éldetvén (előbb : Hordva elé) — sok szót fűzenek, 's nyugva
regéltek —*

442 helyett a következő két vers:

Az szüz most kérdezte nevekként 's újra kikérdé

Honnan jötte nek — és hova tartanak — és felel Irtak

443. legelőbb jött útra] legelőbszer jött ki

444. Khaddika] Khádika

445. 's büszke ... Mundzuk] véle ... Mundzuck

447. miket tettek] (előbb : miként haltak)

448. Elmondotta... hadait... veszélyét] Elmondta... hadait...

reszéljét

449. Katalauni ... Róma] Kaloni ... 's Roma

450. döntött] döntöt

451. rontá] (előbb : vityák)

452. kihalván] ki mulván

454. Keltének ... fi] Kelének ... Fi

457. fogott ... honnyosi] hit ... Honnyosi

458. végzetként e földre rendelte vezérele serget] végzéseként
földre vezérle serget (előbb : az arany almára sietne)

459. E vers hiányzik a kéziratból.

460. érni hazába] honyba sietne

461. végzette ... gyakran visszabeszéle] végezte ... sokszor

vissza beszéle

462. honnyi] ősz

E vers után a következő sor van kitörölve:

Három nap maradának az édes lány szigetében

463. keblét ellepte] szívét elfogta

464. Hallgata ... Terjedt titkolva] Halgata . és nőtt

halgatra

465. habza] habra

466. 's mondásait] mondásait

467. lankadván] bádjattan

469. küzdve] égve

470. Irnakot, árnyékos fák közt, vagy völgyeken] *A' Hőst
zól galgy fák árnyékában az*

471. Sugárzott a hold lengő... ágakon] *Bádjattan fejlett
a Hold . . . ágokon*

472. E vers hiányzik a kéziratból.

473. Így... kínját] *És . . . lángját*

474. Érté a Vezető . . . tanácsa] *Hallá a bölcs Hős . . .
tanácsja*

475. szava] *java*

476. elbájló] *elrabló*

479. tereken] *téren*

481. E vers hiányzik a kéziratból.

482—517. elől állnak a kéziratban a III. ének 9. verse után.

518—537 nincsenek meg a kéziratban.

538—541 előbb állnak a III. ének 9. verse s fönti rész-
lete után.

542—550. E versekhez v. ö. az I. ének 106—123. sorait.

551—559 nincsenek meg a kéziratban.

482. Népét s készült Irnakra rohanni] *erejét és elszélesz-
teni célzá*

483.] 'S e szigetet (előbb: tiltó) serget fektetvén elle-
nek őrzé

484. örült] *tehat*

485. Két... küldött] 'S két... küldett

486. Kálnokot és Bágyont 's így dörge] *Zékelt és Zágont 's
így szolla* (előbb: *hagyva*)

487. népek'] 's *Vlakkok*

489. végzésből... a' hazavédők] *végzetből... erre vezérink*

492. hatalom... lelkekbe] *bosszu... keblekbe*

493. 'S ök... hordák] *És... hordván*

494. Hallá a nagy] *Megvitték a*

495.] 'S visszaizent, dolyfös méregtől dörge beszédje

497. földire] *földjére*

499. rossz] *rossz*

500. nép... földem] *Nép . . . Földem*

502. egy talpalat] *talpalat*

504. ezer... kezdeni harczot] *száz... hángra tűzelve*

506. Ellenement... néprend] *Ellen omolt nagy rend*

507. 's emelengve szököngtek] *az érczsarvak recse-
gének*

508. Történek a dárdák . . . bontogat és szel] *A dárdák törtek . . . csattoga és szelt*

510. Hőrgenek a holtak vérző] *A' holtak hőrgének erős*

512. hasogatva csatáznak] *ütközve hasítják*

513. mély . . . súdari] *nagy . gyökerei*

515. tartott . . . 's a' csata' vésze] *zugott . . . rettenetes resz*

516. szélyel] *széljel*

517. a' hadmezejében] *a görbe (előbb: puha) mezőben*

537. Esti] *Éjji*

A kéziratban a következő tizenöt, részben csonka vers zárja be a III. éneket és az egész eposzt:

*Hét nap jött fel (előbb: tölt el) az égre, pihentek az éjszaki sergek **

*Nyolczadik Jarvin (előbb: Gilard) Moldvának nagy fejedelme **

*Megjelen a' térségre (előbb: a' hegyeken) teméntelen embernéppel **

*És szidalmazván a' Hőseket ellenekindult **

*Mert féltette Leánya kezét 's idgenre haragvék.**

*Irnak meghallá Jarvint érkezni csatára **

*És Seregét rendben és hadra tüzelve vezérlé.**

Tíz nap jött fel az égre, pihentek az éjszaki sergek

Nyolczadikára megint útnak készülni javallák.

*Bárha Aliránnak **

*Ámde **

Titkon Aliránnak tudtán kül — mert tüze lángzott ¹

És kérvén a Hóst, hev szívét jegybe ajánlá

Frigyet ohajta, 's hitet, de hazát forgatva eszében

A Hős menni siet, szaporán, nem tudva jövőndőt.

* A csillaggal jelölt sorok a kéziratban át vannak húzva.

¹ V. ö. a nyomtatott szövegnek 553. versével.

TARTALOM.

ARANYOS-RÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR.

	Lap
Írta Heinrich Gusztáv (3—84).	
I. A költő élete --- ---	3
II. Székely lyrai költeményei	8
III. Epikai művei	23
IV. A 'Vienniasz' cz. eposz .	34
V. A 'Székelyek Erdélyben'---	47
VI. Székely prózai művei ---	74
VII. Székely Sándor levelei ---	76

A SZÉKELYEK ERDÉLYBEN.

Hősi költemény három énekben, írta Aranyos-Rákosi
Székely-Sándor, 1822. (85—104).

Első ének ---	87
Második ének .	93
Harmadik ének..	99

FÜGGELÉK.

Az eposz első szövegének eltérései	--- 105—122
Bevezetés ---	105
Az első énekhez	106
A második énekhez---	110
A harmadik énekhez ---	114

